Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 6

Temmuz 1970 • 250 kuruş

farubi

Alanya (Alâiye) den bir görünüş.
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Ergenekon Destanı 4
XVI. Yüzyılda Loncalar ve Gedikler 7
Feyhaman Duran 10
Yalova Kâğıt İmâlâthanesi 16
Melling'in Meşhur Koleksiyonu 20
Cezayir Kesimliler 25
II. Meşrutiyet'te Türk Donanması 28
Samsun'da İlk Kız Okulu 33
Taçsız İmparatorun Sonu 35
Meclis-i Meb'ûsân'a Seçiliyorum 45
Alanya ve Alâeddin Keykûbâd 52
Alwar'daki Ayaklanma 54
Hrisantos Nasıl Öldürüldü? 62
Denizaltıyla Afrika'ya 67
Atatürk'ün Muhafızı 75
Savaş Destanları 80
Motosikletin Doğuşu 83
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Kitaplar Arasında 94
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 97

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Temmuz 1970 Yıl: 6 Cilt: 1
Sayı: 6 Sıra: 66

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Destanları: 1

ERGENEKON DESTANI

«Göktürkler'in vardıkları ülkede akarsular, kaynaklar, ağaçlar avlar vardı. Bu ülkeye «Ergenekon» adını koydular.»

Yılmaz Öztuna

TÜRK kavimlerinden Göktürkler'i konu alan Ergenekon Destânı, Büyük Türk Destânı'nın bir parçasıdır. VI. asır ortalarında Türkler'i yeniden birleştiren Göktürkler'in menşeini açıklamak isteyen bu destânın hulâsası şöyledir:

Türk illerinde Göktürkler'e baş eğmeyen bir yer yoktu. Bunu kıskanan yabancı kavimler, birleşerek Göktürkler'in üzerine yürüdüler. Maksatları öc almaktı. Göktürkler, çadırlarını ve sürülerini bir yere topladılar. Çevresine hendek kazıp beklediler. Düşman gelince, vuruşma da başladı. On gün vuruşuldu. Sonunda Göktürkler, üstün geldi.

Bu yenilgiden sonra yabancı kavimlerin hanları ve beyleri, av yerinde toplanıp konuştular. «Göktürkler'e hile yapmazsak sonunda işimiz yaman olur» dediler. Tan ağarınca, baskına uğramış gibi, ağırlıklarını bırakıp kaçtılar. Göktürkler: «bunların vuruşma gücü bitti, kaçıyorlar!» deyip, arkalarına düştüler. Düşman, Göktürkler'i görünce, birden döndü. Gafil avlanan Göktürkler, yenik düştü. Hepsi teker teker öldürüldü. Çadırları alındı. Bir tek ev kurtulamadı. Büyüklerinin hepsi kılıçtan geçirildi. Küçükleri kul yapıldı.

Göktürkler'in başında, İl Han vardı. Çocukları çoktu. Fakat bu uğursuz vuruşmada, bir tanesi dışında, hepsi öldü. «Kayı» adını taşıyan bu oğul, o yıl evlenmişti. İl Han'ın, «Dokuz Oğuz» adında bir de yeğeni vardı. Kayı ile Dokuz Oğuz, düşmana esir düşmüşlerdi. Fakat on gün geçmeden bir gece, ikisi de, kadınları ile beraber atlara atlayıp kaçtılar. Esirlikten kurtuldular. Göktürk yurduna geldiler. Burada düşmandan kaçıp gelen birçok deve, at, öküz ve koyun buldular. «Dört taraftaki illerin hepsi bize düşman, dediler; gereği odur ki, dağların içinde insan yolu düşmez bir yer izleyip oturalım!» Sürülerini alıp, dağa doğru göçtüler.

«Ergenekon» adını koydular

Geldikleri yoldan başka geçilecek yeri olmayan bir ülkeye vardılar. Bu yol öyle sarptı ki, bir deve veya at güçlükle yürürdü. Ayağını yanlış basse param parça olurdu. Göktürkler'in vardıkları ülkede akarsular, kaynaklar, türlü bitkiler, meyveler, ağaçlar ve avlar vardı. Böyle bir yeri görünce, Ulu Tanrı'ya şükürler ettiler. Yeni ülkelerinin hayvanlarının kışın etini yediler; yazın

sütünü içtiler. Derisini giydiler. Bu ülkeye, «Ergenekon» adını koydular.

İki Göktürk prensinin, zamanla Ergenekon'da çocukları çoğaldı. Kayı Han'ın çok çocuğu oldu. Dokuz Oğuz Han'ın daha az çocuğu doğdu. Çok yıllar bu iki hanın çocukları Ergenekon'da kaldılar ve çoğaldıkça çoğaldılar.

■

Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar fazlalaştı ki, Ergenekon'a sığışamaz oldular. Çare bulmak için, kurultay toplandı. Dediler ki: «Atalarımızdan işittik; Ergenekon dışında geniş ülkeler, güzel yurtlar varmış. Bizim yurdumuz da eskiden o yerlerde imiş. Dağların arasından yol izleyip bulalım. Göçüp Ergenekon'dan çıkalım. Ergenekon dışında her kim bize dost olursa, onunla görüşelim. Düşmanla vuruşalım!»

Kurultay bu kararı alınca Göktürkler, Ergenekon'dan çıkmak için yol aradılar, fakat bulamadılar. O zaman bir demirci dedi ki: «Bu dağda demir madeni var. Yalın kat madene benzer. Şunun demirini eritsek, belki dağ bize geçit verirdi!» Göktürkler, varıp demircinin gösterdiği dağ parçasını gördüler. Demircinin tedbirini beğendiler. Dağın üstünü, altını, yanını, yönünü böylece odun ve kömürle doldurdular. Yetmiş deriden büyük körükler yapıp yetmiş yere koydular. Odun ve kömürü ateşleyip, körüklemeye başladılar.

Türkler en büyük millet oldular

Tanrı'nın gücü ve inâyeti ile ateş kızdı. Kızdıkça demir eridi, akıverdi. Dağ delindi. Bir yüklü deve çıkacak kadar yol oldu. O kutsal yılın, kutsal ayının, kutsal gününün, kutsal saatinde Göktürkler, Ergenekon'dan çıkmaya başladılar. Bu kutsal gün, ondan sonra Göktürkler'de bayram günü oldu. Her yıl o gün gelince, büyük törenler yapıldı. Bir parça demir alınıp ateşte kızdırıldı. Bu demiri önce Göktürk Hâkanı kıskaçla tutup örse koyup, çekiçle döverdi. Ondan sonra Türk beyleri de böyle yapıp şenlikler başlardı.

Ergenekon'dan çıkınca, Göktürkler'in ulu hâkanı Kayı Han soyundan Börteçine, bütün illere elçiler gönderdi. Göktürkler'in Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. Bütün iller, Türkler'in Ergenekon'dan çıktığını öğrenip baş eğdiler. Büyük Türk Hâkanı Börteçine'ye saygı sunup ululadılar. Kore'den Karadeniz'e kadar bütün ülkeler, yeniden Türk buyruğuna girdi. Dört yüz yıl Ergenekon'da bekleyen Türkler, eskisi gibi, dünyanın en büyük milleti oldular.

XVI. Yüzyılda

LONCALAR VE GEDİKLER

XVI. yüzyılda kavrulmuş kuruyemiş satanlar.

Yazan: Metin And

XVI. YÜZYILDA esnaf ve esnaf loncaları, gedikleri, bunların denetimi çok gelişmiş bir duruma gelmişti. 1582 yılında III. Murad'ın, oğlu III. Mehmed için düzenlediği parlak, dillere destan sünnet düğününe İstanbul esnafı da geniş ölçüde katılmış ve geçerlerken her bir esnaf kolu sanatlarıyla ilgili çeşitli gösterilerde bulunmuşlardır. Bu çağda esnaf kollarının çeşidi üzerine bir fikir verebilmek için bu şenlikte gösteride bulunan esnafın sırayla adlarını verelim:

Takkeciler - Terziler - Sucular - Ahçılar - Çizmeciler - Mesçiler - Serbazlar ve Canbazlar - Hallaçlar - Camcılar - Gümüş Tel Çekenler - Helvacılar - Tasbazlar - Baharcılar - Yemişçiler - Kâtipler - İmamlar - Düğmeciler - Saraçlar - Çulcular - İpekçiler - Çiçekçiler - İplikçiler - Peştemalcılar - Eski Bedesten Satıcıları - Örücüler - Hazırcılar - Calata Satıcıları - Kilitçiler - Mercancılar - Yorgancılar - Tarakçılar - Aynacılar - Okçular - Yılan Avcıları - İznik'li Çiniciler - Tütsü Buhurcuları - Boyacılar - Muzrakçılar - Kaftancılar - Çakşırcılar - Semerciler - Sandıkçılar - Saatçiler - Şamdancılar - Balıkçılar - Kürekçiler - İlikçiler - Kalafatlar - Oluklu Okçular - Ketenciler - Ekmekçiler - Şilteciler - Tellâller - Mumcular - Şekerciler - Aktarlar - Mısır Çarşısı Satıcıları - İğneciler - Keçeciler - Yemişçiler - Yağlıkçılar - Abacılar - Yapı Ustaları - Debbâğlar - Bıçakçılar - Üzengiciler - Beygir Örtüsü Yapanlar - Çadırcılar - Boğası denilen beni dokuyanlar - Nalbantlar - Süpürgeciler - Yeni Bedesten Satıcıları - Bozacılar - Destarcılar - Telâlâklar - Güreşçiler - Hokkabazlar - Kasırcılar - Nalçacılar - Başlıkçılar - Şapkacılar - Kavukçular - Kutucular - Sabuncular - Çiftçiler - Demirciler - Basmacılar - Elekçiler - Şerbetçiler - Bitpazarı Satıcıları - Yelpazeciler - Sahtiyancılar - Yaşmakçılar - Hırdavatçılar - Çamaşırcılar - Kazancılar - Kovacılar - Hamamcılar - Lokantacılar - Muhtesipler - Sebzeciler - Kâğıtçılar - Kundakçılar - Palâzeciler - Kasaplar - Urgancılar - Keklikçiler - Makasçılar - Dizgincıler - Çilingirler - İplikçiler - Canbazlar - Kâsebazlar - Bakkallar - Sol Elleriyle Hüner Gösterenler - Eğeciler - Divitçiler - Kuşçular - Sarıkçılar - Dericiler - Celebler - Turşucular - İnce Tel Basmacıları - Nahılcılar - Dutçular - Müezzinler - Kuşakçılar - Kebabçılar - İpek Dokumacıları - Harç Karıştıranlar - Sorguççular - Arabacılar - Hammallar - Tavukçular - Kahveciler - Sepetçiler - Kazıcılar - Kireççiler - Harasan Harcı Karıştıranlar - Sarraflar - Çömlekçiler - Mürekkepçiler - Ayakkabıcılar - Kalemciler - Mısır Çarşısı Baharcıları - Bursalı Satıcılar - Arap Satıcılar.

Nitekim XVII. yüzyılda da Evliyâ Çelebi, IV. Murad'ın Bağdad seferine çıkmadan önce çıkardığı irade gereğince Alay Köşkü'nden geçen esnaf alayına katılan esnafı anlatırken, bunların her birinin sayıları, iş yerleri üzerine bilgi veriyor.

XVI. yüzyılda, esnaf, gerek lonca, gerek gedikler bakımından tam bir düzen

içindeydi. Esnaf ileri gelenlerinin (usta ve ihtiyarlar) ortak işlerini görüşmek için toplandıkları yere İtalyanca loggia'dan gelme lonca deniliyordu. Burada kethudâ ve yiğitbaşıların başkanlığında çeşitli işleri, anlaşmazlıkları, esnaf gelenek ve göreneklerinin bozulmaması, orta sandığın hesaplarının denetimi, gelirinin artması gibi noktalar tartışılır, karar alınırdı. Kethudâ'nın yolsuzluğu görülen esnafı falakaya yatırmak yetkisi vardı. XVI. yüzyıla gelinceye kadar Müslüman ve Hıristiyan aynı loncaya üye olabiliyorlardı. Malların kalitesi, değerden düşmesi, kusurlu olmamaları hep sıkı ve titiz bir biçimde denetleniyor, suçu görülenler hem ceza görüyor, hem de artık işlerine devam edemiyorlardı. Nitekim eski Istanbul Kadılığı sicilleri içinde bunların çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Bir kılıççı ustası sakız ağacından yaptığı kılıcın kabzasını kara boya ile abonoza benzettiği ve müşterilerini aldattığı için, bir başkası ekmeği iyi pişirmediği veya eksik sattığı için suçlu görülmüşlerdi. Bu gibi olayları, yiğitbaşılar loncaya haber veriyorlar, lonca da durumu inceleyip suçlu görüleni cezalandırıyordu. Bu cezalar suçun ağırlığına göre ya iş yerini bir süre kapatmak veya işten el çektirmek, falaka veya ihtar cezalarıydı. Esnafın itibarına leke getirmemek için lonca içinde ceza verilip umumî hapishanelere gönderilmezdi. Loncaların çözemedikleri işler, Bilâd-ı Selâse kadılarına gönderilirdi. Anlaşmazlıkların çözülmesi, kethudâ ve yiğitbaşıların seçimi, işlerine son verilmesi veya değiştirilmesi, narhın yükseltilmesi veya indirilmesi, aşağıda göreceğimiz gediklerin sayısının arttırılması ve kiminin kaldırılması, gedik alımsatımı gibi çeşitli konularda kadılara veya bunların nâiblerine başvurulurdu. Loncalarda kethudâ ve yiğitbaşılardan başka, ihtiyarlıye kurulu, kabınmal erkânı veya köşe ustaları, kethudâ çavuşu gibi başkaca görevliler vardı. Ayrıca esnaf loncalarının avârız sandıkları da vardı, bunlardan ihtiyacı olan esnafa düşük faizle borç para verilirdi.

GEDİKLER

Ticaret ve sanat yapma yetkisine gedik deniliyordu. Bu, bir tekel ve sınırlamalar bütünüydü. Eski deyimiyle bir «inhisar-ı bey' ve şirâ'» idi. Bu tekel ve denetim, ticaret ve sanatın çeşitli alanlarında görülüyordu. Üretim, kişiler, iş alanları hep denetim altındaydı. Nitekim dükkân açma ancak kethudâ, yiğitbaşı ve ihtiyarlardan alınacak tezkere ile olurdu. Haksız rekabeti önlemek için de birtakım tahditler, sınırlamalar konuluyordu. Nitekim tarihçi Ahmed Refik, XVI. yüzyılda bu tahditler üzerine çeşitli örnekler vermiştir. Bunlardan birinde akide şekeri fazla yapıldığı için şeker fiyatının artması üzerinedir. Metni şöyledir: «Istanbul kadısına hüküm ki, mahrûsa-i mezbûre kadısı olan Mevlâna Zekeriyya südde-i saadetime mektup gönderüb mahrûsa-i mezbûrede şekerciler hirfetinin ehl-i hibresi ve yiğitbaşıları ve sair ehl-i vukufları meclis-i şer'e gelüb mahrûsa-i mezbûrede koltukçu çoğalub şehre gelen şekeri anlar alub akide itmekle şeker ziyade behaya çıkub vakiyyesi yirmi, otuz akçada iken, kırk beş ve elli akçaya olmuşdur deyü minbaad koltukçular men olunmak reca etdüklerin arzetmeğin men olunmak emridüb buyurdum ki... vardukda minbaad koltukçuları men idüb minbaad kadimden olagelene ve emr-i şerifime muhalif iş olmaktan hazer idesin...»

Bunun gibi Istanbul'da ayakkabı yapmak için gerekli gönün dışarı çıkarılmaması, Istanbul'da kefilsiz iğneci dükkânı açılmamasına, kunduraların yoluyla yapılması için, İngilizler'in Türkiye'de ticaret yapmamaları için, Istanbul'daki kunduralara vurulan nalçaların fiyatları için, Avrupa'dan gelen çuhanın Istanbul esnafına nasıl paylaştırılacağı ve çeşitli konularda böyle sınırlamaların metinlerine rastlıyoruz.

Yer bakımından da çeşitli tahditlere rastlanıyor. Meselâ nalçacıların dükkânları Sultan Mehmed Camii yanında, eğeciler Uzunçarşı'da, inciciler Eski Bedesten'de, kafesçiler Beyazıt yakınında, ayakkabıcılar Eski Bedesten'de, oyuncakçılar Eyüp'te idiler. Bu arada işleri gerektiği için dağılmalarına izin verilen esnaf da vardı. Dellâllar, kasaplar pazar olan yerde çalışırlardı. Kimi de tek lonca ve gedikte toplanıp mahallelere, semtlere dağılırdı. Okçular, bıçakçılar, terziler gibi.

Azınlıklar da belirli işlerde çalışırlardı. Ermeni aileleri zil yapar, kitapçılıkla uğraşırlar, Rumlar Boğaziçi'nde su işleriyle uğraşırlardı. Bir tarihte Yahudiler'e orduya kahve satmaları yasaklanmıştı. Bu arada bazı işleri belirli etnik grupların yapması gelenek olmuştu. Rumlar işkembecilik, salatacılık, balık ahçılığı, Ermeniler tuğlacılık, taşçılık, madencilik, bir çeşit başlık yapımı gibi, Arnavutlar ciğercilik, sucukçuluk, hardalcılık, su yolları yapmak, Yahudiler incicilik, parşömen, tenekecilik gibi.

Bu arada esnaf sayılamıyacaklar arasında gedikler meydana getirenler vardı. Tellâl gediği, sakalar gediği, Divân-ı hümâyûn kâtipleri ve şakirtleri gediği gibi. Destgâh, kârhane gibi adlar altında anılan işyerleri, dükkânlar yalnız yer değil, sayıca da sınırlanıyordu. Gedikler havâi ve müstakar olmak üzere iki çeşitti. Havâi gedikler kişiye bağlı olup sahibi işini istediği yere taşıyabilirdi. Müstakar gediklerde ise gedik, mağaza, işyeri, dükkân gibi yerlere bağlıydı, bunu kullanan, işini başka yere götüremezdi. Bazı yazarlara göre ayak satıcılarının, gezici esnafın gedikleri yoktu. Oysa gedikler üzerine en değerli ve geniş bilgiyi veren Osman Ergin **Mecelle-i Umûr-i Belediye** adlı eserinin birinci cildinde tabla gedikleri bulunduğunu bildirerek bunlar üzerine bilgi veriyor. Bu bilgilerin ışığında tabla gedikleri esnafı ancak kendilerine önceden belirtilmiş yerlerde tabla koyabilirlerdi. Bunlardan sabuncu tablası gediklerinin sahipleri, Yenicami çevresinde tablo yerine peyke koyup, üzerine çadır kurmuş, daha sonra da salaştan bir şey uydurmuş sergi olmuş ve böylece zamanla dükkân hâline gelmişlerdir. Tabla gedikleri Müslüman olmayanlara verilmiyordu. Buraya alınan resimler, XVI. yüzyıldaki tablalı gedik esnafı gösteriyor: Kebapçılar, kavrulmuş kuru yemiş satıcıları, sucular ve kuşbazlar. Kuşbazların dükkânlı olanları da vardı. Bunların dükkânları Yenicami türbesi ile Mısır Çarşısı arasındaydı. Her çeşit kuş burada satılır, eğitilir, meraklılar kuş alırlar, bunları yarıştırırlar, içlerinde horoz döğüştürenler, bahse tutuşanlar da bulunurdu. Dükkânı olanlara kuşçu, bunları ökse ile tutup kafesler içinde mahalle aralarında satanlara ise kuşbaz denilirdi.

Esnaf ayrıca kendi arasında eğlenir, törenler düzenlerdi. Teferriç denilen bu gezintilerde özellikle ustalar çıraklarına peştemal kuşatıp usta çıkarırlardı. Buna şed bağlamak denilirdi. Şed bağlanmasında türlü anlamlar, senboller vardır ki bunlar «fütüvvet-nâme»lerde gösterilmiştir. Bu törenlerde mesirelere gidilir, türlü yarışlar, hüner gösterileri yapılırdı.

XVI. yüzyılda kuşbazlar.

Unlü Portre Ressamlarımızdan

FEYHAMAN DURAN

Yazan: Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan

Kaybettiğimiz kıymetli ressam Feyhaman Duran hakkında yakın arkadaşı rahmetli Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın yayınlanmamış bir yazısını okuyucularımıza sunuyoruz:

RESSAM İbrahim Feyhaman Duran 1886'da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Rüsûmât Emâneti'nde çalışan Enderûnlu şâir Süleyman Hayri Bey'dir. «Kütük» adlı bir eser meydana getirmiş olan Hayri Bey, «Kütük sahibi Hayri Bey» diye şöhret bulmuştur. Görülüyor ki, Feyhaman bir şâir babanın oğludur. Ailesinde sanat sahasında nâm ve şan almış başka şahsiyetler de vardır. Amcasının oğlu Abdülkadir Efendi, meşhur hattatlarımızdandır. Ressamlık istidâdıyle yazılara bir resim şekli vermekte büyük bir kudret gösterdiği gibi, onları kendine mahsus birtakım şekiller ve resimlerle de süslerdi. Kendisini yazıya verecek yerde resme vermiş olsaydı, onun da kıymetli ve reğerli bir ressam olacağı şüphe götürmezdi.

Feyhaman, ilk tahsilini mahallelerinin mekteplerinde yaptıktan sonra, o zamanki Mekteb-i Sultani, yani Galatasaray Lisesi'ne girmiştir.

Daha mektep sıralarında iken sanata olan istidadını göstermiş, gerek Fransızca, gerek Türkçe yazı derslerinde fevkalâde muvaffakıyyetler elde etmiş, yaptığı resimlerle de nereye doğru gittiğini hocalarına isbât etmişti. Mektepte resim derslerine başladığı zaman bu kabiliyetini daha da bâriz olarak göstermiş, daha o zamanlarda adı mektep dışında da duyulmaya başlamıştır.

1908 senesinde mektebi bitirir bitirmez, mektebin Fransızca calligraphie dersi öğretmenliğine seçilmiştir. Kendisine mektepte bir oda tahsis edilmiş olduğundan, eski hocalarından birçoklarıyla arkadaş olmuş, onlardan bazılarının resimlerini yapmıştır. Bu meyanda Galatasaray Müdürü Abdurrahman Bey'in oğlu Fikret Bey'in de bir resmini yapmıştır. Eski resim hocası Arslanyan Efendi ile, Fransızca hocalarından M. Lacomblez'le de arkadaş olmuştur. Lacomblez, Fransız asilzâdelerinden bir Vicomte'du. Edebiyata, tiyatroya, eskrime, resme ve heykele meraklı bir adamdı.

Feyhaman daha talebe iken bir teklif üzerine Habeş İmparatorluğu armasını tarama kalemiyle yaparak büyük bir takdire mazhar olmuş, Habeşistan'a davet edilmişti. Bu dâveti kabul etmeyen Feyhaman'a, Habeşistan yapısı bir kalkan hediye edilmişti ki, bunu atelyesinde saklardı.

Feyhaman, 1910 tarihine kadar yazı hocası olarak Galatasaray'da bulunduğu müddetçe resim yapmakta devam etmiş, Farsça hocası rahmetli Muallim Feyzi Efendi'nin karakalem güzel bir resmini yapmış, hocasının büyük bir takdirine mazhar olmuştur. Rahmetli Muallim Feyzi de hem yazıda, hem de minyatürde mâhirdi. Feyhaman, Müdür Abdurrahman Bey'in bir resmini yapmış ve Abdurrahman Şeref Bey vasıtasıyle o zaman nâzır olan Sakız Ohannes Efendi ile tanışmış ve nihayet Sadrâzam Said Halim Paşa'nın kardeşi Abbas Halim Paşa'nın takdir ve himayesini de elde etmişti. Feyhaman, prensin sarayında birçok eski tablo-

ları tamir etmiş, birçok yeni tabloları yapmış, her iki prensin de takdirini kazanmıştı. Orada çalıştığı zamanlara ait bir hayli hâtıraları vardır:

— Bir gün, diyor, prensesin resmini yapıyordum, Recâizâde Ekrem Bey'in hanımı geldi. Prenses ne kadar gururlu ise Recâizâde'nin hanımı da o kadar serbest ve konuşkan bir hanımdı. prenses mrenses tanımıyordu. Prenses onun lâubâlîliğinden sıkılıyor, fakat hiç bir şey söyleyemiyordu. «Kocam, Galatasaray edebiyat hocası olduğu zaman çocuklara verdiği vazifeleri eve getirirdi. Onlara ben bakar, onun görmesi gerekenleri ayırır, ona verirdim. O, o kadar çocuğun vazifesini nasıl okuyabilirdi? İşte bu yardımlarım sırasında Tevfik Fikret'i ben keşfettim!...» dedi.

Kendi hâtıraları arasında, Mehmed Âkif hakkında da şöyle bir fıkrası var:

— Prens Abbas Halim Paşa, Halkalı'da köşkünde oturuyor, biz de orada kalıyor, yemeklerimizi de Halkipalas'ta yiyorduk. Mehmed Âkif de gelip bizimle beraber kalıyor, bizimle beraber Halkipalas'ta yemek yiyordu. Yemeğe gittiğimiz zamanlar, garsonlar bize oradaki Rumlar kadar itibar göstermiyorlardı. Âkif bunlara kızıyor, gâvurlara bizden ziyâde itibâr ediyorlar diye basıyordu küfürü, ama ne küfürler... diyordu. Bu da Âkif'in prensler saraylarında bulunması ve onlara bağlı bulunması bakımından güzel bir vesikadır. Nitekim şapka giymemek için Mısır'a iltîcası da bu bağlılık ve sevginin bir neticesi değil miydi?

Feyhaman bu suretle kendi sanatkârlığını ispat ve liyâkatini kabûl ettirdikten sonradır ki, Abbas Halim Paşa onu, sanatında daha da ileri gitmesi için Fransa'ya Paris'e göndermişti.

Feyhaman gibi istidatlı, kabiliyetli bir gencin Paris'e gitmesi büyük bir kazançtı.

Paris'te, Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Cormon atelyesinde, Académie Julian'da, Jean Paul Laurens ve Albert atelyesinde ve Arts Décoratif'te tahsil etmiştir. Bir ilim ve sanat müzesi hâlinde bulunan Paris'in her kıyı ve köşesini merakla dola-

Feyhaman Duran, İsmail Hikmet Ertaylan'ın portresi önünde.

Feyhaman Duran (ortada siyah elbiseli) ve Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü İsmail Hikmet (yanındaki) Akademi talebeleriyle beraber.

şan, bütün dünyayı hayretlere salan o nefis sanat eserlerini inceleyen, hattâ, günlerce karşılarında çalışıp, kopyalarını alarak sanat aşkını tatmine çalışmış ve yurduna dönmüştür.

Ressam Hikmet Onat, kendi hâl tercümesinde Paris'teki hayatından bahsederken, diğer bazı arkadaşları gibi, Feyhaman'dan da bahseder. Ve dönüşlerinin, Harb-i Umumî dolayısıyle, nasıl arızalı ve çetin olduğunu anlatır.

Geldikleri ilk günlerdi, kendileriyle bir akşam Tepebaşı bahçesinde buluşmuştuk. Çallı İbrahim, Avni Lifij ve daha bazı arkadaşları beraberlerdi.

O zaman Tepebaşı bahçesi bir gazino hâlindeydi. Elektrik yoktu. Bahçe havagazı fenerleriyle aydınlatılırdı. Bahçede bazı akşamlar tiyatro oynatılır, bazı akşamlar musiki konserleri olurdu. Kadın - erkek toplanır; kahve, çay vesâire içer, eğlenirdi. Tabiî kadınlar hep Hıristiyanlar'dı. Bizim arkadaşlar da, orada resim yapardı.

Galatasaray'dan arkadaşım olan Feyhaman'la, Avrupa'dan döndükten sonra da buluşuyorduk.

İlk senelerinde ressam Bahriyeli Muazzez, Istanbul'da Direklerarası'nda bir hususî ateliye açmıştı. Feyhaman, Çallı, Avni Lifij ve daha bazı arkadaşlar orada toplanıp çalışıyorlardı, benim de ateliye devamımı istediler. O zamanlar Robert Kolej'de edebiyat hocası idim. Cumartesi günleri öğleden sonra sonra ateliyeye devama başladım. Bu yüzden de tuhaf bir olayla karşılaştım.

DİREKLERARASI'NDAKİ ATÖLYE

Bir gün koleje girdiğim zaman Tevfik Fikret bana:

— Hikmet Bey kardeşim, benim fırkaya girmemiş olmam, sizi de fırkaya girmekten alıkoymasın! Tamamiyle serbestsiniz, hangi fırkaya girmek isterseniz girebilirsiniz, ben katiyyen gücenmem! demişti. Çünkü Fikret, benim Kâzım Bey'in akrabasından olduğumu, Kâzım Bey'in de İttihâd ve Terakkî fırkasının ileri gelenlerinden olduğunu biliyordu.

Ben kendisine:

— Hiç bir fırkaya girecek değilim! Bence fırka demek tefrika demektir! demiştim. O da gülmüş, bir bakıma da memnun olmuştu. Hem fırkaya girmek, hem de hocalık etmek biraz güçtü...

Aradan bir hayli zaman geçmiş, bir akşam kendisini ziyarete gitmiştim. Onu çok düşünceli, âdeta rahatsız bir hâlde buldum.

— Neniz var efendim? Sizi yorgun ve rahatsız görüyorum? diye sordum.

Biraz gücenik bir edâ ile:

— Hayır, bir şeyim yok! Teşekkür ederim, biraz yorgunum da!... dedi.

Fakat bir şeyi vardı. Bu, hâlinden belliydi. Bir müddet düşündükten sonra:

— Hikmet Bey! dedi. Ben size, evvelce de herhangi bir fırkaya girmekte serbestsiniz dememiş miydim?

Ben gayet tabiî olarak:

— Evet efendim! diye cevap verdim.

— Peki fırkaya girdiğinizi benden ne için sakladınız?!

— Hangi fırkaya, efendim? Benim hiçbir fırka ile, hiçbir alâkam yok ki!...

Böyle deyince durdu. Hayretle yüzüme bakarak:

— Fakat, sizi İttihâd - Terakkî fırkasına girerken görmüşler!

— Olabilir efendim! Bir fırka binasına girmek, mutlaka o fırkaya intisâb etmiş olmaya delâlet etmez ki... Belki, orada bir tanıdığım veya bir arkadaşım vardı da onu görmeye gitmişimdir... Fakat, böyle bir şey de olmuş değildir!

— Sizi Direklerarası'ndaki fırka binasına girerken görmüşler!

Direklerarası sözünü duyunca gülmeye başladım. Fikret'in hayreti arttı:

— Efendim, Direklerarası'nda bir resim atelyesi vardır. Bunu Avrupa'dan gelen ressam arkadaşlar açmışlardır. Bana da rica ettiler: «Gel, sen de bizimle çalış!» dediler. Israrlarından kurtulamadım, devama başladım. Cumartesi günleri buradan çıkınca oraya gidiyorum, onlarla beraber çalışıyoruz! Beni oraya girerken görenler fırkaya giriyorum sanmış olacaklar!... Ben, orada bir fırka binası olduğunu bile bilmiyorum! dedim. Güldü ve:

— Beni Ruşen Eşref şaşırttı. Bana, o, sizin fırka binasına girdiğinizi ve sizi orada gördüğünü söyledi! dedi. Biraz sonra da, özür dileyerek:

— Ne olur, beni de bir cumartesi götürünüz de, ben de arkadaşlarınızla tanışayım, dedi.

İşte benim arkadaşlarla bu atelyede çalışmam böyle de bir garip olaya yol açmış bulundu...

Feyhaman bir gün kolejde ziyaretime gelmişti. Orada füzenle bir portremi yaptı, yanında fiksatif olmadığı için resmi tesbit edemedi. Bir diğer gelişinde fiksatif getireceğini söyledi. Ben de sofada duran bir konsolun bir gözümü tamamiyle boşaltarak resmi oraya koydum. Bir gün ne göreyim? Kâğıdın üzerinde resim diye bir şey kalmamış. Sordum: «Buradaki resim nereye gitti? Bu boş kâğıdı buraya kim koydu?» Kimse bilmiyordu!... Meğer hizmetçi kadın toz alırken çekmeyi açmış, resmi görmüş, onun da tozunu almak gay-

Feyhaman'ın bir eseri: Hattat Rif'at.

Feyhaman'ın bir gençlik resmi.

retine düşmüş, kâğıtta bir şey kalmadığını görünce korkmuş, çekmeyi kapayıp savuşmuş... Feyhaman bu işe hayli gülmüştü.

Feyhaman, Ankara sergilerine iştirak ediyor, büyük Atatürk'ün portrelerini yapıyordu. Bu arada kendisi gibi sanatkâr bir ailenin, sanatkâr bir kızıyla evlenmişti: Güzin...

Feyhaman, bütün resim sergilerine iştirak ediyor, eserleri büyük takdirlerle karşılanıyordu. Kız Sanat Mektebi'nden, Güzel Sanatlar Mektebi'ne geçerek atelye şefi olmuş, arkadaşlarıyla birlikte Güzel Sanatlar Birliği'ni kurmuştu.

1322 senesinde Galatasaray resim sergisinde gümüş madalya ve «zikr-i cemil» kazandı. Portreleriyle ün yapmış olan Feyhaman, Atatürk'ün ve İnönü'nün portrelerini yapmıştır. İnönü'nün portresi Avrupa'da renkli olarak bastırılmış ve bütün dairelere dağıtılmıştı.

Güzel Sanatlar müdürü olarak İstanbul'a geldiğim zaman Feyhaman'ı, orada atelye şefi olarak bulmuştum. Tatlı dili, iyi huyu, şefkatli alâkası ve kudretli sanatıyla talebesini kendine bağlamış, muvaffakıyetli bir ustaydı.

Feyhaman'ın yetiştirmiş olduğu kıymetli ressam ve öğretmenlerden biri de kendi eşidir.

Feyhaman'dan bahseden Pertev Boyar şöyle der:

«Yirmi sekiz seneden beri Güzel Sanatlar Akademisi'nde profesör bulunan Feyhaman Duran, kadın - erkek pek çok ressam ve resim öğretmeni yetiştirmiş kudretli bir portretisttir. 30 seneden beri Galatasaray sergisini ve sekiz seneden beri de devlet resim sergilerini kıymetli tablolarıyle tezyin etmektedir. Kendisi, Güzel Sanatlar Birliği idare üyesindendir.»

Ben, Akademi müdürü iken Viyana'dan bir mektup almıştık. Bir sergiye konmak üzere Akademi'den bir Türk ressamının bir tablosunu istiyorlardı. Ben de, arkadaşları toplayıp keyfiyeti anlattım, aralarından bir arkadaşın tablosunu seçmelerini teklif ettim. Onlar da bu vazifeyi bana yüklediler. O zaman, ihtiyar sanatkâr ve kıymetli üstâd Halil Paşa'nın bir tablosunu göndermemizi teklif ettim. Bunu memnuniyetle kabûl ettiler. Halil Paşa'nın eseri, Viyana'da birincilik ve bir altın madalya kazandı. Halil Paşa, teşekküre Akademi'ye geldiği zaman, memnuniyetinden benim bir portremi yapmak ısrarında bulunmuş, ben kendisine böyle bir zahmet veremiyeceğimi ısrarla söyleyince, oğlu Âli Halil'in bir portremi yapmasını teklif etmişti. Arkadaşların da tasvibiyle o, benim portremi, Feyhaman da, Halil Paşa'nın çay içerken bir portresini yapmıştı. Bu portre bugün, Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başlayınca yine Feyhaman'ın yardımlarına kavuştum. Profesörler kurulu salonuna konulmak üzere, bütün profesör arkadaşların muayyen bir büyüklükte portrelerini yapmıştı. Bundan başta üniversite rektörlerinin ve Senato meclisi kapısı üzerine konulmak üzere bir senato toplantısını gösterir büyük bir kompozisyon da yapmıştı. Faaliyeti bundan ibaret kalmıyordu. Bir gün Fransız Filolojisi Başkanı Profesör Trahard ile kâtibesi bize çaya gelmişlerdi. Salonda Feyhaman'ın yapmış olduğu Fâtih Sultan Mehmed, Hüseyin Nâzım Paşa, benim profesör cübbeli portrem ve eşimin büyük bir tablosunu görünce çok beğendiler; Feyhaman'la tanışmak arzusu gösterdiler. Bir gün onlarla Feyhaman'ı ziyarete gittik, misafirleri fevkalâde bir nezaket ve iltifatla karşıladı ve kendilerini hayrete düşürecek bir de hediye yaptı: Her ikisinin de birer küçük portreleri.

Feyhaman, resmin her nevinde üstad bir ressamdır. Karakalem, füzen, pastel, sulu boya, yağlı boya, her resmi büyük bir kudretle yapar. Portrede eşsiz bir ressamımızdır. Yaptığı resimler arasında, şimdiye kadar saydıklarımızdan başka, Rıza Tevfik, Altınbezer İsmail Hakkı, İbnül-Emin Mahmud Kemal, Hattat Rif'at Efendi, ressam Vecih Bereketoğlu gibi birçok meşhur zevâtın da portreleri vardır ki bunların çoğu, bugün Topkapı Sarayı resim galerisinde, birçok eserleri de Deniz Müzesi'ndedir.

Celâl Es'ad, Türk Sanat Tarihi eserinde Feyhaman hakkında şöyle der:

«Feyhaman daha ziyade figür ve portrede kendini göstermiştir. Tam bir empresyonist sayılmayan üstad, daha ziyade klasik ve realisttir. O vakte kadar Türkiye'de umumiyetle portre, bir büyültme hâlinde yapılmaktaydı. Feyhaman ona bir sanat mahiyeti ve renk şeffaflığı vermiş olmakla, bir yenilik getirmiştir. Figürde olduğu gibi peyzaj ve natürmort'ta da çok güzel eserler vücuda getirmiştir.

(50 - 51. sayfalarımızda Feyhaman'ın renkli bir tablosunu bulacaksınız).

Feyhaman Duran'ın kendi yaptığı portresi.

Türkiye'de İlk Kâğıt

Yalova Kâğıt İmalâthanesi

Yazan: Nigâr Anafarta

OSMANLI İmparatorluğu'nda, yerli kâğıt yapımına ne zaman başlandığı hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Bizans zamanında, İstanbul'da, bugün de Kâğıthane adı ile bilinen yerde bir kâğıt değirmenin bulunduğu, bu sebeple buraya Kâğıthane isminin verildiği; bu değirmenin, II. Sultan Bâyezid zamanında da bir süre çalışmaya devam ettiği, sonradan, tamir ve tâdil edilerek baruthaneye çevrildiği rivayet olunmaktadır.

Evliyâ Çelebi de, Seyahatnâmesi'nde, Istanbul mesireleri arasında Kâğıthane'yi anlatırken: «... kefere zamanında burada kâğıt imaline mahsus kâgir kubbelerle mebni kâğıthane varmış. Hâlâ, su dolaplarının biri Dâye Hatun camiinin altında nümayândır» demektedir.

Bazı kaynaklarda, Bursa şer'î sicilleri arasında bulunan 892 (1486) tarihli bir defterde de, Bursa'da Delimboz deresi vadisinde bir kâğıthanenin bulunduğuna dair bir hayda rastlandığı bildirilmekte ise de, Prof. Dr. Osman Ersoy, «Bursa'da Kâğıt Fabrikası Meselesi, XV - XVI. Yüzyıl» isimli araştırmasında, Bursa şer'î sicilleri arasında, bütün incelemelerine rağmen, böyle bir kayda rastlamadığını, yaptığı soruşturmalarda da böyle bir belgenin varlığını tesbit edemediğini kesinlikle ifade etmektedir.

Yine aynı etüdde, Bursa şer'î sicilleri arasında bulunan, Yavuz Sultan Selim'in 21 Rebiyülevvel 925 (4 mart 1519) tarihli bir hükmünde «Mahrûsa-i Bursa'da kâğıthane demekle maruf ev ki, içinde kâğıt işlenmez olduktan sonra...» kaydına rastlandığı belirtilmekte, bundan da Bursa'da bir kâğıthanenin varlığı anlaşılmaktadır. Fakat bu kâğıthanelerde, kâğıdın imali mi, yoksa terbiye mi edildiği hakkında bir hükme varılamamaktadır.

Arşivlerimizdeki bazı belgelere göre, Yavuz Sultan Selim, saltanatının ilk yıllarında, sarayda çalışan sanatkârlar arasında kâğıtçı ustaları da mevcuttur. Sayıları on dört - on beş arasında değişen ve «Cemaat-i Kâğıtgerân» adı ile anılan kâğıtçıların Bosna, Hersek, Pirlepe, Niğbolu, Lofça, Vidin, Alacahisar, Kızılca, Mora, Niş, Kırçova, Karaferye, Sarıgöl, Yanbolu ve Selânik'ten pencik (akınlarda alınan esirlerin beşte biri) olarak Istanbul'a getirildikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'na ait belgelerin ve yazma eserlerin incelenmesinde, kâğıtların Doğu'dan ve Batı'dan ithal edildikleri görülür. Doğu'dan getirtilen Semerkandî, Dımışkî, Devletâbâdî, Hindî, Hatâyî, Âdilşâhî, Harîrî, Haşebî... gibi kâğıtlar genellikle değerli ve pahalı kâğıtlardır ve yazma eserlerin çoğunda bu tür kâğıtlar kullanılmıştır. Gerek Doğu'dan, gerek Batı'dan satın alınan kâğıtlara bir parlaklık ve dayanıklılık sağlamak için üzerlerine yumurta akı ve şap veya buğday ya da pirinç nişastası ile yapılan ve ahar denilen bir madde sürülür, daha sonra da mührelenerek parlatırlırdı.

Sanatkârlar arasında bulunan «kâğıtgerler» in bu ithal malı kâğıtları terbiye eden ustalar mı, yoksa kâğıt imal eden ustalar mı oldukları hakkında da kat'î bir bilgimiz yoktur. «Sûrnâme» adı verilen ve şenliklerde esnafın gösterilerini anlatan eserlerde de kâğıtçılar, kâğıtları mührelerken görülürler.

Diğer taraftan, yine Osmanlı İmparatorluğu'nda, XVII. yüzyıla kadar yazışmalarda kullanılan kâğıtların belirli ölçüleri vardı. Vezirlere, beylerbeyilere ve başka devlet büyüklerine yazılan tezkereler, fermanlar, beratlar, yabancı hükümdarlara gönderilen nâmeler, kadı ilâmları belirli ölçülerde kesilen kâğıtlara yazılırdı. Kâğıtgerlerin, bu kâğıtları hazırlayan ustalar olmaları da muhtemeldir.

Evliyâ Çelebi de, Istanbul'daki kâğıtçı esnafını anlatırken, 200 dükkân olduğunu ve bunların kâğıtları mühürlediklerini yazmaktadır.

Bazı narh defterlerinde ve arşiv belgelerinde, XVI. yüzyıldan başlayarak, «Istanbul kâğıdı» isimli bir kâğıt türüne rastlanmaktadır. Böyle bir adla nitelendirilen bir kâğıdın mevcudiyeti de Istanbul'da bir kâğıt imalâthanesinin varlığını düşündürürse de, eldeki belgelerin yetersizliği yüzünden bu hususta da kesin bir hükme varılamamaktadır.

Topkapı Sarayı arvişinde bulunan, Bâyezid Camii avlusundaki vakıf dükkânların hangi satıcılara kiralandığını gösteren 1579 ve 1583 tarihli iki defterden ilkinde 329 dükkândan 47'sinin, ikincisinde ise 342 dükkândan 62'sinin kâğıt satıcısı (kâğıt-fürûşân) olması, XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kâğıt tüketiminin bir hayli olduğunu göstermektedir. Bu iki belgenin, sosyal bakımdan ilgi çekici bir başka yönü de, adı geçen kâğıt satıcıları içinde, erken tarihlisinde üç, sonrakinde dört kadın satıcının bulunmasıdır.

Gerçek şudur ki, arşivlerimizde ve kitaplıklarımızda bulunan milyonlarca belge ve kitap arasında, XVIII. yüzyıl ortalarına kadar, kesinlikle «Osmanlı kâğıdı» diyebileceğimiz bir kâğıt türüne rastlanmamıştır.

III. Ahmed zamanında kurulan, 1719 - 1735 ve 1737 - 1739 yılları arasında faaliyet gösteren, İbrahim Müteferrika tarafından tesis edilen ilk Türk matbaasından sonra, artan kâğıt ihtiyacını karşılamak üzere, yine İbrahim Müteferrika tarafından, 1741 yılında bir kâğıt imalâthanesi yapılması teşebbüsüne girişilmiş ve bu teşebbüs 1745 yılında gerçekleştirilmiştir.

1162 Cemâziyelâhır (1749 mayıs) ayında tamamladığı «Coğrafya» isimli eserinde, Hamdi Efendi, bu olayı şöyle nakleder: «Kurb-i Yalova'da ... Basmacı İbrahim nâm kimesne tavassutu ile Frengistan'dan üstad kâğıtçılar getirdüb kâğıda mahsus su üzerinde demir dibekler yaptırub kâğıthane ihdas olunub üzerine Yalakabad deyü ketebe ve tarihin resmetmişlerdir».

Biz, burada tarif edilen kâğıdı 1741 şubat ortalarında (1153 Zilhicce başı) Müteferrika Matbaası'nda, 14'üncü kitap olarak baskısı tamamlanan «Râşid Tarihi» nin birinci cildinde bulduk.

Burada filigranının bir kopyesini sunduğumuz kâğıt üzerinde, stilize bir cami, YALAKABAD (Yalova) kelimesi ve 1158 (1745) tarihi okunmakta ve bir de nişan görülmektedir. Râşid Tarihi'nin metin kısmı Fransız kâğıdına basılmış ve ciltlenirken, eserin baş ve sonuna Yalova kâğıdından, belki bir nümune olur düşüncesiyle, birer yaprak ilâve edilmiştir. Bugüne kadar, gerek yerli gerek yabancı, kâğıt hakkında yayınlanan eserlerin hiç birinde, gün ışığına çıkardığımız bu Yalova'da imal edilen kâğıdın bir örneğine ve filigranına rastlanmamıştır.

Yalova kâğıt imalâthanesi için ilk ustalar, Polonya'dan getirtilmiş, bunlarla bir yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, üç usta, devlet tarafından sağlanacak malzeme ile imalâthanenin âletlerini yapacak ve yanlarında, kendilerinden sonra da kâğıt imal edebilecek adamlar yetiştirecekierdi. Bir yıl sonunda ustalara üç bin kuruş ödenecek ve günlük nafakaları için de kırkar kuruş verilecekti. Bu anlaşma gereğince, Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1745 yılında ilk defa kâğıt imalâthanesi kurulmuş ve imalâta başlamış ve aynı yıl, imalâthaneye ikinci bir dolap ilâve edilmiş ve sonuçtan, zamanın hükümdarı I. Mahmud da memnun kalmıştır.

I. Mahmud'un, atla yaptığı bir gezinti sırasında, İbrahim Müteferrika, padişaha yeni yaptığı kâğıttan takdim etmiş ve kendisine 100 adet altın ihsan olunmuştur. 5 rebiyülevvel 1158 (7 nisan 1745) tarihli Ceyb-i Hümâyûn defterinde, «Ağa Bağçesine biniş ile teşrîf-i hümâyûn buyurulduk-ta, müceddeden kâğıt yapan İbrahim Efendi kulları kâğıt arzettikte, Silâhdâr

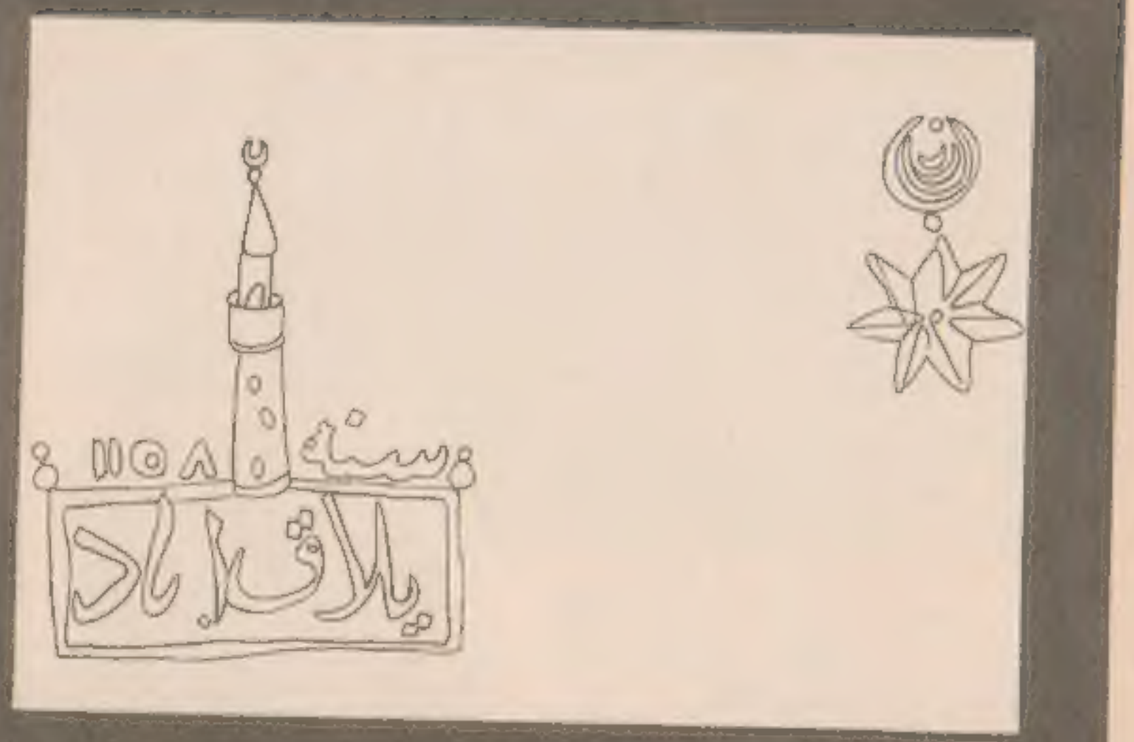

Yazıda bahsi geçen kâğıdın filigranı.

Ağa kulları marifetiyle insan-ı mülûkâne buyrulan zer-i mahbûb nısfiyesi, aded: 100» kaydı, bu olayın belgesidir. Yalakabad'da yapılan kâğıdın filigranı üzerindeki tarih ile yukarıda gösterdiğimiz belgedeki tarih, Osmanlı İmparatorluğunda ilk kâğıdın 1745 yılında yapıldığını doğrulamaktadır.

Yalova kâğıt imalâthanesi, kuruluşundan bir yıl sonra, 1746'da su azlığı yüzünden kapanma tehlikesi geçirmişse de, bu durum önlenmiş ve çalışmasına devam etmiştir. İmalâthanenin, ne zamana kadar faaliyetine devam ettiği tam olarak bilinmiyor. 1749 yılında «Coğrafya» adlı eserini tamamlayan Hamdi Efendi, Yalova kâğıt imalâthanesinin o tarihlerde çalıştığını ve her nevi kâğıt yapıldığını, hattâ «keferede arslan damgalı (filigranlı) kâğıt memdûh idi; bunda dahi ol şekil ve icad ile kâğıt nerenin olduğu malûm olmayıp esnafa füruht olunur» diyerek, Avrupa kâğıtlarını taklîden kâğıt yapıldığını yazmaktadır.

Gerek bu eserde, gerekse Ahmed Refik'in «Âlimler ve Sanatkârlar» isimli eserinde, 1749 yılında, Yalova kâğıt imalâthanesinde arslan filigranlı kâğıt yapıldığı belirtilmişse de, arşiv belgelerinin kâğıtları üzerinde yaptığımız incelemelerde ve topladığımız 1300 kadar filigran içinde, arslan filigranlı kâğıtlara, bu tarihten çok sonra, 1772 yılında ilk defa rastlamış bulunuyoruz ki, bu kâğıtların, 1760 yılında çalışmasını sona erdirdiği tahmin olunan Yalova kâğıt fabrikası mamûlâtı olması mümkün değildir.

Yalova kâğıthanesinde, piyasada fazla tutulan Avrupa kâğıtlarının da işlenmiş olması muhtemeldir, fakat elimizde nümuneler olmadığından, bu kâğıtları Avrupa kâğıtlarından ayırabilmek mümkün değildir.

Yalakabad (Yalova) kâğıt imalâthanesi 1745 yılında durulmuş, muhtemelen 1760 yılına kadar işletilmiş, bu tarihten sonra faaliyetini tamamiyle tatil etmiştir. Bundan sonra, ikinci bir kâğıt imalâthanesi, ancak III. Sultan Selim zamanında işletmeye açılmıştır.

XIX. Yüzyıl medeniyetini dile getiren bir eser:

Melling'in Muhteşem Istanbul Albümü

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

YAPI ve Kredi Bankası 25. kuruluş yılı şerefine millî kütüphanemize iki büyük sanat eseri koydu. Biri Batı'nın, biri Doğu'nun iki sanat eseri; III. Sultan Selim zamanında Istanbul'a gelmiş ressam ve mimar Melling'in muhteşem Istanbul albümü ile Topkapı Sarayı'ndaki Hünernâme basıldı; asıllarının tıpkıbaskısı olan iki eser.

Daha teşebbüs sırasında Şevket Rado tarafından haberdar edilmiştim, tebriklerimi o zaman, prova baskıları karşısında arzetmiştim.

Yapı ve Kredi Bankası ve bu baskı işinin tek yöneticisi Şevket Rado bu himmetleriyle ebediyyen unutulmayacaklardır.

Heyecan içindeyim, zevk içindeyim; elindeki imkânları sanat ve ilim yolunda bu kadar asilâne kullanmak her müesseseye ve her kula nasip olmaz; aklıselim ve zevkıselim lâzımdır, Yapı ve Kredi Bankası'na da, Şevket Rado'ya da gıpta ettim. Bu yolda söylenecek çok sözüm var, fakat sizlere bir an önce Melling'in resimlerinden haber vermek istiyorum.

Yapılan iş, bir «tıpkıbaskı», aynen baskıdır. Türk matbaacılığının yüz akı. Eserin adı: «Voyage Pittoresque de Constantinople et Des Rives du Bosphore», şöyle tercüme edebiliriz: «Istanbul'da ve Boğaz-

Istanbul'un bir kısmının görünüşü. Sarayburnu'ndaki surlar kısmen ayaktadır. Ayrıca bu kısımdaki köşkler de gravürde seçilmektedir. Topkapı Sarayı'nın görünüşü ise, günümüzdekinin aynıdır. Arka planda adalar görülüyor.

içi sahillerinde pitoresk seyahat, gezinti».

140 sayfalık Fransızca metin ile 45×28 boyunda 48 gravür. Resimler şunlardır:

1. Bozcaada.

Limanın, kalenin ve kasabanın bir parçasının görünüşü. İskele önü bir meydan, bir yanda kayıkhaneler ve kayıkcı odaları, meydanda ahşap saçaklı bir çeşme; kale, o tarihte, 1800-1810 arasının tarâvetini muhafaza etmektedir; kale içinde iki konak görülüyor, çok uzaktan. Büyültülerek bir resmi yapılırsa geçen asır başındaki Türk ahşap yapıları hakkında güzel örnekler oldukları görülür

2 Çanakkale Boğazı.

Boğaz'ın Marmara'ya doğru bir görünüşüdür. Sağdaki kale «Çanakkale Kalesi» dir; yanındaki kasabanın bu ismi niçin taşıdığını kalenin resmi pek aydın olarak göstermektedir. Bu gravürün sağ alt köşesinde «Çırnık» adını taşıyan gemilerden biri görülüyor, kuşbakışı bir resim. Eski gemi tipleriyle uğraşanlar için kıymetli bir vesikadır.

3. Yedikule'den Çatladıkapı'ya kadar Istanbul'un Marmara'dan görünüşü.

4. Büyükada'da Heybeliada'nın görünüşü.

5. Kadıköy.

Tam topografik sıhhatle resmedilmemiştir. Sağda büyük bir konağın arkadan görünüşü, tarihî mimarımız bakımından önemlidir Konağın gerisinde bir ağaçlık görülüyor ki, mîrî Haydarpaşa Bahçesi olacaktır. En geride Karacaahmet mezarlığı bütün azametiyle çizilmiştir. O tarihte Haydarpaşa hâlî arazi arasındadır. Gerıde görülen büyük bina Selimiye kışlası, onun solundaki köşk de, Üsküdar sarayı yıkıldıktan sonra bir müddet muhafaza edilmiş olan Kavak Kasrı'dır

6. Çamlıca Tepesi'nden Üsküdar sırtla

rı ile Marmara, Istanbul, Galata ve Boğaz panoraması.

Istanbul'un en muhteşem şekilde nereden görülebileceğini bulmakta Melling muvaffak olmuş bir sanatkârdır.

7. Kızkulesi önünden Istanbul, liman, Galata ve Tophâne panoraması

Muhteşem bir resim. Ön planda padişah saltanat kayığı ile geçiyor, kılavuz ve ardcı padişahın kayığına dört saray, dört saray kayığı daha refakat etmektedir ve Kızkulesi'nden topla selâmlanıyorlar. Bugün mevcut olmayan İncili Köşk ve yanmış Topkapı sahil-sarayı, ikisi arasında bir saray kayıkhânesi ve sağ kenarda Tophâne, bir fikir verebilecek şekilde görülüyor

8. Topkapı Sarayı'nda Birinci Avlu

Bugünkü görünüşünden çok farklıdır Darbhâne binasının beş kubbeli eski kapısını yalnız bu gravürde buluyoruz. «Adil Koşku» de yerinde durmaktadır, Cellâd Çeşmesı de eski yerindedir.

9. Topkapı Sarayı'nda İkinci Avlu.

Zamanımızda muze olan saray için kıymetli bir vesikadır

10. Sarayda Cariyeler Dairesi

Bir kesit resimdir. Haremde 24 saatlik hayat tek gravürde sahne sahne gösterilmiştir: Yemek, namaz, yer yatağı serilmesi, tandır başı gibi, kıymetli vesikadır.

11. Hadice Sultan sâhil-sarayında bir salon, divânhâne.

XIX. yüzyıl tarihi için kıymetli bir vesika

12. Bâb-ı humâyûn, III. Ahmed Çeşmesi ve bir bayram alayı

XIX. yüzyıl tarihi için kıymetli bir vesika.

48 gravür, bence hepsini teker teker HAYAT Tarih Mecmuası'nda yayınlamalıdır ve erbabı hepsini teker teker dillen

Tophane kışlaları. Sağda görülen Topçular Kışlası ile Tophâne miri konakları, yalı boyunda Tophâne meydanından bir duvar ile ayrılmıştır.

dırmelidir. Ben, geri kalan gravürlerin isimlerini kayd ile yetineceğim.

13. Atmeydanı, 14. Eyüp'te Karyağdı Bayırı'ndan Halîç ve Haliç'in iki yakası, 15. Kâğıthâne Çayırı ve çayırda cirid oyunu, 16. Halîç bitiminde Karaağaç, 17. Haliç'te Aynalıkavak sâhil-sarayı, 18. Kasımpaşa tersânesi, 19. Beyoğlu sırtlarından geçen Büyükdere yolu, o zamanlar kırlık olan Taksim - Şişli, 20. Tophâne, 21. Tophâne meydanı ve çeşmesi, 22. Tophâne'de denize nâzır bir kahvehâne, 23. Beyoğlu sırtından liman, Istanbul Sarayburnu, 24. Beyoğlu sırtlarından Üsküdar, 25. Beyoğlu'nda Ayazağa sırtı ve kır kahvesi, 26. Liman ağzı, uzakta Beşiktaş, yanda Üsküdar, 27. Beşiktaş sâhil-sarayı, 28. Defterdarburnu'nda Hadîce Sultan sâhil-sarayı, 29. Bebek Kasrı, 30. Kandilli üstünden aşağı Boğaz'ın görünüşü, 31. Kandilli üstünden yukarı Boğaz'ın görünüşü, 32. Kandilli üstünden Rumeli yakası, 33. Boğaz'dan Anadolu ve Rumeli Hisarları, 35. Hunkâr İskelesi, 36. Yûşâ Tepesi'nden Boğaz, 37. Tarabya, 38. Kefeli Köyü, 39. Büyükdere Çayırı, 40. Büyükdere, 41. Büyükdere, 42. Büyükdere, 43. Sarıyer, 44. Karadeniz Boğazı ağzı, 45. Bağçe-i Sultânî kemeri, 46. Belgrad ormanında bend, 47. Belgrad ormanında Büyük Bend, 48. Justinyen su kemeri.

Kıtaba 4 hârika eklenmiştir:

1 — Yedikule'den Kuruçeşme'ye ve Haliç bitimine kadar Istanbul ve Galata, Beyoğlu, Fenerbahçe'den Çengelköyü'ne kadar Anadolu yakası. Bu haritada Taksim'den ötesi kırlıktır.

2 — Yedikule

3 — Topkapı Sarayı ve etrafı.

Dikkatle tetkike değer bu haritada, yanan ahşap Topkapı sâhil-sarayı «Yazlık Harem» adı ile gösterilmiştir. Yeri herkesçe bilinmeyen Cebeciler Kışlası da, Ayasofya hamamının tam karşısında resmedilmiştir ki, kıymetli kayıttır. Bâbıâlî ve etrafı da muhim. Sultanahmet Tımarhânesi ve Arslanhâne de kesin gösterilmiştir. Saray için muhim vesikadır.

4 — Boğaziçi ve etrafı ve Adalar.

Zamanımızdaki durum ile uzun mukayeseye konusu bir harita

Bu, tıpkıbasım eserin aslının yarı boyunda yapılmış, 2 500 adet basılmıştır ve 500 lira fiyat konmuştur. Eserin aslı artık bulunmuyor, eski kitap piyasalarına nâdiren düştüğü zaman da 15 000 - 20 000 lira arasında satılıyor

Cezâyir Kesimliler

Yazan: Hüsnü Kınaylı

«Kesim», dilimizde ««moda» karşılığı kullanılmış bir kelimedir, meselâ «Abaza Kesimi», «Acem Kesimi», «Frenk Kesimi» denilirdi. Yüz elli yıl kadar önce Istanbul'da moda olmuş ve yalnız erkekler ve bilhassa gençler, delikanlılar arasında yayılmış bir yarı çıplaklık modasına da «Cezâyir Kesimi», o kılıkta dolaşan, başına buyruk gençlere de «Cezâyir Kesimliler» denilmişti.

Hemen kaydedeyim ki Cezâyir Kesimliler, bir buçuk asır önceki Istanbul Hippileri'dir; 1805'te türemişler, 1826'da II. Sultan Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı kanlı Vak'a-i Hayriye'den sonra da görünmez olmuşlardır. III. Sultan Selim'in son zamanlarında, IV. Mustafa devrinde ve II. Mahmud'un ilk saltanat yıllarında, 20 yıl, alabildikleri hürriyetle dilediklerini yapmışlardır.

Bir moda için 20 yıl az değildir ..

Yalın ayak, baldırı çıplak, göğüs bağır açık, şehbaz cundabaz gemici kıyafetinden mülhem olduğu, Istanbul halkı da Cezâyirliler'i şehbaz ve şehlevend gemiciler olarak tanıdığı içindir ki, bu modaya Cezâyir Kesimi denilmiştir

Cezâyir Kesimliler o devrin, yine zamanımızın tâbirdir, «Asi Gençleri»dir.

Başa sarık ve bele de kuşak olarak gayet kıymetli bir Hind veya İran şalı sarılırdı. Günlük geçimini zor sağlayan, fakr ü zaruret içinde yaşayan gençlerden kendisini bu havaya kaptıranlar şal uğruna iffetini fedâ etmekten çekinmezlerdi. O devrin kalender-meşreb bir şâiri olan Enderûnlu Vâsıf'ın bir şarkısında bu acı hakikat pek açık gösterilmiştir:

Zülfün düşer kaş üstüne
Geh çeşm-i ayyâş üstüne
Neyse recan bâş üstüne
Tek sen beyim yâr ol bana

Yolunda ey nevres nihâl
Olsun fedâ mecmû-i mâl
Bir şal nedir çift ile al
Tek sen beyim yâr ol bana

Sırta bezden veya buruncükten bir ten gömleği giyilir. Bu gömleğin yakası asla iliklenmez, açık durur, hattâ öylesine açılırdı ki göğüste meme başları bilhassa teşhir edilirdi.

Sine Perçemi

Bâzı aşırı bıçkınlar o ten gomleğini de giymezler, yine önü açık, fakat altı gayet kısa, memeler üstünde kalan bir cebken giyerlerd.

Göğsü kıllı veya kılıca olan şehbazlar da, o kılları ustura ile tıraş ederler, göğsün tam ortasında sekiz, on telden bir tutam kıl bırakırlar, o kıllara da birer küçük inci geçirip düğümlerler, kılın birine de bir mâvi boncuk bağlarlar ve bu incili mâvi boncuklu acâyip pusküle de «Sine Perçemi» derlerdi.

Gömlek üstüne veya çıplak ten üstüne giyilen cebkenler en lüks kumaşlardan âdî abaya kadar değişir, ama mutlaka sırma, kılabdan, şerid işlemeli olurdu

Altında, cebkenin kumaşından kısa bir dız çakşırı bulunurdu, ama, şimdiki mini-etekler gibi, kısadan kısa, öyle ki çakşırın paçaları dız kapağının bir karış üstünde kalırdı.

Ayaklarına yaz ve kış asla çorap giymezlerdi. Yazın sokakta daltaban çıplak ayakla dolaşmak o modanın makbul numâyişlerindendi. Ayaklarına bir pabuç geçirmek isteyenler de kendilerine mahsus bir yemeni giyerlerdi, adını «Galata Yemenisi» koymuşlardı; bu yemeninin hususiyeti: arka kısmı gayet kısaydı, topuğu ancak bitiminden tutar, topuk hemen olduğu gibi görünürdü, on üst kısmı da gayet dar idi, ayak parmaklarını ancak tırnak üstlerine kadar örter, parmak araları, enleri görünürdü.

Bel şalları gayet uzun olur, bir ucu yerde, yürürken topuklara sürünerek giderdi. Yine Vâsıf'ın bir terennümüdür:

O gül-endâm bir al şâle bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün

Kışın bu kılık değişmez, yalnız omuzlarına bir bornus, pelerin atarlardı. Bu bıçkın, it kılığı, Istanbul gençlerini öylesine sarmıştı ki, ayak takımı erâzil ve esâfilin çıkardığı bu moda, orta tabaka şöyle dursun, en kibar, en asil ailelerin evlâtlarını da cezbetmiş, peşlerinde lalalar, uşaklar dolaştırılan nice bey-zâde, paşa-zâdeler, bu Cezâyir kesimi hayta kılığı ile Istanbul sokaklarında yalın ayak, baldırı çıplak taban tepmişlerdir, topukları ardınca kuşak sürümüşlerdir. Som sırmalı eğerler vurulmuş gümüş süslü atlara çıplak ayakları ile binmişlerdir.

Bir Hâtıra

Evlât ve bilhassa oğul terbiyesi bakımından çok kıymetli bir hâtıradır:

Alemdar Mustafa Paşa ile beraber Istanbul'a gelen Rumeli âyânından Serezli İsmail Bey, taht şehri Istanbul'u görsünler diye 16 ile 18 yaş arasında bulunan iki sevgili oğlunu da alıp getirmişti. Kendisi şehir içinde bir konak tutup oturmaya lüzum görmemiş, kısa bir zaman kalacağı için Çırpıcı çayırında askerlerinin ordugâhında çadırda oturuyorlardı. Her gün iki küçük delikanlıyı, yanlarında akıllı uslu birkaç adamı ile şehri gezip gör-

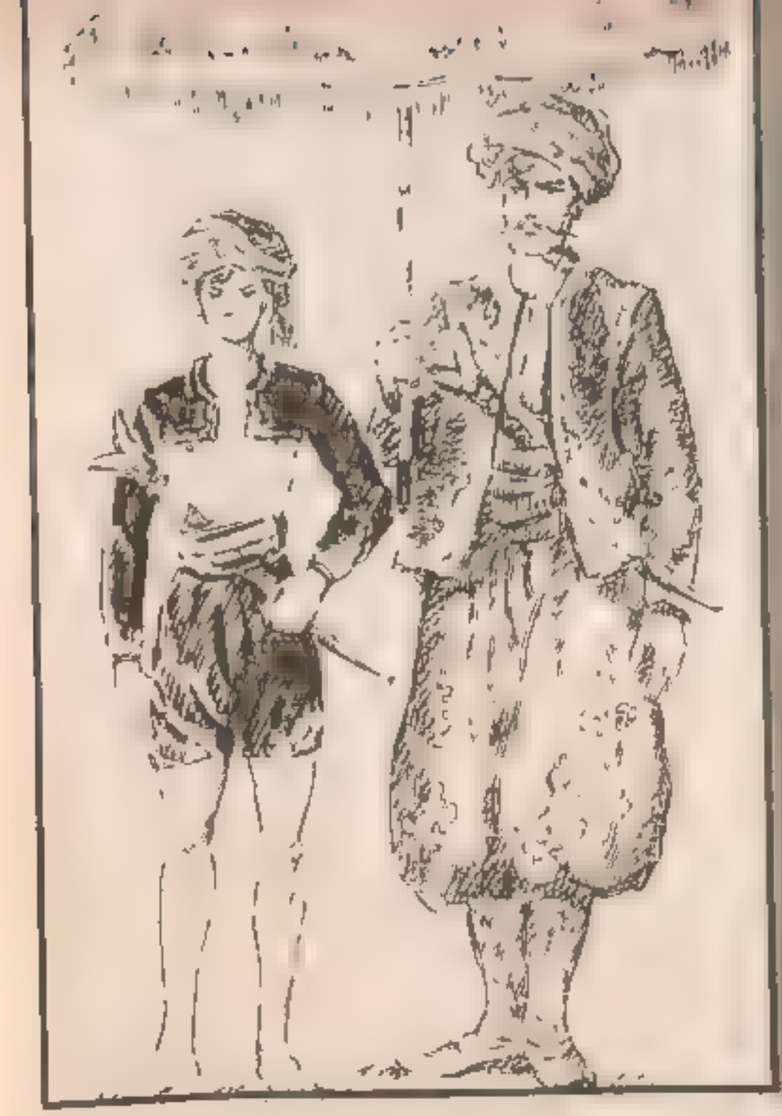

meye gönderiyordu. Cezâyir Kesimi bir it kılığı olmakla beraber, kabul etmelidir ki, gençlik güzelliği teşhir bakımından pitoresk idi. Istanbul'un kibar-zâdeleri gibi Serezli İsmail Bey-zâdeler de onun câzibesine kapıldılar ve Istanbul'un en namlı terzilerinden birine gayet tez dikmek tenbihi ile birer kat Cezâyir Kesimi cebken ve çakşır sipâriş ettiler; namlı bir yemeniciye de birer çift Galata Yemenisi ısmarladılar. Yanlarındaki adamlar bunu Bey'e haber verdi. Ciddî, çok sert ve evlâtları ile yüz göz olmamış bir baba olan İsmail Bey, iki oğluna da hak ettikleri dayağı atabilir ve o apaş kılığına girmelerini şiddetle men edebilirdi; fakat oğullarının sâir bendegân nazarında küçük düşeceklerini düşündüğünden, kızgın bir baba gibi değil, işini çok iyi bilir bir murebbî gibi hareket etti. Evvelâ sipârişleri alan terzi ile yemeniciye haber yolladı, «Çocukların istediklerini benden haber almadıkça vermesinler, yetişmedi desinler, yoksa onları dükkânlarının kapısına asar, dükkânı da leşlerinin üstüne yıkarım!...» diye bir tehdit savurdu. Sonra kendi kapısında seyis, aşçı yamağı, ayvaz, hammal ayak takımı horanda genç ve soytarı, dalkavuk ne kadar adam varsa hepsine hazır aldırttığı Cezâyir Kesimi esvablar giydirtti ve askerlerine o yalın ayaklı baldırı çıplakları alaya aldırttı. Bunu gören bey-zâdeler de sipâriş ettikleri esvab ve yemenileri aldırtıp giyemediler.

Barbaros Hayreddin zırhlısı Dolmabahçe önlerinde

II. Meşrutiyet'te Türk Donanması

Yazan: Bahri Noyan

23 TEMMUZ 1908'de II. Meşrutiyet ilân edildiği zaman Türk donanması; Mesudiye, Âsâr-ı Tevfik zırhlıları; Hamidiye, Mecidiye kruvazörleri, Berk-ı Satvet, Peyk-ı Şevket torpido-kruvazörleri; Feth-i Bülend, Avnullâh, Muîn-i Zafer zırhlı korvetleri; eski Necm-i Şevket, İclâliye korvetleri; Samsun, Basra, Taşoz, Yarhisar, Berk - Efşan, Antalya, Musul, Kütahya, Draç, Akhisar, Tokat, Alpagot, Ankara, Hamidiye torpido - muhripleri; Demirhisar, Sivrihisar, Sultanhisar ve Hamidâbâd küçük torpidobotlarından ibaret bulunuyordu.

Ayrıca Istanbul'da ve yakın, uzak muhtelif limanlarımızda Zuhaf, Peleng-i Deryâ korvetleriyle, Marmaris, Malatya, Taşköprü, Nevşehir, Yozgat, Ordu, Bafra, Refahiye, Gökçedağ, Ayıntab, Kastamonu, Halıç, Nurulbahir, Seddülbahir, İşkodra Trabzon, Muha isimli eski ve yeni gemilerden kurulu bir ganbot filomuz da bulunmaktaydı. Bunlardan başka, yeni ve uskurlu Ertuğrul ve Söğütlü yatlarıyla, yandan çarklı İzzeddin, Istanbul ve Fuad vapurları da donanmamızın emrinde bulunuyordu. Feth-i Bulend, Avnullâh ve Muîn-i Zafer zırhlı korvetleri, Haliç tersanesinde Ansaldo muhendis ve işçileri tarafından sozde yenileştirilmişti. Hamidiye ve Mecidiye kruvazörlerinin eşi olan Drama adındaki bir gemimiz de yıllardan beri Ansaldo tezgâhlarında inşa halinde idi (1).

Donanmamız kâğıt üzerinde büyük bir yekûn tutuyordu. Fakat gemilerden çoğu eskimişti.

II. Meşrutiyet'in ilân edildiği günlerde Türk milleti, donanmasının acıklı durumunu pek iyi bildiğinden, bağış toplamayı bir görev saydı. Toplanan para ile Enver ve Niyazi isimlerinde iki kruvazör sipariş edilecekti. Donanmaya karşı duyulan bu yakın ilgi; 19 temmuz 1909'da «Donanmay-ı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti»nin kurulmasını sağlamış, bu suretle bağış işlerine bir şekil ve düzen verilmişti. İngiltere'den Amiral Gambel ve uzmanlar getirilerek, bahriyemizde yenilik ve Batı usulünde eğitim hareketlerine girişildi. Donanma Cemiyeti, yeni ve güçlü bir donanmanın vucude getirilmesi için devletle el ele vermişti

ÂSÂR-I TEVFİK ZIRHLISI

Amiral Gambel ve emrindeki uzmanlar kurulu hemen faaliyete geçerek Türk Donanmasından altmış kadar işe yaramaz tekneyi yabancı bir firmaya altmış bin altın gibi ucuz bir fiyata sattı. İşe yarar gemiler ise, imkânlar nisbetinde onarılarak derhal eğitime başlandı. Donanma, iki filo ve iki filotillâya ayrılmıştı. Birinci filoyu Mesudiye, Hamidiye, Mecidiye, Berk-i Satvet, Peyk-i Şevket; ikinci filoyu Âsâr-ı Tevfik, Feth-i Bulend, Avnullah, Muin-i Zafer gemileri teşkil ediyordu. Birinci filotillâda Samsun, Basra, Taşoz, Yarhisar torpido - muhripleriyle, Demirhisar, Sivrihisar, Sultanhisar, Hamidâbâd torpidobotları; ikinci filotillâda Akhisar, Draç, Musul, Kutahya, Alpagot, Antalya, Tokat torpido-muhripleri, Tir-i Mujgân fabrika gemisi ve İhsaniye amiral yatı bulunuyordu. Berk-Efşân, Yunus, Hamidiye ve Ankara torpido - muhripleriyle, bir kısım gambot vesair gemiler de muhtelif limanlarda görevliydi

Bu suretle donanmanın bir harbe yararlı kuvveti, iki zırhlı, iki kruvazör, iki torpido - kruvazör, üç zırhlı korvet ve on beş torpido - muhrip ve dört torpidobottan meydana gelmiş bulunuyordu. Personel de iki bin kadar subay ve beş bin er idi

Amiral Gambel ve emrindeki uzmanlar, bahriye nezaretinin teşkilâtını yeniden kurmuş, silâhendaz taburunu kaldırarak Efrâd-ı Cedide mektebini (yeni erat okulu) açmıştı. Donanma komutanlığı görevini de üstüne almış bulunan yabancı amiral, Marmara'da gemilere evvelâ birer birer, sonra ikişer ve daha sonra da filo

(1) *Bu gemi: Türk - İtalya Harbinde, İtalyanlar tarafından alıkonularak verilmedi*

Donanmamızı ıslaha memur Amiral Gambel (ön sırada, ortadaki) ve maiyeti.

Mesudiye zırhlısının kruvazörü

halinde eğitimler yaptırdı. Deniz subayları, seyrisefâin, topçuluk ve torpidoculuk kurslarından geçirilmeye başlandı.

1909 yazında tekmil donanma Haydarpaşa önlerine demirledi. Sultan Reşad, Ertuğrul yatıyla İngiltere'de olduğu gibi savaş gemilerinin arasından geçerek selâmlandı. Bu törende Mesudiye zırhlısında devlet büyüklerine hitaben konuşan Gambel Paşa, donanma ve personelin henüz sanıldığı gibi pek yeterli olmadığını söylemek cesaret ve dürüstlüğünü gösterdi.

Donanma iki defa Ege denizine çıkarak eğitim yaptı. Son defasında Girit'e kadar giden donanmanın bu seferi, Girit meselesi yüzünden Yunanistan ile gerginleşen siyasî durumu yumuşattı.

Amiral, bir taraftan donanmanın eğitimini devam ederken, diğer taraftan da yeni gemiler siparişi için büyük gayretler harcıyordu. Bu maksatla, temin olunacak yeni gemiler için on sekiz milyon liralık fevkalâde bir bütçe düzenlendi. Fakat bu miktar herkesin gözünü korkutmuş ve büyük bir malî tazyik altında bulunan devletin bunu karşılaması imkânsız görülmüştü. Sonradan daha uygun bir tasarı hazırlanmış ve bu işe beş milyon lira ayrılmıştı. Amiralin fikri alınmak suretiyle düzenlenen program gereğince üç adet 16.500 veya iki adet 18 500 tonluk zırhlıların inşası kararlaştırılarak evvelâ Palmers daha sonra Armstrong inşaat tezgâhlarıyle görüşmelere geçildi.

Bahriye Nâzırı Galatalı Halil Paşa ile anlaşamıyan ve başarılı çalışmaları bahriye büyükleri tarafından çekilmeyen Amiral Gambel, 1909 yılı sonlarında istifa etmek zorunda kalmıştı. Onun memleketimizden ayrılması büyük üzüntü yarat-

ti. Zira kendisi halk arasında da çok sevilıyordu. Yerine, 1910 yılı başlarında Amiral Williams isminde diğer bir İngiliz amirali geldi (Türk - İtalya harbi sırasında memleketimizden ayrılmıştır).

YENİ GEMİLER

Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa ve Bahriye Nâzırı Galatalı Halil Paşa'nın zamanlarında, Donanma Cemiyeti tarafından Almanya'nın «Schichau» gemi inşa tezgâhlarında yaptırılmış olan dört büyük torpidomuhrip satın alındı. II. Meşrutiyet devrinde donanmamıza ilk olarak katılan ve Yadıgâr-ı Millet, Muâvenet-i Milliye, Gayret-i Vataniyye, Nümune-i Hamiyyet isimlerini alan bu gemiler, 1910 temmuzunda Istanbul'a geldi. Yine Donanma Cemiyeti tarafından Alman donanmasından satın alınan iki eski zırhlı; Barbaros Hayreddin, Turgut Reis isimlerini almış ve 1910 ağustosunda Istanbul'a gelmişti. Donanmamızın esas kuvvetini teşkil eden bu iki zırhlı, Yunanlılar'ın Averof zırhlı - kruvazörüne karşı bir tedbir olmak üzere alınmıştı. Bunları, yine Almanya'dan birkaç nakliye gemisinin satın alınması takip etti.

İngiliz kumpanyalarıyla 1909 yılından beri devam eden görüşmeler nihayet 1911 yılı yaz aylarında sonuçlanmış ve Armstrong fabrikasına sadece Reşadiye drednotu sipariş edilebilmişti.

Donanmamızda bu faaliyetler devam ederken, deniz okulumuzun eğitim sisteminde de bazı yeniliklere lüzum görülmüş ve 14 ağustos 1911'de İngiliz Bahriye Okulu öğretmenlerinden Herbert Horas Holant iki senelik bir kontrat ile okulun ders nâzırlığına getirilmişti. Bu müddet bitince kontratı yenilenmiş ve Türkiye, I. Dünya Harbi'ne girinceye kadar kıymetli çalışmalarından faydalanılmıştı.

TRABLUSGARB HARBİ BAŞLAYINCA

1911 sonbaharında; Barbaros, Turgut zırhlıları, Hamidiye, Mecidiye kruvazörleri, Yadıgâr ve Samsun sınıflarından dörder muhrip ve Tîr-i Müjgân gemisinden mürekkep büyük bir filo Beyrut sularında bulunduğu sırada, İtalya, Trablusgarb harbini açtı. Filo harpten habersiz Sakız adasına gelirken, İhsaniye yatı Barbaros'a yaklaşarak harp haberini verdi. Savaş ikmali bulunmayan filomuz süratle Çanakkale'ye dönerek tehlikeyi atlattı.

Bu harpte donanmamız bir sene Nara'da yatmış ve gemilerin birer birer olsun

Akhisar ve Kutahya torpido - muhripleri

İstanbul'a gidip onarılmalarına izin verilmemişti. Donanmamız bu harpte bazı kayıplara uğradı. Preveze ve Reşadiye limanlarında bulunan Tokat, Antalya, Hamidiye, Alpagot torpido - muhripleriyle, ganbota çevrilmiş olan Trablusgarb yatı, İtalyan muhripleri tarafından batırılmış veya personelince karaya oturtulmuştu. Kızıldeniz'deki filomuzdan Suveyş'e sığınamıyan Kastamonu, Avnıtab, Refâhiye, Gökçedağ, Ordu, Bafra, Muha ganbotları ve Şıpka yatı, kendilerinden çok üstün durumdaki İtalyan kuvvetleriyle dövüşerek batmışlardı. Avnillâh zırhlı korvetı ile Ankara torpido - muhribimiz de Beyrut limanında İtalyan kruvazorlerinin saldırısına uğramış, Avnillah kahramanca dövüşerek batmış, Ankara da, personeli tarafından batırılmıştı.

BAHRİYE NEZÂRETİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

Donanmamız Balkan Harbi'nde de kayıplara uğramış, Selânik limanında bulunan Feth-i Bulend zırhlı korveti bir Yunan torpidobotu tarafından batırılmış, Fuad vapuru da Yunanlılar'ın eline geçmişti. Preveze'de personeli tarafından batırılan Antalya ve Draç torpido-muhripleri, sonradan Yunanlılar tarafından yüzdürülerek kullanılmış, Âsâr-ı Tevfik zırhlısı da Karadeniz'de bir kayaya oturarak batmıştı.

Donanmamızın II. Meşrutiyet devrinde uğradığı değişiklikler bunlardan ibaretti. Görüldüğü üzere bu devrin ilk dort yılında donanmamızın kuvvetlendirilmesi için harcanan çabalar yeterli bir seviyeye erişemedi. Çunkü bu sure zarfında bahriyemizde programsızlık ve kararsızlık hukum sürmuş ve bahriye nezâretinde on beşten ziyade değişiklik olmuştu. Bir kısmı iki defa olmak üzere; Bahriyeli Hasan Râmi Paşa, Bahriye Ferıki Ârif Hikmet Paşa, Bahriye Birinci Ferıki Huseyin Husnu Paşa, Topçu Ferıki Ali Rıza Paşa, Bahriye Ferıkı Emin Paşa, Bahriye Mirlivası Galatalı Halil Paşa, vekâleten Sadrâzam Hakkı Paşa, Kara Mirlıvası Mahmud Muhtar Paşa, Kara Mirlivası Salıh Paşa, Topçu Feriki Hurşid Paşa ve Kara Mirlivası Çürüksulu Mahmud Paşa, Bahriye Nâzırlığı'nda bulunmuştu. Yine bu sure zarfında bahriyemizin güçlendirilmesi için İngiltere'den Amiral Gambel, Amiral Williams ve Amiral Limpus olmak üzere üç amiral getirilmişti. Bahriye nezâretindeki bu sık değişıklikler, düzenlenmiş programın yurutulmesine imkân vermemişti. Bahriyemiz bir kararsızlık içinde yonetılmış ve bu uzmanlardan gerektiği şekilde istifa de edilememişti

Samsun'da Açılan İlk Kız Okulu

Yazan : Fazıla Atabek

SAMSUN, Selçuklular zamanında kurulmuş bir Türk şehridir. Sonradan adı tarihe CANİK BEYLİĞİ diye geçmiştir. Osmanlı idaresinin son yıllarına kadar mutasarrıflık idi.

1314 (1898) yılında devrin idarecileriyle şehrin ileri gelenleri elbirliğiyle Samsun'a bir kız okulu kazandırmaya muvaffak olmuşlardır. Yaptığım araştırmalardan edindiğim bilgiye gore:

Pazar mahallesinde ZÜBEYDE HANIM BAĞI denilen mahal, maarif tarafından satın alınarak 1314 yılında MERKEZ İNAS ismiyle üç sınıflı bir kız okulu kuruluyor (bugünkü Bozkurt Okulu). Yine maarif tarafından gönderilen İKBAL Hanım isminde genç ve ciddî bir öğretmen, çocukların kaydını yapıyor. Suvari Yüzbaşısı Şemseddin Efendi'nin kızı Sâlise Hanım, Sâdîler tekkesinin şeyhi Mehdî Efendi'nin kızı Besime Hanım ve Hamalbaşılar'ın kızı Emine Hanım, okulun ilk kaydolan talebeleridir. Bunlardan sonra şehrin diğer tanınmış ailelerinin kızları da birer ikişer kaydolmaya başlıyorlar.

Fakat bir kız okulunun açılışı muhafazakâr çevrelerde tepki ile karşılanıyor. Kuru bir taassubun hukum sürduğu bir devirde bir kız okulunun açılmasına teşebbüs etmek kadar, okula kızları göndermek de büyük bir medenî cesaret tabii

Fakat aydınlar bir kere goğus vermişler her şeye ve bu irfan yurdunu şehre kazandırmaya azmetmişler. Başta bando mızıka olmak üzere büyük bir merasım hazırlanıyor. Butun askerî, mülkî erkân ve eşrafın iştirakiyle okulun açılış toreni muazzam oluyor. Fakat karanlık kafalar bunu bir türlü hazmedemiyorlar. Turküler çıkarılıyor, tehditler savruluyor, okul dağılırken delikanlılar yokuşun dibindek. Aksisada matbaasının önunde bekliyor, kızların yolunu kesip laf atıyorlar. Fakat aydınlar kararlıdırlar Aldıran olmuyor. Neticede alışılıyor ve o türkü çıkaranların kızları da yavaş yavaş bu okulun öğrencileri oluyorlar. Fakat bu hâle gelinceye kadar ileri ve geri kafalar arasında epey çetin mücadeleler oluyor. Okula ilk kaydolan yukarıdaki isimleri takıb eden şu isimler var elimizde:

«Hatıp-zâde Mustafa Efendi'nin kızı Emine Hanım, Hacı Tâhir Efendi'nın kızı Sabiha Hanım, Hacı Osman Ağa'nın kızı Şehra Hanım (Tevetoğlu), Hacı Şabanların kızı Cemile Hanım, Hacı Hüseyinoğullarının kızı Bakiye Hanım (Bahadır), Muhtarın kızı Emine Hanım, Taşabad oğullarından Ali kızı Mihri Hanım (Taşar), Hacı Hikmet Efendi'nin 2 kızı Hatice ve Zehra Hanımlar, Bekir Efendi-zâde Bakiye Hanım (Taşan) (Hatice Hanım sonradan bu okula öğretmen olmuştur)

Dikkati çeken taraf, bunların hemen hepsinin hacı hoca kızları oluşudur. Bu da o zamanın hocalarının ne derece aydın kişiler olduklarının en açık ifadesidir.

O zamanki dersleri de şöyle sıralıyalım:

Kur'ân-ı Kerim, Tecvit, İlmuihâl, kıraat, ımlâ, hüsnuhat, hesap, sarf-ı Osmanî, malûmat-ı nâfia (Elhunerleri).

Bir de Hoca nine isminde bir bevvap yani (kapıcı) kadın perşembe günleri çocuklara ilâhîler söyletirmiş. Bir nevi musikî derdi de sayılır. Defter yerine ellerin-

Okulun ilk talebelerinden ve mezunlarından Hacı Hüseyin-zâde Bakiye Hanım.

de birer taş tahta, kitaplarını da CÜZ KESESİ ismini verdikleri çanta biçimi torbalara koyar, boyunlarına asarlarmış. Şehbenzer-zâde İlmî Bey'in annesi de okula bir piyano hediye etmiş ve o tarihteki talebelerin kızları, yıllar sonra bu piyanodan müzik dersleri almışlardır.

Diploma törenlerinde mutasarrıfın ve şehrin bütün memur ve ileri gelenlerinin iştirak ettiği ve bando mızıka ile marşlar söylenerek diplomaların verildiği ve diğer erkek okullarının da bu törenlere iştirak ettiklerini yine okulun ilk talebelerinden olan Zehra Tevetoğlu ve Sâlise Örsan Hanımlar'dan dinlemiştim

TALEBELERE ÇIKAN TÜRKÜLER

Bütün bu işler yürürken, dedikodular da durmuyor, çıkarılan türküler düğünlerde bile çalınıp söyleniyormuş. Meselâ öğretmen İkbal Hanım'ın, pek tabiî olarak idarecilerle teması da ayrıca dedikodulara zemin teşkil ediyor, kızcağızın oturuşu, kalkışı söz oluyormuş. Meselâ devrin icaplarına göre bir muallimenin medrese hocası gibi davranması gerekirken, kalkıp zamanın hâkimi Fazıl Kadı ile Çarşamba kazasına düğüne gitmesi büyük bir hata sayılıyor. Genç öğretmen, evli bir kadı ile dile alarak türkü çıkarıyorlar. Siyah - beyaz karışımı bir Habeş güzeli olan İkbal Hocahanım bütün dedikodulara göğüs gererek vazifesine bağlı kalmayı başarıyor ama, fazla hassas oluşu, tahammülünü azaltıyor, iki sene sonra veremden ölüyor.

İkbal Hanım'a çıkan türkülerden elimde şu kadarı var:

Mektebin yolunda bir büyük bahçe
Kebap taşınır bohça bohça
Hâkim Bey'in cebinde kalmadı akça
Aman da hoca hanım etmemeliydin
Sen bu düğüne de gitmemeliydin.

Talebelere çıkan türkülerden iki örnek de aşağıdadır. Bu okula mümeyyiz olarak gelen bir zat, Hacı Osman Ağa'nın kızına gönlünü kaptırıyor ve talip oluyor. Enver kadı da evlidir. Vermiyorlar kızı. Bu haber ortaya yeni bir türkü çıkarıyor.

Mektebin yolları çizgi çizgi
Mektebe gidiyor elinde cüz'ü
İmâna gelmiyor Hacı Osman'ın kızı.

Diğer bir türkü de Hacı Hükmetler'in kızı Hadice Hanım için çıkmıştır. Fakat bunun hangi dedikoduya dayandığını öğrenemedim. Belki de sonradan okula öğretmen olduğu içindir.

Mektebin yollarını arşınlamalı
Hâkim baba geliyor karşılamalı
Hacı Hikmet'in kızını da kurşunlamalı..

İşte Samsun'da açılan ilk kız mektebi Merkez İnas'ın, yani bugünkü Bozkurt Okulu'nun macerah tarihçesi hakkında derleyebildiklerim. Yazık ki, bu okulun açılışı hakkında resmî kayıtlarda en ufak bir bilgiye rastlanamıyor. Ben bunu o devri yaşıyanlardan rahmetli Salise Örsan ve Zehra Tevetoğlu Hanımlar'dan öğrenmiştim.

Okulun ismi bir müddet de Merkez Nümune Okulu olmuşsa da, Cumhuriyet'in ilânından sonra «Bozkurt» ismini almıştır. Bu ismi de okula merhum tarih öğretmeni Kâzım Dilcimen ile Tonik Kemal isimli bir öğretmen vermişlerdir.

Kendilerinden bilgi edindiğim yukarıda isimleri geçen zevattan başka, Bozkurt Okulunda uzun yıllar müdürlük etmiş olan değerli öğretmen Abdullah Kırmacı ile, muhterem hocam Hatice Bozkurt Hanımefendi'yi saygı ve hayırla yâdetmek isterim

Hitler İktidara Nasıl Geldi: 1

Taçsız İmparatorun Sonu

Yazan: Alan Bullock
Türkçesi: Özaydın Dokur

1 EYLÜL 1939, Avrupa haritasını yeni baştan çizen bir tarihtir. 1 eylul, aynı zamanda, milyonlarca insanın, savaş meydanlarında, köylerde, kentlerde, en insanlık dışı yolların uygulandığı toplama kamplarında öldüğü, veya ölüme mahkûm edildiği bir tarihin başlangıcıdır.

Avusturya ile Çekoslovakya'yı bir emrivakiyle topraklarına katan Hitler, yıllarca kafasında evirip çevirdiği bir Avrupa'yı gerçekleştirmek hulyasıyla yanıp tutuşuyordu. Avusturya ve Çekoslovakya olayları, bu niyetinin sadece birer basamağından ibaretti.

1939 yılının başlarında Alman genelkurmayı, Hitler'in emriyle sıkı bir çalışmaya koyulmuştu. Planlar hazırlanıyor, üretim, savaş ekonomisine kayıyordu. 10 biner tonluk dört ağır kruvazör, bir uçak gemisi, 5 destroyer, birçok da denizaltı inşa edilmişti. Hava kuvvetleri de büyük bir hızla gelişmekteydi.

Hitler, siyasi amaçlarını uygulamak için daha çok bu gibi savaş gereçlerinden faydalanıyordu. Yoksa o tarihlerdeki tümen sayısı, Fransa'nınkinden azdı

Yıl başında Göring, bir savaş konseyi topladı. Toplantıya generaller ve bakanlar katıldı Gündemin başlıca konusu, seferberliğin ve savaş planlarının yapılması, Hitler'in emrettiği 7 milyonluk bir savaş gücünün hazırlanmasıydı. Ordu mevcudu artırılacak, aynı zamanda toplama kamplarıyla, Bohemya ve Moravya'dan getirilecek işçilerle savaş gücü takviye edilecekti

Bu planlar yapıladursun, Hitler'in Polonya üzerinde baskısı da gün geçtikçe artıyordu.

Üç ay böylece geçti. Hitler zaman zaman nutuk çekerek Polonya'yı tehdit etti, İngiliz ve Fransız hükümetleri de Polonya'ya teminat üstüne teminat verdiler. Nisan ve mayıs ayları, diplomatların anlaşma zemini aramasıyla doluydu. Mayıs sonlarında Alman - Rus ekonomik antlaşması imzalandı

POLONYA'NIN İŞGALİ

26 ağustos günü Hitler, İsveçli arabulucu Birger Dahlerus'a, İngiliz hükümetine ulaştırılmak üzere bir nota verdi. Buna göre, İngiltere, Almanya'nın Danzig'i almasına yardımcı olacak, Almanya, Polonya'nın sınırlarını garanti edecek, Polonya'daki Alman azınlığının hakları te-

Hitler
Eva Braun'la
beraber

mınat altına alınacaktı.

Dahlerus, o gun Hitler'le konuşmasını şoyle anlatmıştır: «Hitler, sözümü kesmeden beni dinledi... Sonra birden ayağa kalktu, çok sinirli ve heyecanlıydı. Kesik kesik bağırmaya başladı «Almanya'nın taleplerine mukavemet ha? Denizaltılar, uçaklar yapacağım, uçaklar, uçaklar... düşmanlarımı ezmek için denizaltılar yapacağım». O anda kendinden geçmiş bir meczup gibiydi. Karşımda oturan Göring'e baktım, başını önüne eğmiş, hareketsiz duruyordu».

29 ağustosta Polonya ile yapılacak görüşmelerin başlaması için İngiltere'nin ileri sürduğü teklife Hitler, taleplerini tekrarlamakla yetindi. Aynı gunun akşamı da Genelkurmay Başkanı General Halder'e 1 eylulde hazır olmasını emretti.

31 ağustos gunü, Polonya Buyukelçisi Lipski, İngiltere'nin baskısıyle, Ribbentrop'a, Almanya ile görüşmelere hazır olduğunu belirtti. Ne var ki Hitler, buyukelçiyi akşam saat 6'ya kadar kabul etmedi. Zaten Hitler o gun öğle sularında 1 numaralı emri imzalmıştı.

Perşembeyi cumaya bağlayan gece saat 5.45'te, Alman topçusu Polonya'ya ateşe başladı ve bu atışlar tam beş buçuk yıl, butun dunyayı kana bulayarak gürledi durdu.

Halk, 1 eylul cuma gunü, Reichstag'da bir konuşma yapmak için Berlin caddelerinden tantanayla geçen Hitler'i, sessiz ve tedirgin bakışlarla seyrediyordu. Hitler'in nutku her zamankinden farklı olmadı, saatlerce kendisini ve buyuk Almanya'yı savundu durdu.

Alman ordularının Polonya'yı silip ezmesi için üç hafta kadar bir zaman yetti. Motorlu birliklerin sürati karşısında Polonya ordusu kahramanca çarpıştıysa da dayanamadı. Zaten 17 eylulde Rus ordularının da sınırı aşarak Polonya topraklarına girmesi, Polonya'nın sonu oldu.

SAVAŞ BATI'YA KAYIYOR

Ekimin ilk haftasında Alman basını devamlı olarak Hitler'in barış istediğini, hattâ silâhlanmanın durdurulmasını teklif ettiğini yazıyorlardı. Oysa Hitler, Alman genelkurmayına 12 kasımda batıya karşı saldırıya geçmeye hazır olmalarını emretmişti. Hitler'in savaşı batıya kaydırması, birçok generali tedirgin etmekteydi. Zaten 1938 eylulunden bu yana ordu içinde Hitler'e karşı bir muhalif grup gelişiyordu. Bunlar savaşın yayılmasını istemeyen generallerdi. Bazısı da Hitler'e suikast yapılması fikrini savunuyorlardı.

Gunlerden kasımın 8'iydi. Hitler, Münih'te yapılan eski muhariplerin yıllık toplantısında konuşuyordu. Programdakinden daha önce nutkunu kesip kursüden indi, arabasına binip uzaklaştı. Henuz beş dakika geçmişti ki, şiddetli bir patlama, koca salonu sarstı, Hitler'in az önce konuştuğu kursü havaya uçmuş, birçok partili ve SS ölmüştü.

Olayı, Hitler'e trenle Berlin'e donerken söylediler, bir an durup arkasına yaslandı, sonra: «Konuşmayı kısa kesmem hayatımı kurtardı. Bu, hedefime erişmek için bana verilmiş bir işarettir» dedi.

KUZEY HAREKÂTI

Bu olay, Hitler'in Batı ülkelerinde yapacağı harekâtı bir zaman ertelemiş, ama kesin niyetini değiştirmemiştir. Direktif 8, bunu ispatıdır. Yılbaşına doğru generallerle bir toplantı yapan Hitler, «Batıdaki harekât bize bir milyon insana mal olacaktır, aynı miktar kayba onlar da uğrayacaklar, ama bu, onların sonu olacak» demiştir.

Aralık ayında Dışişleri Bakanı Ciano ile görüşen Mussolini, durumu hiç de iyi görmuyordu. 26 aralıkta Ciano aracılığıyla Belçika ve Holanda'ya haber ulaştırıp, yakında Alman saldırısına karşı hazırlıklı olmalarını ima etti. Hattâ o gunlerde Ciano'nun hâtıralarına gore Mussolini, Hitler'in yenilgisini bile istemektedir. Hele, Polonya'ya genel vali tayin edilen Hans Frank'ın ve Himmler'le SS'lerin 1,5 milyon Polonyalı ve 400 bin Yahudi'yi imhâsı, kötü etki yapmıştır.

Ruslar'ın, Polonya'nın doğusunu işgalden sonra Baltıklar'da tahkimata girişmesi, Hitler'in gozunden kaçmıyor ve asıl maksadın, muhtemel bir Alman saldırısına karşı tedbir olduğunu anlıyordu. Ne var ki, Rusya'dan aldığı, 1,5 milyon ton bububat, 900 bin ton petrol, 500 bin ton fosfat, 100 bin ton pamuk ve 1 milyon ton soya fasulyesi, istilâ planları için çok gereklıydı.

İşin bir de stratejik yanı vardı: Batıya karşı girişeceği harekât için çok sayıda askere ihtiyacı bulunuyordu, Ruslar'la dost geçinmesi ona 50 tümen sağlamıştır. Doğu sınırında 7 tümen bırakmış, gerisini batıya çekmiştir.

Hitler, 20 şubatta General Nikolaus von Falkenhorst'u Berlin'e çağırıp görüştü. Von Falkenhorst, I. Dunya Savaşı'nda Finlandiya'da bulunmuş bir subaydı ve o sıralarda Coblenz'deki ordular grubunun komutanıydı. Hitler, ondan hemen Norveç'i işgal planlarını istedi.

General von Falkenhorst, kısa bir zamanda taarruz taslağını hazırlayıp Hitler'e sundu. Sonra Amiral Raeder ve Göring ile birlikte çalışarak planları geliştirdiler. 2 nisan akşamı, von Falkenhorst, butun hazırlıkların tamamlandığını bildirince, Hitler, plana 9 nisan tarihi atıp imzaladı.

Şu da var ki, nisanın ilk haftasında İngiliz donanmasının Norveç sularında dolaşması Amiral Raeder'ın hiç hoşuna gitmiyordu. Yapılan istihbarat, İngilizler'in Norveç kıyılarında mayın döktüğü merkezindeydi. Ama Raeder'in asıl korktuğu, Alman donanmasının İngiliz donanmasıyle Norveç sularında bir çarpışmaya tutuşmasıydı. Henuz boylesine bir savaşı başaracak güçten mahrum olan Alman donanması bu savaştan buyuk yaralar alarak çıkabilirdi.

Hitler'in «Weser tatbikatı» olarak nitelediği Norveç istilâsı, 9 nisan gunu başladı, altı haftada tamamlandı. Her ne kadar İngiliz gemileri Alman donanmasına kayıp verdirmişse de bu, Raeder'in korktuğu kadar buyuk değildi. Norveç'in ele geçirilişiyle Naziler, Baltık denizine ve bazı ham demir yataklarına hâkim oluyorlardı.

SIRA, BELÇİKA, HOLANDA VE FRANSA'DA

Von Papen'ın savaş sonrası Nurenberg mahkemesindeki ifadesine gore, Hitler hiç bir zaman batıya doğru yayılmak istememiş tersine, daima doğuyu kendisine hedef seçmiştir. General von Rundstedt de hâtıralarında, «Hitler, İngilizler'le bir ittifak yapmak istiyor hattâ doğuya yapacağı seferde kendisine yardımcı olma ihtimalini bile hesaplıyordu» diye yazmıştır.

Bununla birlikte, 9 nisanda başlayan Norveç harekâtı, Danimarka, Holanda, Luksemburg, Belçika ve Fransa'nın işgaliyle tamamlandı. 18 - 19 haziran gunü Hitler, Münih'te, Mussolini ve Ciano ile görüştukten sonra Fransa'ya uçtu.

11 kasım 1918'de, Foch'un, Almanlar'a barış şartlarını imzalattığı yerde, bu defa Hitler, Fransızlar'a teslim şartlarını dikte ettiriyordu.

O gunlerde Paris'te bulunan CBS muhabiri William Shirer olayı şöyle anlatır: «Haziran ayının sıcak bir akşam üstuydu; Hitler, teslim şartlarının görüşulece-

gi eski bir yemek vagonuna geldi. Yanında Goring, Hess, Keitel, Raeder, Brauchitsch ve Ribbentrop vardı. Yüzü, nefret ve kinle kırışmıştı. Vagonun önünde, bacaklarını hafifce aralamış, elleri belinde, Fransız delegelerini bekliyordu. Delegeleri sessizce karşıladı, sonra vagona girdiler, şartlar okunurken onune bakıyordu. Preamble okununca, ayağa kalktı, sert bir selâm verip çıktı. Ağaçlık yoldan geçerek kendisini bekleyen arabaların birine bindi, uzaklaştı. Bu sırada, bir Alman askeri bandosu «Deutschland uber Alles» marşını çalıyordu. Hitler, o an, 1920 yılında Munih'te halka vaadettiği Versailles antlaşmasını yırtacağız sözünü düşünüyor gibiydi»

1940 yılının yaz ve sonbaharı, hazırlıkla geçti. Yalnız hazırlıkların ne maksatla yapıldığından pek az kimsenin haberi vardı. Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Raeder, Nurenberg duruşmasında, «Planların ne için yapıldığını bile bilmiyordum. Neden sonra Hitler'in, Rusya'ya karşı yıldırım taarruzu yapmak istediğini ve hazırlandığını öğrendik» demişti.

General von Paulus'un Doğu Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilmesi ve Genelkurmay Başkanı General Halder'in taarruz planlarını Hitler'e vermesi, o yılın sonbaharına rastlar. Bu iki olay, Nazıler'in doğuya karşı bir harekâta geçeceklerine kesin bir işaretti.

General Halder'in planlarını beğenen Hitler, kurmay başkanından, Rus ordularının Urallar'ın ötesine çekilmeden imha edilmesini istedi. Bunun için 130 - 140 tümeni doğuya kaydıracağını ifade etti.

Bu hazırlıklar oladursun, Rus istihbaratı, Nazıler'in en geç yaz sonunda Rusya'ya saldıracağını öğrenmişti bile. Haziran başlarında, Alman ordularının batıda kazandığı zaferler üzerine, 1939 anlaşması gereğince Ruslar, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal ediverdi. Hele, Ruslar'ın, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı talep etmeleri, Hitler'i bir hayli telâşlandırdı.

Hemen Ribbentrop'u Macarlar ve Romenler'le konuşmaya memur etti. Ribbentrop, Viyana'da bu iki devletin temsilcileriyle görüşüp bir çare aradıysa da, Macaristan da, Romanya da, verilen teminatı sağlam bulmadıklarından, istenen sonuç sağlanamadı. Ribbentrop, durumu Hitler'le görüştükten sonra yeniden ele alıp, bu defa Romanya'nın isteklerine uyarak meseleyi çözümledi. Buna gore Kral Carol, tahttan çekilerek yerine oğlu geçti, başbakanlığa da koyu Nazi taraftarı General Antonescu geldi.

Yapılan anlaşmadan maksat, herhangi bir Rus saldırısına karşı, Romanya'daki zengin petrol yataklarının korunmasıydı. Bunun için, kara ve hava kuvvetlerinden bir birlik Romanya'ya gidecek, Romen silâhlı kuvvetlerinin eğitimiyle meşgul olacaktı. 13. Panzer tümeni Romanya'ya girdi ve petrol kuyularının bulunduğu bolgeye yerleşti.

Nazıler'in Romanya ile yaptığı ittifakın Ruslar'ı telâşlandıracağı tabii idi. 1 eylülde Molotov, Alman büyukelçisiyle görüşüp, Viyana kararının, Nazi - Sovyet antlaşmasının ihlâli olduğunu söyledi. Perde arkası sertlik ilk defa su yuzune çıkıyordu.

Ruslar'ın telâşlandığını sezen Hitler'in Molotov'la konuşması ve «İngiliz İmparatorluğu'nu parçaladıktan sonra siz de, biz de denizlere açılacağız» diyerek dikkati Batı'ya çekmesi, Sovyetler'i yatıştırmaktan uzaktı. Molotov'un Berlin'i ziyaretinden 15 gün kadar sonra, Ruslar, Nazıler'e bir nota vererek, 1 — Almanlar'ın derhal Finlandiya'dan çekilmesini, 2 — Ruslar'a Bulgaristan'da üs verilmesini, 3 — Japonlar'ın Kuzey Sahalın adalarındaki petrol ve kömür yatakları uzerinde sahip oldukları imtiyazları kendilerine devretmesini istediler.

Ribbentrop, Ruslar'ın notasına uzun bir zaman cevap vermedi, durumun yetkililerce incelendiği karşılığıyla yetindi. Bu arada Hitler, Fin, Macar ve Romen devlet adamlarıyla görüşup, herhangi bir harekât karşısında birlikte olmalarının menfaatleri açısından uygun bulmacağını ima etti. O arada Mussolini ile de konuşup, İtalya'ya yardımın artırılacağını, buna karşılık İtalya'nın da daha çok işçi göndermesi gerektiğini söyledi.

RUSYA'YA TAARRUZ

Yılbaşına doğru, askeri hazırlıklar yoğunlaştı, Kuzey Afrika harekâtına katılmak üzere Alman hava kuvvetlerinin bir kısmı güney İtalya'ya, Yunanistan'ı işgal için de birkaç tümen Romanya'ya geldi.

18 aralık günü Hitler kesin kararını verip 21 No.lu emri imzaladı. «Bütün Alman birlikleri Rusya'ya ani bir taarruz için hazırlanacaklardır. 15 mayıs 1941'de bütün hazırlıklar bitmiş olmalıdır.»

Hitler, bir toplantıda halka hitap ediyor.

Hitler, çok sevdiği köpeğiyle beraber

Boy boyu, Hitler pek ortalıkta görünmedi. Yalnız bir defa, sanayicilerin yıllık toplantısında konuşup, müstakbel Almanya'nın sınırlarını ve durumunu çizdi.

26 - 27 mart günü, bir grup genç subay Belgrad'da bir darbe yapıp Alman taraftarı hükümeti uzaklaştırdı. Bunu duyan Hitler muthış öfkelendi, hemen darbecilerin cezalandırılmasını istedi. Öfkesi o kadar şiddetliydi ki, gerekirse Rus taarruzunu bile geciktirmeyi kafasına koymuştu

5 nisan günü, sabahın erken saatlerinde Alman uçakları Belgrad'ı bombalamaya başladılar. Üç gün sürdü Belgrad'ın bombalanması. Bu hücumlarda 17 binden çok insan öldü. Zaten maksat da başkaldırmayı cezalandırmaktı. Sonra Alman orduları Yunanistan'a ve Yugoslavya'ya saldırdılar, mayıs başlarında bütün Balkanlar Naziler'in elindeydi artık.

Tam bu sırada bir olay, dünya kamuoyunu şaşırtıverdi. Mayısın 10'uydu; günlerden de cumartesiydi. Akşamüstü tek kişilik bir avcı uçağı — Messerschmidt — Augsburg yakınlarındaki küçük bir meydandan havalandı, burnunu kuzey denizlerine çevirerek bulutlar arasında kayboldu. Uçağı kullanan Hitler'in en yakın arkadaşlarından biri olan Rudolf Hess idi, maksadı, Hamilton Dükü ile konuşarak Hitler'in barış teklifini başbakana ulaştırmaktı

Hess İskoçya'da, Eglesham yakınlarında paraşütle atladı, her ne kadar yakalandıysa da Dük'le konuşmayı başardı. Dük bu garip teklifi başbakan Churchill'e ulaştırdı, ama bir sonuç alınmadı tabii, Hess'i savaş esiri olarak hapsettiler

Olayı duyan Hitler ise ilkin son derece şaşırdı sonra da muthış kızdı. Hess, en eski arkadaşı ve yardımcısıydı. Parti teşkilâtında ikinci sırayı işgal ediyordu. Yalnız savaş başladıktan sonra Hess, ikinci plana atılmıştı. Hitler, kısa bir şok geçirdiyse de, Rusya harekâtının geciktirilmemesini emretti. Zaten Alman istihbaratına göre Ruslar, Nazıler'e karşı Amerikalılar'la bir ittifak yapmışlardı ve Almanlar'a saldırıya hazırlanıyorlardı

Ne var ki, Alman genelkurmayında, tutulacak yol üzerinde kesin bir anlaşma yoktu. Brauchitsch ve Halder, zaferin, Moskova'yı tazyik etmekle sağlanacağı kanaatindeydiler. Bu görüşe General Bock, Guderian ve Hoth da katılıyordu. Hitler ise Ukranya üzerinde ısrar ediyordu. Sonunda Hitler kısmen generallerinin fikrine uymayı kabûl etti.

13 haziranda generalleriyle son bir toplantı yaptı, sonra da genel karargâhını Doğu Prusya'da, Rastenburg yakınlarındaki Wolfsschanze'ye nakletti 21 haziranda Mussolini'ye bir mektup yazarak artık daha fazla bekleyemiyeceğini ve tarihî sorumluluğunu yerine getirmek zorunda olduğunu belirtti

Mussolini, Hitler'in mektubunu okurken, Baltık'tan Karadeniz'e kadar olan çizgi üzerinde 150'den fazla Fin, Alman ve Romen tümeni, 22 haziran günü güneş doğarken Rus sınırını geçti. Harekâtı, Leeb, Bock ve Rundstedt idare ediyordu.

DÜNYANIN SOLUĞU KESİLİYOR

Başlangıçta Alman orduları hızla Rusya'nın içlerine doğru ilerliyorlardı. Bu da Hitler'e güven vermekteydi. 5 temmuzda Alman panzerleri Dniyeper'e ulaştılar, 600 binden fazla Rus askerini esir ettiler. Buna rağmen Rus kuvvetlerinin çenbere alınmaları Hitler'in istediği gibi gerçekleşmedi, Ruslar, her şeyi yakıp yıkarak geri çekiliyorlar, Almanlar da Rusya'nın içlerine doğru hızla kayıyorlardı.

Ancak, 6 - 7 ekim gecesi ilk kar düştüğü zaman Guderian, Alman ordusunun kışa hazırlıksız olduğunu anladı Oysa Ruslar kış hazırlığını yapmış olarak çarpışıyorlardı. Yılbaşına doğru Almanlar'ın ilerleyişi durdu, hattâ 6 aralıkta 100 tümenle karşı taarruza geçen Rus birlikleri, Moskova önlerine kadar gelmiş olan Almanlar'ı silip süpürdüler. Hitler, savaş boyunca belki de ilk olarak büyük bir krizle karşılaştı.

Bundan bir gün sonra; aralığın 7'sinde Japonlar, Amerika'nın Pearl Harbour'daki deniz üssüne büyük bir taarruz yaptılar, Amerikan donanmasına epey zarar verdiler. Böylece savaş Uzak Doğu'ya kaymış oldu. Hitler, üçlü anlaşma gereğince Amerika'ya savaş ilân etti

1942 yılının baharında durum, Alman orduları için hiç de parlak sayılmazdı. Hitler'in sinirleri gittikçe zayıflıyor, cepheden kötü haber getirenleri haşlıyordu. General Halder, Ruslar'ın ayda 700 tank imal ettiklerine ait elinde istihbarat raporları bulunduğunu söyleyince, Hitler hızla yumruğunu masaya indirip, «Ruslar olmuştur artık. Bu son taarruzumuz onların bütün kuvvetlerini imha etmiştir» diye bağırdı.

Oysa Rusya'da büyük topraklar işgal etmekle birlikte Almanlar'ın kaybı, ölü ve yaralı 1 milyonu bulmuştu. Doğuda çarpışan 162 tümenden ancak 8'i savaşabilecek durumdaydı. 16 motorlu tümenden de 140 kadar tank işler vaziyetteydi. Bütün bu kayıplara rağmen Hitler, durumu görmezlikten geliyor, generallerinin getirdiği raporları elinin tersiyle itip, «Rusya ezilmiştir» diye tekrarlıyordu.

Alman motorize birliklerinin çamura saplanarak işlememesi, ordunun ilerleyişini aksatıyordu. Rusya'ya taarruza geçeli hemen hemen iki yıl olmuştu. İngiltere de bombardımanla bir hayli harpalanmıştı. Buna rağmen Hitler'ın kesin bir zafer kazandığına dair hiç bir emare yoktu.

Yalnız yılın sonlarına doğru, Alman denizaltılarının kazandığı başarı, Rommel'in Kuzey Afrika'da yeniden taarruza geçmesi ve Ruslar'ın Harkov'a yaptığı taarruzun puskurtülmesi Hitler'e yeni bir ümit ışığı vermişti. Bu defa karargâhını Ukrayna'da Winnıza'ya taşıdı, bütün kuvvetini doğu cephesine verdi.

1943 yılının başlarında General von Paulus, emrindeki birliklerde, hastalık, açlık ve soğuktan savaşacak güç kalmadığını Hitler'e bildirdi. Zaten Ruslar, Paulus'un kuvvetlerini çenbere almışlardı. Hitler'in buna cevabı kısa oldu: «6. ordu son ferdine kadar tarihî görevini yapacaktır. Sizi feld - mareşal tayin ettim».

Bu, aslında Hitler'in oynadığı kötü bir oyundu. Hitler, General Paulus'u feld - mareşalliğe yükseltmekle 6. orduyu bir bakıma ölüme mahkûm ediyordu. O gün General Jold'a şunlar söylemiştir: «Askerlik tarihimizde hiç bir feld - mareşal yoktur ki teslim olsun». Bununla birlikte durum tahminlerden de kötüydü. 31 ocakta Ruslar, 6. orduyla, 4. panzer ordusundan sağ kalanları esir ettiklerini açıkladılar. Teslim olanlar arasında General Paulus ve kurmay başkanı General Schmidt ve General von Seydlitz vardı

1942 ve 1943 yılı boyunca Almanya'ya yapılan müttefik bombardımanı, ekonomiye büyük zararlar vermiş, fabrikaların üretim merkezlerinin hasarı ise, Alman savaş hızını azaltmıştır. Bu arada üretici insan gücüne çok ihtiyacı olan Nazıler, çeşitli bölgelerden getirttikleri insanları köle gibi çalıştırıyorlardı. Cebrî işçi çalıştırma işi Sauckel'in elindeydi. 1944 yılının sonlarında zorla çalıştırılan işçilerin sayısı şöyleydi: 2 milyon Rus, 851 bin Polonyalı, 764 bin Fransız, 274 bin Hollandalı, 230 bin Yugoslav. Bütün bu işçiler en zor şartlar altında çalışıyordu, bakım ve hayat çok zordu. Hele sanayi merkezlerindeki işçiler ağır bombardımandan çok zayiat vermekteydiler.

Diğer taraftan temerkuz kamplarında insanlar üzerinde yapılan tıbbî denemeler ve çeşitli zulümler sonucu 4,5 milyon erkek, kadın ve çocuğun öldüğü savaştan sonra ortaya çıkmıştır.

Hitler, cepheyi teftiş ediyor.

1943 yılının temmuzunda müttefiklerin Sicilya'ya asker çıkarmaları, Mihver'in güney kanadında büyük bir açık verdi. Zaten bütün direnmelerine rağmen de doğu cephesi çökmek üzereydi. Hitler, Mussolini'ye daha çok yardım etmek istedi ama, temmuzun 24 - 25'inde toplanan Yüksek Faşist Konseyi, fırtınalı bir oturumdan sonra Mussolini'yi azletti, yerine Mareşal Badoglio'yu getirdi. Badoglio da, faşist aleyhdarı bir hükümet teşkil edip Mussolini'yi tevkif etti.

Mussolini'nin düşürülmesi Hitler üstünde büyük bir şok yaptı. Donitz, Jodl ve Rommel ile bir toplantı yapıp, Mussolini'yi yeniden iktidara getirme yollarını araştırdı. Oysa generaller, faşist rejimin bir daha dirilemiyeceği fikrindeydiler. Hitler, «Kral, prens ve Badoglio hemen yerlerinde kalarak Almanya'ya getirilmeli, Mussolini de yeniden hükümeti kurmalıdır» dedi.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra, 8 eylül günü Badoglio hükümeti, müttefiklerle mütareke imzaladı. Bu haber daha büyük bir sürpriz yaptı. O sırada doğu cephesinde durum şöyleydi: Yaz ortalarında başlayan yeni Alman taarruzuna 500 bin kişi ve 17 zırhlı tümen katılmış ama, Ruslar yarım milyonluk bu kuvveti hemen durdurarak, hattâ bütün cephe boyunca karşı taarruza geçerek Kief'e kadar gelmişlerdi. Hitler'in ısrarla, «yerinde kalma» demesi, sadece kolordu Alman askerinin kayıplarını iki misline çıkarmaktan başka işe yaramamıştır.

Bu arada güneye gelelim: 12 eylülde Mussolini'nin kurtarılması ve kuzeyde kukla bir faşist hükümetinin kurulması, müttefiklerin güneyden ilerlemelerini durduramamış, kaçınılmaz akıbeti belki çok kısa bir süre gecikdirmiştir.

SON AYLAR

1944, Nazi imparatorluğunun daralma yılıdır. İlkbaharla birlikte başlayan Rus taarruzu, hızla gelişmiş, 20 temmuzda Almanya sınırlarına dayanmıştır. Haziranda Roma düşmüş ve Alman genelkurmayı kuzey Fransa'ya bir çıkarmayı beklemeye başlamıştır. O aylarda Fransa'nın kuzey kıyılarını yetersiz 60 Alman tümeni savunuyordu.

Müttefiklerin çıkarması üzerine Rundstedt azledildi, yerine Feld-mareşal von Kluge getirildi; ama o da başarısız kaldı. İlk defa Hitler, generallerin savaşın başından beri söylediği iki cephede savaşmanın ne olduğunu anlıyordu. Ama yine de von Kluge'nin başarısızlığını, onun kabiliyetsizliğine bağlamıştı. Oysa von Kluge 15 ağustosta teslim şartlarını görüşmek için zemin arıyordu. Bunu duyan Hitler onu hemen görevinden aldı. Feld - mareşal von Kluge de, Berlin'e gelirken yolda intihar etti.

1944 yılının sonlarına doğruydu. Hitler, bir gün generallerini toplayıp, batıda anî bir taarruza geçmeye niyet ettiğini söyledi, generaller ilkin şaşırdılar, ellerindeki birliklerin eksik ve akaryakıtın çok az olduğunu söylediler. Hitler, dinlemedi bile; tıpkı Dunkerque'teki gibi İngilizler'i denize dökeceğini haykırdı. Bir bakıma Hitler'in görüşü doğruydu. Müttefikler Almanlar'ın büyük bir saldırıya geçeceğini tahmin bile etmiyorlardı. Yılbaşında Hitler, oradan buradan temin ettiği 28 tümenle Ardennes'de taarruza geçti. Buna ilâve olarak, Dietrich'in kumanda ettiği panzer ve SS orduları da harekâta katıldı. Almanlar ilk hamlede büyük bir başarı sağladılar, taarruzu akıllarından bile geçirmeyen müttefikler gerilediler. Hitler bunu büyük bir zafer olarak gösterdiyse de, bu, aslında kaçınılmaz akıbeti geciktirmediği gibi, Alman kayıplarını da artırmaktan başka bir işe yaramadı. 1. ve 3. Amerikan ordusu, 8.400 ölü ve yaralı verdi ama, Almanlar'ın kaybı 120.000'in üstündeydi.

O günlerde Hitler kağıt üzerinde 260 tümeni olduğunu hesap ediyordu; bunların çoğu güneyde, doğudaydı, hepsi de şişirilmiş rakamlardı. 1945 yılının ilk ayında Ruslar, 180 tümenle doğudan saldırdılar, 12 ocakta artık Berlin'e 150 kilometre yaklaşmışlardı.

General Guderian, Hitler'in o aylardaki durumunu şöyle anlatır: «Ruslar, Berlin'e doğru büyük taarruza başladıkları zaman Hitler, karargâhını başbakanlığın hemen yanında yaptırdığı bir sığınağa taşıdı. Doğudaki durumu görüşmek üzere kendisini ziyaret ettiğim zaman onu âdeta tanıyamadım. Yüzünde büyük bir ümitsizlik okunuyordu. Sol kolunu pek hareket ettiremiyor, hemen bütün sol tarafı titriyordu. Yürürken de, sol ayağını sürtmekteydi. Masaya yaklaştı, oturmak için sandalyeyi bile çekemedi, yanında duran bir SS, sandalyeyi itti, Hitler de zorluk la oturabildi.»

1945 yılının nisanında, Hitler'in savunduğu dar bir koridor dört taraftan sarılmıştı. Artık Hitler de, durumun ümitsizliğini görüyordu. Sabahın erken saatlerinde başlayan konferanslarda vaziyet görüşüluyor. Hitler, kimseyi dinlemeyip durmadan konuşuyordu. Aklî dengesi de bozulmuş gibiydi. 26 nisan günü obüsler başbakanlığın üzerinde patlamaya başladı. Ruslar 2 kilometre kadar yaklaşmışlardı.

Nazi İmparatorluğunun temsilcileri, teslim şartlarını imzalıyor. General Jodl, imza ederken, Amiral Von Friedeburg da, dalgın dalgın onu seyrediyor.

dı. Hitler, o akşamki toplantıda, gene konuştu durdu. Son günlerini yanında geçiren tecrübe pilotu Hanna Reitsch, onu şöyle anlatıyor: «Goring'in ondan ayrılması büyük etki meydana getirmişti. Yüzü ölü rengindeydi, elleri öylesine titriyordu ki, Göring'in mektubunu tutamadı. General Ritter von Greim mektubu okurken, Hitler durmadan kaşını, gözünü oynatıyordu. Sonra bütün gücünü toplayıp bağırdı:

— «Nerdeler bunlar? Heinrich'in ordusu ne yapıyor? Wenk nerede? 9. ordüya ne oldu? Wenk ve 9. ordu ne yapıyor?

Kesik kesikti konuşması, aynı günün akşamı beni yanına çağırıp: «Al bu zehiri belki lâzım olur» dedi.

27 nisanda batılılarla yapılan anlaşma hiç bir sonuç vermedi. Hitler, kötü bir haber geldi mi, hemen kumandanı azledip, yerine başkasını tayin ediyordu. 29 nisan pazar günü, öğleden sonra 3'te Eva Braun ile evlendi. Toreni Goebbels ve ailesi, Martin Bormann izlediler. Akşam da vasiyetnâmesini yazıp, sekreterine verdi. O gece yarısı, İtalya'dan bir haber geldi, 28 nisan günü bir kısım partizanlar, Mussolini ile Clara Petacci'yi öldürüp, cesetlerini başaşağı bir ağaca asmışlardı. Bunu duyan Hitler bir an hareketsiz kaldı, sonra titrek elleriyle sol bacağını sürüye sürüye odasına çekildi.

Sabaha karşı Rus bombaları daha sık düşmeye başlamıştı. Her patlayışta, sığınak sallanıyordu. Hitler öğleye doğru kalktı, son durumu gözden geçirdi, Rus öncülerinin Başbakanlık'tan birkaç blok öteye kadar sokulduklarını öğrenince hiç heyecanlanmadı bile; aşçısı ve iki sekreteriyle, saat ikide yemeğini yedi. Sonra Goebbels, Bormann ve oğullariyle vedalaştı, Eva ile odasına çekildi.

Birkaç dakika geçmemişti ki, bir silâh sesi sığınakta dalgalandı.

Odadakiler bir zaman önlerine bakıp beklediler, sonra ağır ağır odanın kapısını açıp girdiler. Hitler kanlar içinde yanepede yatıyordu; ilkin Eva'yı zehirlemiş, sonra tabancayı ağzına boşaltmıştı. Günlerden 30 nisan pazartesiydi, saat üç buçuktu. 56 yaşını on gün geçen, 3. Reich'ın kurucusu Alfred oğlu Adolf Hitler yoktu artık.

İki SS, Hitler'le Eva Braun'un cesetlerini bahçeye çıkararak benzin dökup yaktılar. Hitler, alevler içinde kaldığı andan, tam 12 yıl, 3 ay, 1 gün önce Şansölyelik koltuğuna oturmuştu.

Kral Abdullah'ın Hâtıraları: 2

Osmanlı Meclisi'ne Seçiliyorum

Türkçesi: Özcan Erektiren

ASİR valisi Suleyman Paşa ile arası açıldıktan sonra, babam doğu yolunda kuvvetleriyle birlikte Hicaz'a döndü. Yol üstündeki Harrat Turba tepesini aşarak Kara Vadi'ye geldiler. Kara Vadi'nın doğu tarafında Turba kasabasının bende kötü bir hâtırası vardır. Turba savaşında Vehhâbiler bizim Hâşimî kuvvetlerini bozguna uğratmışlardı ve kuvvetlere ben kumanda ediyordum.

Neyse, babam Kara Vadi'de çok kalmadan, Khamra'nın güneyindeki çöl bölgesine ulaştı. Burada, kendisini Tâif'ten gelen bir heyetle iki şerif, Abdullah ibni Zeyd ibni Fevaz ve Şerif ibni Lu'i. Yanlarında civar kabilelerin şefleri de bulunuyordu. Daha sonra Tâif'in batısına doğru yoluna devam etti; Layya vadisine gelince onu, Hicaz'daki Osmanlı kuvvetleri kumandanı Munir Paşa'nın yolladığı miralay Ahmed Bey ve o bölgenin başkâtibi karşıladı. Başkâtip, validen bir mektup getirmişti. Babama:

— Galib kabilesi şefi olan Şerif Nasir ibni Muhsin, Osmanlı kuvvetlerinin bozguna uğradığı ve Şerif'in öldüğüne dair rivayetler yaymış, dedi.

Başkâtip bu haberi gizlice babama vermiş. Ertesi gün, Tâif'e geldikleri zaman hükumet temsilcisinin yanında bu Nasir ibni Muhsin denen adam da bulunuyordu. Bunu gören babam

— Atın bu adamı buradan, diye emretti.

Tam ortalık karışmıştı ki, valinin müdahalesiyle durum yatıştı ama, babam bu olaya çok sinirlenmişti. Şeref kılıcını teftiş ettikten sonra sarayına gitti. Yolda da bize, bu hareketinde haklı olduğunu anlatıyordu.

Bundan üç gün sonraydı, Sadrâzam Hakkı Paşa'dan bir mektup aldık. Hakkı Paşa, mektubunda Şerif Nasır ibni Muhsin'e sert muamele ettiğini ve en kısa zamanda Şerif'ten özür dilemesini yazıyordu.

Babam da, Sadrâzam Hakkı Paşa'ya cevap vererek, Nasır ibni Muhsin'in kasıtlı haberler yaydığını, buradaki Osmanlı kuvvetlerinin bozguna uğradığı haberini çıkardığını belirtti. Böylece Nasir ibni Muhsın, Arap ayaklanmasını başlatacaktı.

Bir müddet buna Bâbıâlî'den bir karşılık gelmedi. Ama ay sonunda Ramadan'da hukumet ile emir arasındaki bağlar bir hayli gerginleşmişti. Bir akşam jandarma komutanı Osman Bey beni ziyaret edip, babamla görüşmek istedi.

Osman Bey babamı hürmetle karşıladı, elini öptü.

— Neden b[illegible]den uzak duruyorsunuz? dedi.

Babam da durumu anlatınca, Osman Bey

— Vali, Bâbıâli'den bir mektup aldı, diye anlattı. Sizden özür dilemek istiyor. Beni de bu işe memur etti.

— Vali benim bir zamanlar mesai arkadaşımdı, dedi babam. Yarın namazdan sonra görüşürüz.

Böylece bir zamandır süregelen gerginlik kalkmış oldu.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra, İtalya, Bingazi'ye saldırdı. İbrahim Hakkı Paşa yerine de, Said Paşa sadrâzamlığa getirildi.

KÖTÜ RİVAYETLER

Bu arada şunu anlatayım: Rıkabi Paşa, Medine valisiyken bir olay yüzünden az kalsın bir çatışma çıkacaktı. Olay da şu: Râşid'in ülkesinden ziyarete gelenler, şehre girerken, İbni Râşid'in bayrağını açmak istemişler. Medine valisi de buraya sadece Osmanlı bayrağı girer diye bunu reddetmiş.

Bunun üzerine, Rıkabi Paşa'ya bir ziyaret yapıp, durumu görüştüm. Rıkabi Paşa

— Ne yapmamı istiyorsunuz? dedi. Burada sadece Osmanlı bayrağı dalgalanır.

— İyi ama, bu bir gelenektir, dedim. Mekke'ye gelen hacı adayları, İbni Râşid'in bayrağını taşırlar. Siz ısrar edersenız, hac etmeden yurtlarına dönecekler. O halde ben de durumu dahiliye nâzırına bildireyim.

Bunun üzerine Rıkabi Paşa yumuşadı. Râşidi kafilesinin şefini çağırtıp, bayrak açmalarını söyledi.

Ben Medine'deyken kötü bir tesadüf, tifoya yakalandım. Bir müddet orada kalıp tedavi gördüm. Sonra da Mekke'ye yola çıktım. Ne var ki Mekke'ye gittiğimde henüz iyileşmemiştim.

Mekke'ye varınca iki haber verdiler. Oğlum Talâl'in doğduğunu söylediler. Bir de, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'na Mekke mebusu olarak seçilmiştim. Birinci habere sevindim tabii, ama ne yalan söyliyeyim, Mekke mebusu olmam o kadar hoşuma gitmedi. Çünkü, İstanbul'da kalmak artık canımı sıkıyordu.

İSTANBUL'A DOĞRU

Mekke'de kalıp sıhhatim iyice yerine geldikten sonra İstanbul'a gitmeye karar verdim. Yalnız yol üzerinde Mısır'a uğrayacaktım.

Vapurumuz Süveyş kanalına varmıştı ki, Hıdıv'den bir davetiye aldım. Beni, konuşmak için İskenderiye'deki Re'su't-tın sarayına çağırıyordu.

Hıdıv'i iyi tanırdım. Babamla birlikte Mekke'yi ziyaretimiz sırasında tanışmıştım ve aramızdaki ilişki dostçaydı. Sonra da fırsat buldukça görüşür, siyasî meseleleri tartışırdık.

Ertesi gün beni sarayında kabul etti. Hâlimi görünce:

— Ne oldu sana? diye sordu. Neden bu kadar kilo kaybettin?

— Pek o derece mühim değil, efendim diye durumu anlattım. Medine'deyken tifoya yakalandım, üç hafta kadar yattım.

— Ne zaman buradan ayrılmayı düşünüyorsun?

— Eğer izin verirseniz, dedim, yarın İstanbul'a hareket etmek istiyorum.

Hıdıv, hemen hareket etmeme karşı çıktı.

— Olmaz, diye direttî. Önce Dr. Kautski Bey'e bir muayene olmalısın. Sonra tansiyonunu da ölçtürmelisin.

Hıdıv'in ısrarına karşı bir şey yapamadım, mecburen bir hafta kadar misafir

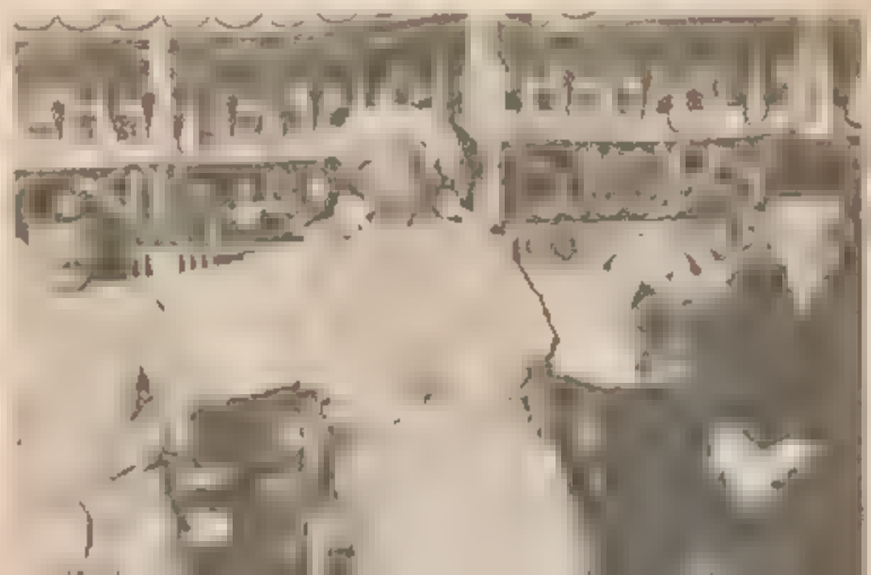

Eski Osmanlı mebusu Kral Abdullah 1948 de.

olarak kaldım. Bu süre içinde Hıdıv beni Kubbe Sarayı'na götürdü. Tam oturmuş konuşuyorduk ki, Lord Kitchner'in geldiğini haber verdiler. Ben,

— Musaade edersenız, ayrılayım, belki önemli konuşacaklarınız vardır, diye izin istedim.

Lord Kitchner o zamanlar Mısır'dakı yüksek komiser idi. Hıdıv:

— Lord Kitchner burada bulduğunu biliyor, dedi. Arzu edersen seni onunla tanıştırayım.

Sonra salona Lord Kitchner girdi. Uzun boylu, tesirli bakışları olan bir zattı. Hıdıv:

— Abdullah, babasının en yakın mesai arkadaşı ve sağ koludur, dedi. Birkaç seferde yaralandı da.

Bunun üzerine Lord Kitchner boynunu gösterdi.

— Bakın dedi. Ben de bu yarayı Sudan'dakı bir savaş sırasında aldım.

Hıdıv ve Lord Kitchner ile bir süre daha oturup konuştuk. sonra ben, misafir kaldığım yere çekildim. Bir hafta sonra da Dageeta adlı bir Romen vapuruyle hareket ettim.

Dageeta yeni ve modern bir gemiydi, ikinci mevkii yatağı vardı. Hemen her türlü konforu havidi. Hıdıv benim için özel bir daire tutmuştu.

Benim kılığım, daha doğrusu maşlahım yolcular arasında bir hayli yadırganmış. Hattâ bazısı çok merak etmiş. Meraklılar arasında genç bir Romen kızı da vardı. Bir ara yanıma sokulup, cübbemi ve türbanımı istedi ve, «Bir defa giymeme izin verir misiniz?» diye sordu.

Ben de gülerek, cübbemi ve türbanımı çıkarıp genç Romen kızına verdim. Genç kız bunları giyip, aynanın karşısına geçti, kendisini seyre koyuldu. Bir yandan da gülüp duruyordu.

Bu olay, yanımdakilerden birini kıskandırmış. Bana doğru yüksek sesle:

— Burada başka türban yok mu sanki? diye homurdandı.

Ben buna hiç aldırmadım bile, uşağıma yeni bir türban getirmesini emrettim. Az sonra uşağım, elinde yeni bir türbanla geldi ben de onu başıma geçirdim.

Bunu gören genç kız bir hayli şaşırdı, başındakı türbanı çıkarıp geri vermek istedi ama ben

— Onu bir hatıra olarak saklayın, dedim. Sonra da kendimi tanıttım.

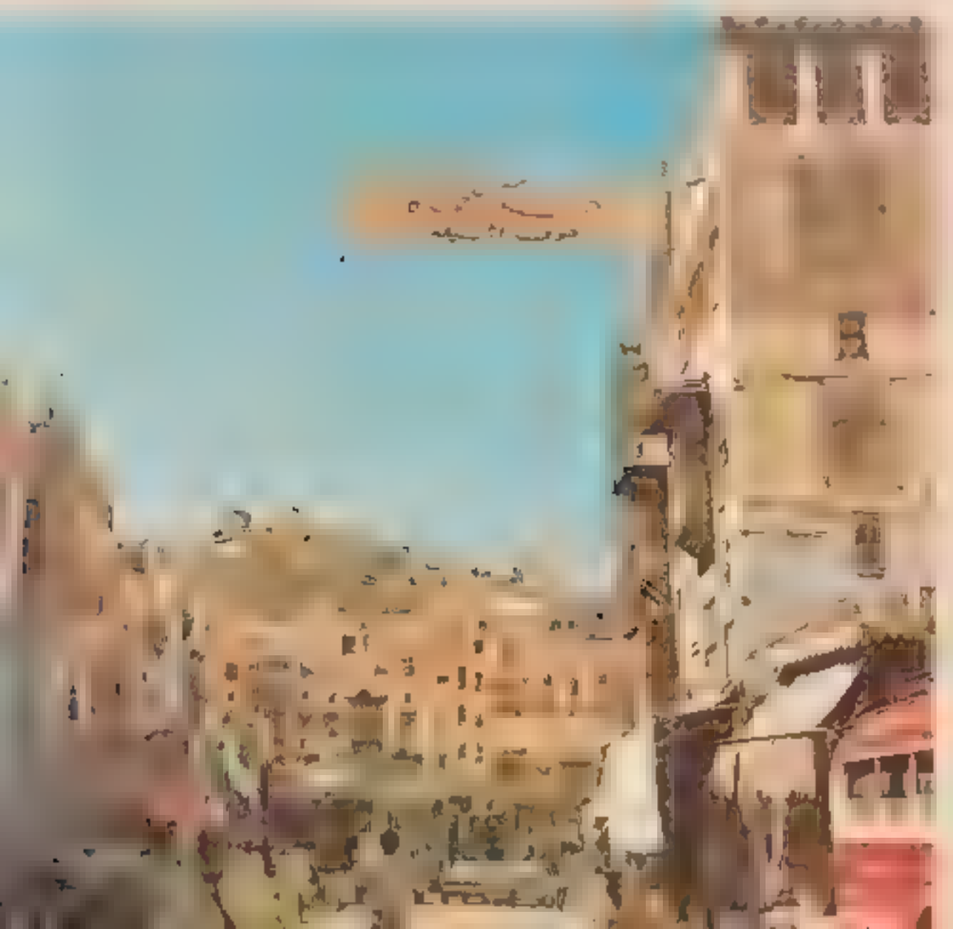

Mekke'den bir görünüş

Genç Romen kızı, İskenderiye'deki Romen konsolosunun kızıymış.

Gemimiz önce Pire'ye uğradı ama çok kalmadı. Sonra güzel bir sabah İstanbul'a vardık. Rıhtımda bizi Şerif Cemil ibni Nasır karşıladı. Yanında bazı meclis âzâları da bulunuyordu.

Bir, iki gün istirahat ettikten sonra Şeyh Hasan aş-Şıbî ile birlikte meclis reisi Ahmed Rıza Bey'i evinde ziyaret ettik. Ahmed Rıza Bey bizi memnunlukla karşıladı, ertesi gün saat 11'de mecliste bizi göreceğini söyledi.

İSTANBUL'DAN AYRILIYORUM

Ertesi gün belirli saatte Meclis-i Meb'ûsân Reisi Ahmed Rıza Bey bizi makamında karşıladı. Yanında, Meclis-i Meb'ûsân Başkâtibi Bursa Mebusu Mecdi Efendi, İzmir Mebusu Said Bey ve âyân âzâsı Karatodori Paşa vardı. Reis Ahmed Rıza Bey ile öbürlerini selâmlayıp oturduk.

Yalnız bir şey dikkatimi çekti. Reis Ahmed Rıza Bey bize evde gösterdiği kadar yakınlık ve samimiyet göstermiyordu. Azıcık da üzgün görünmekteydi. Bize bakıp:

— Mekke'den bir telgraf aldım, dedi. Sizin meb'usluğunuza itiraz ediliyor. Henüz seçilme yaşını iktisap etmemişsiniz, sonra siz, Şeyh Hasan Efendi aş-Şıbî, siz de ne Türkçe, ne de Arapça okuyup yazıyormuşsunuz.

Reisin bu sözleri üzerine dedim ki:

— Seçimden önce kimse benim yaşımı sormadı. Sonra seçimler valinin nezaretinde yapıldı, vali bey sonradan seçimlerin kanuna uygun cereyan ettiğini de beyan etti. Eğer bir usulsüzlük varsa bunun mesuliyeti vali beye aittir. Arkadaşıma gelince, kendisi, Mekke'nin en soylu ailelerindendir. Cahil olduğunu da sanmıyorum. Mazbatalarımız elimizde, kabûl ederseniz çalışırız yoksa, İstanbul güzel bir şehir, hem de bahar gelmek üzere. Bir süre kalır, sıkılınca memleketime giderim.

Meclise gittiğimiz zaman meb'uslara mahsus yerde değil de, onların gerisinde bir yere oturduk. Bizim orada oturduğumuzu gören bazı meb'uslar merakla sordular. Çünkü bizim Mekke meb'usu olduğumuzu biliyorlardı. Meclis reisi durumu açıkladı ve Hicaz'dan gelen telgrafı gösterdi.

— İşte telgraf bu durumu ihtiva etmektedir, diye anlattı. Ama karar sizindir, eğer kabûl ederseniz, bu beyler meb'us olarak aranıza katılacaklardır.

Bu söz üzerine bir meb'us ayağa kalkıp:

— İstiyorsanız ne demek, dedi. Şerif'in oğlundan daha iyi kim Mekke'yi temsil edebilir?

Derken, bütün mebuslar

— Doğru doğru, itirazımız yok! diye bağırdılar.

Biz de meb'usların arasındaki yerimize döndük.

İstanbul'daki birkaç hâtıramı nakledeyim. Mayıs ayının başlarıydı. Bazı kâhinler, Halley kuyruklu yıldızının 18 mayısta dünyaya çarpacağını ilân etmişlerdi. Tabiî bu haber üzerine herkes bütün millet heyecanla o günü bekliyordu. Mayısın 17'sinde heyecan son haddini bulmuştu. Biz o gün Meclis-i Meb'ûsân'da bir müzakere sırasındaydık, dışarıda birden, büyük bir gürültü oldu. Birçok meb'uslar korkuyla dışarı fırladılar. Ben, yanımda oturan Hasan al-Şıbî'ye

— Hiç heyecanlanma, dedim. Daha iyisi yerimizde oturalım.

Az sonra, meb'uslar salona döndüler, bizim yerimizde sakin sakin oturduğumuzu görünce şaşırdılar. Ben de:

— Eğer kuyruklu yıldız dünyaya çarpacaksa, ha dışarıda olun, ha da içeride, ne fark eder sanki? dedim.

Bir olay da şu.

Hakkı Paşa azledilmiş yeniden Said Paşa sadrâzamlığa getirilmişti. İstanbul'da çıkan bir gazetede, «Mısır'da neler oluyor?» başlıklı bir haber yayınlanmış. Haberde, benim Lord Kitchner'le görüştüğüm yazılıymış ve «Hükumetin burnunun dibinde neler olmaktadır?» diyormuş.

Bunun üzerine Said Paşa'yı ziyarete gittim. Said Paşa çok yaşlı bir zattı ve o günlerde bir hastalıktan yeni kalkmıştı. Ayağa bile zor kalkıyordu. Takma dişlerini çıkardığı için tıslayarak konuşuyordu.

— Bu çeşit haberlere aldırmayın, diye nasihat etti. Sonra bir süre dış olaylardan konuştuk. O günlerde Bingazi'de Turk kuvvetleriyle İtalyanlar çarpışıyorlardı ve İtalyan filosu Beyrut'ta demirli bulunan Avnullah kruvazörüyle Berk-i Satvet muhribini batırmıştı.

Biz bunları konuşuyorduk ki, Hariciye Nâzırı Âsım Bey'in geldiğini haber verdiler. Said Paşa, içeri buyursun dedi. Ben, Âsım Bey'i tanımıyordum. Odaya girince Sadrâzam Said Paşa'ya

— Size verilecek bazı haberlerim var, dedi ve bana baktı. Said Paşa da:

— Bizim Mekke meb'usumuz Şerif Abdullah Bey'i size tanıştırayım, diye beni takdim etti. Abdullah Bey, Mekke Emîri ve şerifinin oğludur. Hükümetimizin kendisine güveni vardır.

Ben de,

— Şahsıma gösterdiğiniz teveccühe teşekkür ederim, deyip onları odada yalnız bıraktım ve verandaya çıktım. Az sonra

— Sizin Büyükdere'deki yalınızı ziyaret etmek isterim, dedi. Gerçekten çok güzel bir yalı.

Her zaman kendisini beklediğimi söyledim. Biraz hoşbeş ettikten sonra gitti, ben de Said Paşa'ya veda ederek ayrıldım.

Kasım ayında meclis tatil olunca Şeyh Hasan aş-Şibi ile birlikte Hicaz'a döndük. Yolda gene Mısır'a uğrayıp İskenderiye'de Hıdiv'i ziyaret ettik. Hıdiv her zamanki gibi bizi dostça karşıladı, Re'sü't - tin sarayında misafir etti.

Sonra yine vapura binip yola koyulduk. Mekke'ye vardığımızda, bizi dostlarımız karşıladı. Bir gün kadar Mekke'de istirahat edip Tâif'e gittik.

O sıralarda idarede şöyle bir değişiklik olmuş: Hicaz Valisi Emin Bey görevinden alınmış, yerine müşir Abdullah Paşa tayin edilmiş. Abdullah Paşa aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerinin kumandanıydı. Ama o da bu görevde çok kalmadı, yerine Münir Paşa getirildi. Münir Paşa, dost ve iyi bir insandı.

1913 yılının sonlarına doğru [illegible] Vehip Bey hem Hicaz valiliğine hem de askerî kumandanlığına tayin edildi. Münir Paşa'nın [illegible] uzaklaştırılmasına gerçekten [illegible] üzülmüştüm. Bize karşı daima dostça davranan bir zattı. [illegible] Mekke'ye [illegible] [illegible] üç yıl [illegible] iyi [illegible] Münir Paşa'nın azli Türk politikasında bir değişikliğin mi meydana geldiğini [illegible] Biraz araştırınca anladık ki Münir Paşa İttihat ve Terakki [illegible] olmadığı için vazifeden alınmıştı.

Bu olay benim kadar, emirliğimin [illegible] de tedirgin etmişti. Bazı değişiklikler ve kanun tadilleri hepimizi endişelendirmekteydi. Hatta bir söylentiye göre [illegible] emirlikten bile azlı düşünülüyormuş. Bunun üzerine babamla konuştuk [illegible] İstanbul'a giderek hem durumu [illegible] hem de bizim siyasetimizi [illegible] anlatmama karar verdik.

Hicaz'dan deniz yoluyla İstanbul'a doğru yola çıktım. Gene, yol üzerinde Mısır'a uğrayacak, Hıdiv'le konuşacaktım. O günlerde Vehip Paşa ve beraberindeki kuvvetler henüz Hicaz'a gelmemişlerdi. Çünkü İttihad ve Terakki hükümetinin ne yapmak istediği bilinmemekteydi. Yola çıkmadan önce de Şerif Zeyd ibni Fevvaz'ı ziyaret ettim. Adam, ölüm döşeğindeydi. Bu değişikliğe çok üzüldüğünü söyledi ve:

— Eğer bizim emirimizi alırlarsa kederimden ölürüm, dedi.

— Merak etmeyin diye onu teskin etmeye çalıştım. Zaten ben de durumu öğrenmek için İstanbul'a gidiyorum. Sanırım Türkler çabuk çabuk hareket etmiyeceklerdir.

Süveyş kanalından geçerken de öldüğünü öğrendik. Oğlu Şâkir, her zamanki gibi bizimle beraberdi. Şerif Zeyd ibni Fevvâz'ın ölümü ve Vehib Paşa'nın tayini aynı zamana rastlamıştı ve bu iki olay da babamı üzmüştü.

HİCAZ'DAKİ KARIŞIKLIKLAR

Süveyş kanalını geçerek Kahire'ye vardık. Hıdiv, bizi birkaç gün misafir etti. Ben Hıdiv yanındayken ansızın Mısır'daki Osmanlı yüksek komiseri Rauf Paşa'nın başkâtibi İsmail Hakkı Bey beni görmeye geldi ve hemen İstanbul'a hareket etmem için bir mektup aldığını bildirdi.

Ben de henüz parlamentonun açılışına bir ay kadar zaman olduğunu, neden acele beni istediğini söyledim.

Ben Kahirede'yken aylardan şubattı ve Lord Kitchner de orada bulunuyordu. 5 şubatta kendisiyle bir defa daha görüştük. Lord Kitchner de misafir kaldığım yere gelerek ziyaretimi iade etti. Ben, Lord Kitchner'le bu şekilde görüşmekten sakınıyordum, çünkü bu temaslar, babamın Türkler'le ilişkisini bozabilirdi. Ama ziyaret isteğini de reddedemezdim.

Lord Kitchner'in yanında Ortadoğu işleri sekreteri Mr. Storrs vardı, tercümanlığı da Mr. Storrs yapmaktaydı. Lord Kitchner:

— Sizinle bir daha görüştüğüm için çok memnunum dedi. Bizim hükumetimiz de, Hicaz'daki bugünkü durumdan memnundur. Sizden rica edebilir miyim, babanıza bu durumu iletin ve hükumetimizin Hicaz'da herhangi bir durum değişikliğine taraftar olmadığını söyleyin.

Lord Kitchner ile bir süre daha konuştuktan sonra ayrıldık. Ertesi gün ben Hıdiv'in yanındayken, sabık sadrâzam Ferid Paşa beni aradı.

Ferid Paşa benim Mısır'da ne işim olduğunu merak etmiş. Ben de, İstanbul'a giderken bir ara uğradığımı söyledim. Ferid Paşa:

— İyi ama, sen nasıl İstanbul'a gidiyorsun? diye hayretle sordu. Vehip Paşa Hicaz'a önemli bir kuvvetle geldi ve maksadı babanı emirlikten uzaklaştırmak.

— Yalnız şunu unutuyorsunuz efendim, diye cevap verdim. Babam, padişah hükümetinin bir âzâsıdır. Eğer hükümet babamı azletmek isterse neden Hicaz'a kuvvet yollasın?

— Bu dedikleriniz doğru ama tam da gerçek sayılmaz, diye Ferid Paşa başını salladı. Ben de şu cevabı verdim:

— Efendim ben İstanbul'a gidiyorum ve babam da hükumetin kararlarına karşı gelmiyecektir.

O günün akşamı İstanbul'daki kardeşim Ali'den bir telgraf aldım. Telgrafta, «Hemen İstanbul'a dön» deniyordu. Bir an, telgrafı gerçekten kardeşim Ali'nin çektiğinden şüphelendim. İltifatı [illegible] bırakmadan işimi bitince geleceğime [illegible] bir karşılık verdim.

Sonradan öğreniyorum ki, o sıralarda Hicaz'da durum son derece gerginleşmiş. Halk sokaklara çıkıp, «Biz eyalet kanunlarının tatbikini istemiyoruz, haklarımızı talep ediyoruz. Medine'den Mekke'ye tren yolu da istemiyoruz» diye bağırmışlar.

Vali bu nümayişler üzerine Bâbıâli'ye bir haber uçurmuş, o akşam da jandarma kumandanı Said Bey, Cidde'ye giderken yolda saldırıya uğrayarak esir edilmiş ve Cidde ile Mekke arasındaki bütün askerî noktalarda kuşatılmış.

İş, ancak Bâbıâli'den sadrâzamın telgrafı gelince düzeliyor. Sadrâzam telgrafında emire teminat veriyor ve siyasî statüde hiçbir değişiklik olmayacağını belirtiyor.

Ben bunları işitince, Kahire'de fazla kalmadım, hemen vapura binip İstanbul'a gittim. İlk işim sadrâzamı ziyaret etmek oldu.

Sadrâzam bizi makamından gülümseyerek karşıladı, elimizi sıktı, babamın hatırını sordu, sonra da:

— Size burada çok ihtiyacımız var, dedi. Neden bazı endişelere kapıldınız? Babanız Mekke emiri için çıkarılan rivayetlerin hiçbir aslı yoktur.

Bir süre sadrâzamla konuştuktan sonra kendisinden izin isteyip ayrıldım. Ayrılırken sadrâzam:

— Yarın saat dörtte tekrar görüşelim, dedi. Aynı zamanda Harbiye Nâzırı ve Dahiliye Nâzırıyla da birlikte durumu gözden geçirmiş oluruz.

— Yalnız size şunu hatırlatayım, diye sözünü kestim. Ben, Mekke meb'usuyum, beni görüşmek için çağırmazlarsa, kendiliğimden onları ziyarete gitmem.

Sadrâzam:

— Hiç endişelenmeyin, diye teminat verdi. Mutlaka sizi görüşmek için davet edeceklerdir.

(Arkası var)

Kral Abdullah'ın bir İngiliz tarafından yapılmış resmi.

Tercüman'dan bir [illegible]

Alanya ve Alâeddin Keykubâd

Yazan: Tahsin Tunalı

28 YAŞINDA tahta geçen Sultan Alâeddin Keykubâd, Türkiye'de «Birinci İmparatorluk» dediğimiz Selçuklu çağı hükümdarlarının en haşmetlisi, belki en büyüğüdür. «İkinci İmparatorluk» olan Osmanlı çağı Türkiye'sinde Kanunî Sultan Süleyman neyse, Selçuklu Türkiyesi'nde de Alâeddin Keykubâd odur. 1219 aralığından 30 mayıs 1237'de 45 yaşında ölümüne kadar 17 yıl, 5 ay tahtta kalmıştır.

Alâeddin Keykubâd, yaklaşan ve bütün dünyayı tehdit eden Moğol tehlikesine karşı tedbirler aldıktan sonra, ilk iş olarak Akdeniz'in incisi Kalonoros'u fethetti. Bu şirin limana onun adına izafetle «Alâiye» dendi; bugün «Alanya» diyoruz. Bu suretle Anadolu Türkleri, Akdeniz üzerinde Antalya'dan sonra ikinci bir limana ve deniz üssüne sahip oldular. Alâeddin Keykubâd, bundan sonra kış aylarının çoğunu bu tatlı iklimli Akdeniz şehrinde geçirmeye başladı.

Daha sonra Çobanoğlu Husâmeddin Bey'in komutasında Kırım'a denizden bir ordu sevk etti. Bu suretle Karadeniz hâkimiyetinin Türkler'de olduğunu gösterdi. Bu Türk ordusu, Ukrayna içerilerine kadar ilerledi. 1226'da Ertokuş Bey, Kilikya seferine başladı. Çavlı Bey de kuzeyden inerek Silifke'ye kadar olan Akdeniz kıyıları ele geçirildi. Bu çevrede hâlâ tutunmakta olan Ermenistan Krallığı, Türkiye'ye tâbi oldu.

Bundan sonra Alâeddin Keykubâd, Eyyûbî sultanı Âdil'in kızıyla evlenerek Selçukoğulları ile Eyyûboğulları'nın yaklaşmasını sağladı. Erzincan çevresindeki Türk beyliği Mengücekoğulları'nı da ortadan kaldırdı ve bu çevreyi doğrudan doğruya Konya'ya bağladı. Bu sırada Karadeniz'deki Türk sahilleri, ancak Ereğli ile Ünye arasında uzanıyordu. Ereğli'den batısı Bizans'ın, Ünye'den doğusu da gene bir Bizans devleti olan Trabzon İmparatorluğunun elindeydi. Türkiye Hâkanı, Trabzon üzerine bir ordu sevk etti. Trabzon fethedilemedi; fakat imparatoru, sıkı şartlarla Selçuklular'a tâbi olmayı, Ermeni kralı gibi yıllık vergi ve asker vermeyi kabûl etti.

Cengiz Han'ın önünden kaçan Doğu Türk Hâkanı Celâleddin Herzemşâh'ın Anadolu'ya yaklaşması da iki Türk imparatorluğu arasında bir çatışmaya sebep oldu. Alâeddin Keykubâd, önce Harzemşah'la Moğollar'a karşı işbirliği yapmak istedi. Fakat büyük ve kahraman bir kumandan olmasına rağmen siyasî görüşü kıt olan Sultan Celâleddin buna yanaşmadı. 10 ağustos 1230'da Erzincan yakınlarında Yassıçemen'de geçen feci kardeş savaşında Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Harzemşâh'ı kesin şekilde yendi ve Türkiye topraklarından uzaklaştırdı. Sonra Erzurum'a geldi. Bu çevrede saltanat süren amcasının oğlunu tahtından uzaklaştırdı ve Erzurum'u da doğrudan doğruya Konya'ya bağladı. Türkiye Hâkanlığı'nın büyük güç kazanmasından ürken Mısır Sultanlığı, Alâeddin Keykubâd'a karşı cephe

Alanya'da Sultan Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan Kızılkule.

aldı. Haleb, yani Kuzey Suriye'deki Eyyûbî devleti bile Mısır'a değil, Alâeddin Keykubâd'a tâbi idi. Eyyûbî imparatoru Sultan Kâmil, yanına 16 Eyyûbî melikini ve 100.000 kişilik ordusunu alarak Anadolu'ya girmek istedi. Fakat üst üste Alâeddin Keykubâd'a yenilerek Anadolu'dan atıldı. Bu suretle Suriye ve Kuzey Irak'taki Selçuklu hâkimiyeti kesinleşti. Doğu sınırları ise çoktan Van Gölü'nü aşmıştı. Suriye'ye bir sefere hazırlanan Alâeddin Keykubâd, Kayseri'de Şeker Bayramının 3 günü verdiği bir ziyafette öldü.

Türkiye birliğini kesin şekilde kuran Alâeddin Keykubâd, devrinin en büyük hükümdarıydı. Bağdad'daki Halife tarafından «Sultânu'l-âzam» yani «en büyük imparator» diye anılarak, resmen İslâm hükümdarlarının en büyüğü olduğu tasdik edilmişti. Moğollar'ın Anadolu'nun kapısını çalmak üzere bulundukları yıllarda böyle kudretli bir hükümdarın genç yaşında Türkiye'nin başından uzaklaşması, felâketli bir devrenin başlangıcı oldu.

Sultan Alâeddin, bilgin ve şairdi. İlim ve sanat adamlarına karşı çok cömert davranmıştır. Heykel ve resim de dahil olduğu halde güzel sanatları himaye etti. Şöhretini duyduğu bir ilim ve sanat adamını en uzak ülkelerden Konya'ya çağırır, bizzat görüşürdü. Konya'ya gelen Bahaeddin Veled'le oğlu Celâleddin Rûmi'ye büyük hürmet göstermişti. Kışın birkaç ayını Kayseri'de, yazları Antalya ve Alanya'da geçirmeyi severdi. Adalet işlerini dikkatle izler, bir haksızlığı düzeltinceye kadar arkasını bırakmazdı. Ordu ve donanmaya çok itina eder, askere pek iyi bakardı. Zamanında Türkiye'nin savunma bütçesi 100 milyon altını geçiyordu. Dâhice bir ticaret ve iktisat siyaseti takip etmiş, Türkiye'yi cihanın en zengin ve müreffeh ülkesi hâline getirmişti. Altın, gümüş ve değerli taşların Türkiye'ye sokulması gümrükten muaftı. Ticaret eşyası, devletin himayesi ve sigortası altındaydı; her türlü tecavüzden masûndu. Korsan ve eşkıya tecavüzüne uğrayan ticaret malını hazine, derhal sahibine tazmin ederdi. Dünyanın en muhteşem kervansarayları ile ticaret yolları, emniyet ve rahatlık altına alınmıştı. Şeker, dokuma, silâh fabrikalarının yanında, pek muazzam bayındırlık eserleri yaptırmıştı. Türk şehirleri, hattâ kasaba ve köyleri birer mâmûre hâline gelmişti. Köylü, tahta sabanı terk etmiş, madenî saban kullanmaya başlamıştı. Çağdaş Avrupalılar, o devir Türkiye'sinin zenginlik ve refahını efsanevî bir şekilde tahayyül ediyorlardı. Anadolu Türkü, Sultan Alâeddin'i «Uluğ Keykubâd» diye anmıştır. Emsalsiz bir saadet devrinin hükümdarı olan Sultan Keykubâd, çeşitli meziyetleri ve büyük bir devleti idarede gösterdiği dehâ ile, Türkler'in hâfızasında ölümsüz kalmıştır. Osmanlı çağında Kanunî devri neyse, Selçuklu çağında da Alâeddin Keykubâd devri odur.

Son
Mihraceler: 4

Alwar'daki Ayaklanma

Yazan: Sir Arthur Cunninghan
Türkçesi Aydın Filiz

BHARATPUR'DA işimi bitirdikten sonra Ceypur'a döndüm. Ben Ceypur'da yokken, konsey başkanı olan Albay Lawrence hastalanmış, yerine Kathiavar'da bulunan Albay Meek tâyin edilmiş. O sıralarda Ceypur Mihracesi küçüktü ve Ajmer'deki Mayo Koleji'ne gidiyordu. Mihracenin vasileri de Albay Twiss ile Thakur Dhokal Sing idi.

Ceypur Mihracesinin henüz okul çağında olması, bizi bir hayli meşgul ediyordu. Bizim siyasî şubenin önemle üzerinde durduğu meselelerden biri de küçük mihracenin öğrenimiydi. Sık sık genel vali ile bu konuda yazışmalar oluyor, bir türlü kesin bir karara varılamıyordu. Sonunda Woolwich'teki RMA okuluna gönderilmeye karar verildi. Rüşt yaşına kadar burada kalacaktı.

Bir akşam, evde kitap okuyordum. Ceypur Mihracesi de öğrenimi için İngiltere'ye yeni gitmişti. Uşağım, heyecanla odaya girdi ve ellerini sallayarak

– Llendi, dedi. Verandada iki büyük kaplan var. Bundi Mihracesi hediye olarak göndermiş.

İlkin bu sözlerden bir şey anlamadım. Ihtiyatla ağır ağır verandaya doğru ilerledim. Bir de ne göreyim, yaşlı bir adam, kocaman iki kaplanı boyunlarından iple bağlamış, verandada durmuyor mu? Heyecanımı belli etmemeye çalışarak:

— Ne olacak bu kaplanlar? diye sordum.

Yaşlı adam, güç anlaşılır bir İngilizce ile Bundi'den geldiğini anlattı. Biraz daha sorup soruşturdum, iş anlaşıldı. Meğer Bundi Mihracesi, Ceypur Mihracesi'ne bir hediye yollamak istemiş, en iyi iki kaplan seçip göndermiş. Adam da Ceypur mihracesini bulamayınca kaplanları bana getirmiş.

Evimde kaplan besleyecek uygun bir yer yoktu. Ne yapayım diye düşünürken, aklıma Albay Meek geldi. Hemen bir haber salıp durumu anlattım, eğer mümkün olursa kaplanları hayvanat bahçesinde muhafaza etmesini söyledim.

Albay Meek de, uşağım bu haberi getirdiği sırada uyuyormuş. Mektubu vermişler, okuyunca benim gibi heyecanlanmış

Pichola gölündeki Udaypur sarayı, yüzen bir mermer tekneye benzer

Neyse işi tatlılıkla hallettik. Kaplanları kafes içinde hayvanat bahçesine yolladık, yaşlı adam da ertesi gün Bundi'ye döndü.

Sonra işin aslını öğrenince bir hayli güldüm. Meğer bir yıl önce Bundi mihracesi, Ceypur'un küçük mihracesine iki köpek yavrusu hediye etmeye söz vermiş, sonra da bunu unutmuş. Bir gece verdiği söz, sarhoşken hatırına gelmiş, ama verdiği sözü yanlış hatırlayıp, köpek yavrusu yerine kaplan göndermiş.

ALBAY MEEK, GÖREVİNDEN AYRILIYOR

Hindistan'ın havası ve iklimi yazın oldukça sıkıcı geçer. Bunun için buradaki memurlar, yazın en sıcak aylarında Abu dağına çıkarlar. Burada Rajputana genel valisinin karargâhı vardır. Rajputana ve Kathiawar'daki memurların Abu dağında yazlık geçirmesi de iki ay kadar sürer.

Daha çok mayıs ve haziran aylarında yazlığa çıkan yüksek dereceli memurlar, hem dinlenirler, hem de o bölgedeki ileri gelen kimseleri görüp fikir alış verişinde bulunmak imkânını edinirler.

Ben de bir süre yazın en sıcak günlerinde Abu'da kaldım, sonra görevim başına döndüm. Asıl işim, ağustosta burayı ziyaret edecek olan kral naibi Lord Goschen'in gelişi için hazırlıkları gözden geçirmemdi. Programa göre, kral naibi Ceypur, Codhpur'a da uğrayacaktı

Askerî görevliler, kral naibi için tantanalı bir tören hazırlamak istiyorlardı. Bunun için de birçok bölgeden misafirler şehre akıp duruyorlardı.

Sonbaharda Albay Meek, hastalığı sebebiyle görevinden ayrıldı. Ben de geçici olarak onun görevini yapmaya başladım. Bir süre sonra Albay Meek'in görevine beni asaleten tâyin etmek istediler ama, ben de direttim. Nedense o görevi yapmak istemiyordum. Sonunda Mr. Glancy — sonradan Pencab Umumî Valisi Sir Bertrand Glancy — tâyin edildi de eskisi gibi hükumet temsilcisi kaldım

O sıralarda, ek görev olarak, Doğu Rajputana'da siyasî temsilcilik de yapmaktaydım. O görevi de başka birine verdiler, ben de böylece soğuk kış aylarında istediğim yere gitmek imkânını bulabildim.

Ceypur, çok geniş bir eyalettir. Haydarâbâd'dan sonra en büyük çiftliklerin bulunduğu, pek çok asilin yaşadığı bir bölgedir. Hangi yana gitseniz, büyük, eski kalelerle ve tepelerde yapılmış müstahkem mevkilerle karşılaşırsınız. Hemen her yer yeşillik ve ağaçlıktır. Eyalet öyle dağlık sayılmaz; yalnız kuzeyde Şekhavatı denen bölge, sapsarı kumlarla doludur, tıpkı bir sahraya benzer.

Azıcık da Ceypur'dan söz edeyim. Diyebilirim ki, Ceypur, Asya'nın en renkli şehirlerinden biridir. 1728 yılında Mihrace II. Jai Singh tarafından kurulmuş. Şehir, dikdörtgen biçimde, geniş caddeler birbiri içine girmiş, şehrin çevresinde de kalın duvarlar var. Her halde, tahkim maksadıyla yapılmış duvarlar.

Şehri ilk gördüğüm zaman aklıma ünlü Çin Seddi geldi. Şehirde mihracenin büyük bir sarayı var. Mihrace, kitaplara çok meraklıymış, çok zengin bir kütüphaneye sahip.

Şehri çevreleyen duvarı geçip, dışarı çıkınca, karşınıza yüksekçe bir tepe geliyor. Tepede Nahargarh adlı büyük bir kale var. Birkaç kilometre ileride, eski başkent Amber var. Amber'in az gerisindeki Ceygarh kalesinde ise mihrace ve ailesinin özel hazinesi saklanmaktadır.

Garip bir gelenek de şu: Mihracenin hazinelerinin saklandığı yere hiç kimseyi bırakmıyorlar. Aileden biri, yeni mihrace olunca hazine dairesine girebiliyor ve dilediği mücevheri alabiliyor.

UDAYPUR'A DÖNÜŞ

1930 yılının mayısında ek görev olarak bana Newar hükumeti temsilciliği verildi. Çok az bir zaman geçmeden de Güney Rajputana ajanlığını tevdi ettiler. Oradaki yüksek komiser tatile gitmiş. Udaypur'a geldiğim zaman Mahara'nın çok ağır hasta olduğunu öğrendim. Hastalığı sırasında birkaç defa ziyaretine gittim ama, durumunu pek iyi görmüyordum

Kendisini görmeye gittiğim zamanlar, beni yatağının yanına oturtur, elimi sıkı sıkı tutardı. Hem çok yaşlıydı, hem de eski Hind geleneklerine çok bağlıydı. Onunla konuşurken, hep eski Hindistan'ı kafamda hayal ederdim.

Ne yazık ki, eski dostum Maharana öldü, bütün şehir tam bir hafta yas tuttu. Cenazesinin ardından binlerce kişi yürüyordu. İyi bir hükümdar olduğu için herkes severmiş, dükkânları bile kapadılar, hiçbir şey satmadılar.

Maharana, eyaletin bütün işleriyle bizzat meşgul olurdu, herkesin derdine de koşardı. Hükümet buna birkaç defa karşı çıkmış, işlerin bir kısmını oğluna ve öbür yetkililere bırakmasını istemişti. Maharana ise buna kesinlikle yanaşmazdı. Bunun da ne kadar güç ve bazan kötü sonuçlar doğurduğu malûmdur. Birini de ben tesadüfen öğrendim.

Bir gün hapishaneyi ziyaret etmiş, mahkûmlarla konuşuyordum. İçlerinden biri dikkatimi çekti. Adamcağız ölüm cezasına çarptırılmış, hükmün infazını tam on iki yıldır bekler dururmuş. Merak edip sebebini sordum. Durum şu: Bundan on iki yıl önce adamın ölüm cezası tasdik edilmek üzere Maharana'ya yollanmış, o da yığınla evrak arasında bir yere koymuş, sonra da unutup gitmiş

Ama adamın şansı varmış, sonradan cezayı yirmi yıla çevirip hapiste yattığı yılları cezadan eksiltiler.

Geleneğe göre, Maharana'nın halefi, bir süre sarayından hiç dışarı çıkmadı, kimseyle de görüşmedi. O müddetin sonunda merasim düzenlendi ve merasimle hükumdarlığa başladı. Ben eski Maharana'yı tanıdığım için sık sık beni görüp eski işlere ait bilgimi sorardı.

Udaypur'da sık sık baş nâzır Sir Sukhdev Patshad ve oğlu Pandit Dharam Narain'e gidersurdum. Oğlu Pandit Dharam Naraın de nazırdı. Bu arada ara sıra daha alt rütbedeki — Rao of Bedla — ile de konuşurdum.

Udaypur'daki hükumet temsilcisinin ikametgâhı çok güzeldi. Diyebilirim ki, en rahat ve bahçesi en güzel bir evdi. Yemyeşil bir çimenlik, evin önünde uzanırdı Bir, iki de tenis kordu vardı

Havalar soğuyunca Khervara'ya kısa bir ziyaret yaptım. Oradan Güney Rajputana'daki Ransvara'yı, Dungarpur'u ve Neemuch'a gittim. Neemuch, komiserliğin genel karargâhıydı. Bu üç bölge, yukarı Rajputana'dan daha yağmurlu olduğundan yemyeşil ve ormanlıktı. Yalnız öbür bölgelerden bir hayli geriydi, ormanlarda hâlâ yay ve okla en ilkel biçimde geçimlerini sağlayanlara rastlanıyordu

Buranın mihracesi hayvanlara çok düşkün; kedi, köpek besliyor, sadece kendisine ait büyük bir de hayvanat bahçesi var. Neemuch, bir zamanlar çok gelişmiş ve büyük bir bölgeymiş, sonradan bazı askerî sebepler yüzünden buradaki birlikler çekilmiş. Civar bölge de kaplanları ile tanınmış. General Ochterlony, sonradan Neemuch'i karargâh ittihaz etmış. General Ochterlony, İskoç-Amerikan melezi bir zattı. Macerayı çok sevdiği için buraya gelmiş, hattâ 12'den fazla Hindlı kadından bir de harem kurmuştu.

Nereye giderse haremini de birlikte götürüyordu. Kadınları fillere bindirir, koca bir kervan halinde bölgeyi dolaşırdı.

Udaypur kalesinin uzaktan görünüşü

TÜRKİYE'Yİ GÖRÜYORUM

1931 yılının şubatında Mevar'daki ek görevim olan hükumet temsilciliğini bıraktım, gene Delhi'deki görevime döndüm. Ne var ki, yıllık izinimi almak istiyordum, bu sebeple Delhi'deki işlerimi toparlayıp ayrıldım

Niyetim, kara yolundan geze geze İngiltere'ye dönmekti. İlkin Karaçi'ye uğ

Hindistan'da bir merasim vesilesiyle süslenmiş bir fil üzerinde müzisyenler.

vasıtasıyla Amiral Horty ile konuşmak imkânını buldum. Amiral Horty, bir zamanlar Hindistan'da bulunmuş, Darjeling'i, Simla'yı Delhi'yi görmüş, uzun uzun anlattı.

Amiral Horti, özellikle ormanları severmiş, hele kaplan avına çıkamadığı için çok hayıflandı. Ben de

— Bu çok kolay, dedim. Eğer devlet işlerinizden biraz ayrılıp Hindistan'a gelirseniz, sizinle birlikte bir kaplan avına çıkarız.

Amiral Horty, bu teklifimi çok hoş karşıladı, geleceğini söyledi. Ne yazık ki, bu vaadini tutamadı.

Budapeşte'de neşeli vakit geçirdim. Oradaki dostumla ara sıra golf oynamaya gidiyorduk. Bu arada dünyanın siyasi durumu üzerinde de konuşmaktan kendimizi alamazdık. Budapeşte'deki dostum, ilerde büyük bir savaş çıkacağına ihtimal bile vermiyordu.

Budapeşte'den sonra Viyana'ya geçtim. Konsolos ve ailesini Keşmir'den tanıyordum. Aynı zamanda askeri ataşe olan Albay Mason Macfarlane de tanıdığımdı.

Beni Hotel Sacher'e yemeğe davet ettiler. Yemek sırasında eski dostlarımdan Kont Appony'yi görmeyeyim mi? Kontla Udaypur'da bir süre kalmış, kaplan avına çıkmıştık. Oturup eski hatıralarımızı tazeledik.

Viyana'dan sonra Berlin'e uğradım. Berlin'deki büyükelçiliğimiz başkonsolosunu tanımıyordum, ama Viyana'daki dostum Hadow adını vermişti. Ne yazık ki, görüşemedik. Tam o gün ikiz çocuğu olmuş. Telefonla kendisine iyi şanslar diledim. 1931 yılının mayısında Berlin bana neşeli, canlı, bir şehirmiş gibi geldi.

TEKRAR HİNDİSTAN'A DÖNÜŞ

O yılın ekimine kadar İngiltere'de kaldım. Birden ekimin ortalarında Hindistan'dan bir telgraf aldım. Bihar ve Orissa'daki siyasî durum gerginleşmiş, bir tahkikat komisyonu için beni çağırıyorlardı.

Hemen hazırlanıp Hindistan'a doğru yola çıktım. Oraya varınca da komisyon görevlisi olarak Mr. P. C. Tallents ile çalışmaya başladık. Komisyonumuz ilkin ihtilâfın meydana çıktığı bölgeleri ve devletleri ziyaret edecek, durumu yerinde görecekti.

O bölgede yaşayan kabileler arasında bir zamandır süregelen anlaşmazlık şiddetlenmiş, hattâ vakit vakit silâhlı çatışmalara kadar varmıştı. İşte biz komisyon olarak, kabileler arasındaki uyuşmazlığın temelini teşkil eden ana bilgile-

radım, kısa bir süre kalıp tekrar yola çıktım. Karaçi'den İran'a, oradan Irak'a gittim. Erbil yakınlarında bir dostum vardı. Onu ziyaret edip, konuştuk, sonra Türkiye'ye doğru yola çıktım. Türkiye sınırında beni Kürt sanmışlar, az kalsın tutuklayacaklardı. Neyse durum anlaşıldı da bir şey olmadı.

İngiltere'ye dönüşte en fazla Budapeşte'de kaldım. Diyebilirim ki, Pekin'den sonra en cazip şehirlerden biridir. Budapeşte'de iyi bir dostum vardı, onun ta-

ri toplayacaktık. Ben aynı zamanda Ranchi'deki Orissa komisyonu başkanı Sir Sam O'Donnell'e de müşavirlik edecektim.

Buranın eyaletleri ve kabileleri arasındaki anlaşmazlık daha çok sınır yüzünden çıkıyordu. Bu, komisyonumuzun görevlerinden biri de Orissa mıntıkasının sınırlarını tespitti.

Bu tetkik gezimiz sırasında bazı garip şeylere rastladım. Bir, ikisini anlatayım. Hindistan'da ufaklı ufaklı devletler vardır. Bunların bazısı büyüktür, Haydarâbâd gibi. Birçoğu da küçük, âdeta şehir kadar devletlerdir. İşte böyle çok küçük bir devleti ziyaret etmiştik. Gözüme ufak bir kulübe ilişti. Kulübenin kapısında Dışişleri ve siyasî şube yazılıydı. İçeri bir göz atmaktan kendimi alamadım. Genç bir adam, tahta bir masaya oturmuş, önün deki daktilo makinesinde bir şeyler yazıyordu. O devletin dışişleri bakanlığı burasıymış.

Gene bir başka devletten geçiyorduk. Bizim şerefimize bir av partisi düzenlemek istediler. Vaktimiz yok diye direttik ama, dinlemediler. Yakındaki bir tepeye götürdüler bizi, burada vahşi hayvanlar varmış. Bir zaman bekledik, hiç bir hayvan bizim tarafa doğru yaklaşmadı. Ev sahibimiz üzüldü buna, biz de kısmetimiz yok, başka defa avlanırız diye ev sa-

Keşmir'in yazlık başkentinden bir görünüş.

hbımıze teşekkur edip oradan ayrıldık.

Ama bu kaplan avında her zaman şanssız sayılmazdım; Sarangarh'de iyi bir avla karşılaştım, hattâ bir haylı de ördek vurdum. Aynı ördek avını da Çilka golundeki Palikud adasında başardık.

1932 yılının martında Delhi'ye dondüm. Komisyon olarak görevimiz bitmişti. Bir rapor hazırlayarak tahkikat sonucu elde ettiğimiz bilgileri Hindistan devletleri komitesine sundum. Sonra Simla'ya giderek doğu eyaletleri hakkında bir rapor düzenledim. Yazın sıcak aylarında burada kaldım, temmuzda hukümet temsilcisi olarak Baroda'ya atandım.

BARODA, ALWAR, BHARATPUR VE CEYPUR

Hindistan'da bunca görev almıştım, ama Bombay cihetinde bir görev almayı hiç istemezdim. İdarenin burdan önce bulunduğum yerlerdekinden farklı oluşu işimi güçleştiriyordu.

Baroda, gelişmiş ve yönetimi sağlam bir devletti. Belki de yöneticisi Sir V. T. Krishnamachari'nin anlayışlı bir insan oluşundan, siyasî ve idarî durum çok iyi idi. Zaten mihrace, yılın büyük kısmını Avrupa'da geçirirdi. Bu yüzden mahallî yöneticiler idareye hâkimdiler.

Yalnız bir şeyi söyleyeyim. Baroda'nın iklimi belki de Hindistan'ın en kötü iklimidir. Buna rağmen şehir oldukça imar edilmiş. Birçok saray var, hattâ bir de çok mükemmel bir sanat müzesine rastladım.

Baroda'daki görevim sırasında, civardaki kabileleri ve kasabaları ziyaret ederek halkı yakından görmek fırsatını buldum. Bir de şu: Lord ve Lady Willongdon, ben hukumet temsilcisiyken, Baroda'yı ziyarete geldiler. Lord Willongdon ile birlikte mihrace ve karısı ve kızı Cooch Behar da geldiler. Burası obur eyaletlere oranla daha modernleşmiş. Lord Willongdon şerefine bir de av partisi düzenledik, bol bol ördek vurduk.

Görevim sırasında Alwar'da çok ciddi bir ihtilâf çıktı. Burada yaşayan Meoslar arasında bir ayaklanma olunca, durumu Delhi'ye bildirdim. Bunun üzerine Delhi'den İngiliz birlikleri gönderildi. Birlikler bölgenin kuzey kısmında güvenliği sağlayacak ve ayaklanmayı bastıracaklardı.

Durumun gerginleşmesi üzerine bölgede sıkıyönetim ilân edildi. Ayaklanmanın başka bölgelere yayılmasından korkuyorduk. Ben Alwar'daki bu durumu daha önceden tahmin ettiğim için, gerek arşivlerden, gerekse günlük gazetelerde yayınlanan haber ve yazılardan büyük bir dosya hazırlamıştım.

Tam Alwar'dan ayrılmış, Bharatpur'a gidiyordum ki, bir telgraf aldım. Telgrafta Alwar'a özel bir görevle gitmem isteniyordu. Oysa ben siyasî bakımdan Alwar'da çıkan ihtilâfa karışmak niyetinde değildim.

Delhi'ye gidip durumu anlattım. Zaten ben yoldayken Wylie adında bir memur, Alwar'daki görevi kabûl etmiş. Böylece ben bu işten kurtulmuş oldum.

Gene kötü bir tesadüf diyeyim. Tam Alwar'daki dikenli işten kurtuldum derken, beni siyasî kısma çağırıp, nihaî kararın benim tarafımdan verileceği talimatını aldım.

1933 şubatının 22'sinde arabayla Alwar'a doğru yola çıktım. Yolda, daha önceden oraya yollanan Ibbetson adlı bir memuru Ramgarh'a uğrayıp aldım. Ramgarh, bölgeye sevkedilen İngiliz birliklerinin karargâhı ve üslendiği bölgeydi. Oradayken İngiliz birliklerinin komutanı beni görüp, durumun uzamamasının ve sıkıyönetimin en kısa zamanda kaldırılmasının iyi olacağını söyledi.

Ertesi gün saat 8'de Alwar'a vardık. Şehre varır varmaz mihracenin mektubunu elime tutuşturdular. Mihrace, şehirden 15 kilometre ötede bir yerde konaklamıştı ve hemen beni görmek istiyordu.

Mihrace beni nezaketle karşıladı, güzel bir sofra hazırlatmıştı. Sofrada İngiliz birliğinden iki subay da vardı. Subayların biri:

— Alwar'daki durumun gergin olduğunu biliyoruz, dedi. Ama sıkıyönetimin de en kısa zamanda sona ermesini istiyoruz. Hattâ mumkunse bu gece. Bu olabilir mi?

Bir an, askerî makamların beni sıkıyönetimi kaldırmaya zorladıklarını hissettim. Bunun üzerine genç subaya dönüp:

— Buradaki duruma el koymam için bana gerekli talimat ve yetki verildi, dedim. Durumu yerinde gördükten sonra kararı vereceğim.

Ertesi günden itibaren Alwar ve civarında dolaşarak gerekli bilgiyi topladık. Meo ayaklanması, tarım üreticilerine konan ağır vergiden ileri geliyordu. Oysa o sıralarda tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş ve iktisadî çöküntü, böyle ağır verginin verilmesini engelliyordu.

Alwar'daki görevim sona ermişti. Bir gün eşim ansızın hastalandı. Bütün ihtimama rağmen bir türlü iyileşemiyordu. Sonradan, yediği bir şeyden zehirlendiğini anladık. Hele tekrar Bharatpur'a döneceğim zaman bir hayli sevindim.

Bharatpur'a gelince oturup raporumu yazmaya koyuldum. Bu sırada Bareta'daki yazlık evinde oturan mihrace, beni görmek istemiş, kalkıp gittim. Meo ayaklanmasıyla ilgili görüşlerimi sordu, ben de müşahedelerimi uzun uzun anlattım. O akşam mihrace bizi evinde misafir etti.

Alwar'daki huzursuzluk, Bharatpur'a da sıçramak üzereydi. Burada da Alwar'dakilerden ilham alanlar, toprak ve tarım vergisini ödemek istemiyorlardı. Huzursuzluk kısa zamanda umumî bir ayaklanmaya dönüştü, her an silâhlı bir çatışmanın çıkması mukadder gibi görünüyordu.

Alwar'daki ayaklanma, mihracenin kötü idaresi yüzünden çıkmıştı. Tespit etmiştik bunu. Oysa Bharatpur bir İngiliz memuru tarafından yönetilmekteydi. Bharatpur'da kanlı olayların çıkması da bizim için iyi bir sonuç doğurmayacaktı.

Siyasî şube memurları olan Wylie ve Ibbetson ile konuştuktan sonra askerî makamlardan bir araba istedim. Daha çok, sınır taraflarında kümelenmiş grupların bulunduğu yere doğru yola çıktım.

Ayaklananların bulunduğu bölgeyi Bharatpur güvenlik kuvvetleri olduğu gibi sarmıştı. Herkeste sinirli bir kıpırdanış seziliyordu. Birkaç yüz kişi oraya, buraya çömelmiş, ellerinde silâh, her an ateşe hazır vaziyette duruyor.

Güvenlik kuvvetlerini geçip, âsilerin arasına doğru ilerledim. Maksadım ileri gelenlerinden biriyle konuşmak, durumu barış yoluyla halletmekti.

Birkaç teşebbüse rağmen, âsilerin reisleriyle konuşamadım, ama yılmadım da. Kalabalık bir gruba yaklaştım. Tüfekleri doğrultmuşlardı, ama ateş etmediler. İçlerinden birine ilerledim, ruhsatsız silâh kullanmanın suç olduğunu hatırlattım. Âsi hiç bir şey söylemedi, kımıldamadı bile.

Sonra kendilerine, eğer vergilerini ödeterse hiç bir ceza verilmeyeceğini anlattım. Derken birkaç kişi, ruhsatları olmadıklarını, ama silâh taşımanın hakları olduğunu söyledi.

Biz böyle konuşurken, yanımıza birkaç kişi daha geldi; onlarla da durumu tartıştık. Sonunda silâhlarını bırakacaklarını, ama bu ayaklanmadan dolayı cezaya çarptırılmamaya söz vermemizi istediler. Ben, gerekli sözü verdim.

Bu arada bir şeyden çok korkuyordum. Âsilerin silâhlarını bıraktığını gören hükümet kuvvetleri birden üzerlerine ateş açarlarsa ne olur? Öyle ya, içlerinden biri âsileri cezalandırmak için emir vermiş olabilir.

Hemen güvenlik kuvvetlerinin başına gidip durumu anlattım. Böylece, buhran atlatılmış oldu.

(Devamı var)

Hrisantos Nasıl Öldürüldü?

Yazan: İhsan Birinci

MÜTAREKENİN acı günlerinde İstanbul'daki bazı yerli Rumlar, sevmedikleri ve daha ziyade intikam hırsına düştükleri Türkler'i, olmadık iftiralarla, işgal kuvvetlerine şikâyetle cezalandırılmalarını sağlıyorlardı. Hele Galata'nın Venizeloscu Rumları ile Tatavla (Kurtuluş) ve Yenişehir'in kulhanbeyi geçinen palikaryaları, İngilizler'in himayesinde bu mıntıkalarda belâ kesilmişlerdi. İşte bunlardan biri de mel'anetlerinin akisleri yıllardan beri sure gelen Hırisantos şerri idi.

Yurdumuzda türeyen bugüne kadar gelmış geçmiş canîler arasında; bilhassa 1 numaralı polis düşmanı olarak Türk polis tarihine geçmiş olan bu canavarın kirli hayatı, çeşitli roman ve sinema konularına girmişse de, maalesef hiç birinin hakikatle ilgisi yoktur. Gerçi bu azılı kaatil eninde sonunda öldurulmüştü. Ama kimin tarafından?... Çok kimseler bu şerefi kendilerine mal etmiş, heyecanlı takip ve baskınlarla onu yok ettikleri fikrini benimsemişlerdir. Nihayet olaydan elli yıl sonra, yorucu araştırmalarla, «Ben öldurdüm! Sen öldurdün!» diye kahramanlık yarışmasına girenlere aşağıdaki hakikati vermeye muvaffak olduk.

13'ü polis olmak üzere 21 cana kıyan Hırisantos'un asıl adı «Hiristo Anastadiyadis Ahilya»dır. 26 eylul 1914 tarihinde henuz 16 yaşında iken sabıkalandığında, alınan 4741 sayılı parmak izi fişinde «Hiristo Veled-i Ahılya - Doğum yeri: İstanbul tarihi 1314 (1898), tabiyeti: Osmanlı, mezhebi: Rum, Sanatı: terzi çırağı» yazılıdır.

Beyoğlu Papazköprü semtinde bakkal Yorgi'nin evinde dunyaya gelen Hırisantos'un babası Ahılya, 1910'da Atina'ya gitmış ve bir daha hayatından malûmat alınamamıştır. Annesi ise Dervış Sokağı (Peremeci Sokağı) ndaki umumhaneci Andernohin'dır. Kendisinden beş yaş buyuk olan Latarnacı Koço adında ağabeyi ile bir de kız kardeşi vardır.

Küçükken ağabeyi Koço ile birlikte tramvaylarda yolcuların para çantalarını kapıp kaçar, bazen de umumhanelerde zamparaların elbiselerinden soğuşçuluk usuliyle para çalardı. Aynı zamanda cinsî sapık olan bu çocuğa, Sakızlı meyhaneci Deli Panayot ile Sarı Hiristo delicesine âşıktılar. Hattâ bu kıskançlık sebebiyle de Deli Panayot rakibini bıçakla öldürmüştü.

Önceleri Kasımpaşa Emincami mahallesinde oturan Hırisantos, tanınmaya başladığı 1915 yılında on yedi yaşında bulunuyordu. Yol kesme işlerinde ustası Zafiri'yi çoktan geçmış, hırsız çetesinin reisi olmuştu. Bu iki şerir ekseriya haşarat yuvası haline gelen Galata'da Acem Ali'nin kahvehânesi ile Bulbulderesi ndeki kahvehânede kumar oynarlardı... Kısa zamanda çetesi genişlemiş ve şeamet kadrosuna Zafiri, Makarnacı Niko, Hariton, Panayot, Demirci Andon, Lazari ve Fantoma Mehmed'i almıştı. 1915 - 1918 yılları arasında faaliyet sahaları Tatavla, Papazköprü, Dolapdere, Sınanköy, Bulbulderesi ile Beyoğlu'nun arka sokakları idi.

Hırisantos'un ilk cinayeti 1918 yılında Boğazkesen'de sütçü Receb Usta'nın katlı olup, ilk polis şehidi de Taksim merkezi mürettebatından 2873 yaka sayılı Mehmed Efendi'dir. Bu memur, yağmurlu bir gecede Dolapdere'den Sınankoy'e çıkan yokuşta, madam Despina'nın imdat istemesine koşarken, Hırisantos tarafından kahpece oldurulmuştü. O sıralarda Arap Mesut ile Galip adındaki şerirler de çetesine iltihak etmişlerdi. Boylece sağında Zafiri, solunda Hariton ve avanesiyle, Beyoğlu'na dehşet vermeye başladı.

YENİ CİNAYETLER

Bir pazar günü Sınanköy karakolunu basarak Komiser Muavini İsmail'i başından tabanca kabzasıyle yaralamıştı. Temmuz ayının on beşi cumartesi günü, Beyoğlu Karnavola Sokağı'nda karşısına dikilen Komiser Fahri'yi de oldurdukten üç ay sonra, avanesiyle birlikte Zıba'daki bir içki âleminden gece yarısı avdetinde, karşılaştığı Taksim merkezinden Komiser Muavini Husnu ile polis memuru Ali'nin tabancalarını alıp giderken, polis memuru İbrahim tarafından peşinin bırakılmadığını gorunce, onu da şehit etmişti.

Polis düşmanı katil rahat durmuyordu. Soğuk bir kış gunü Dolapdere'de Koço'nun esrar tekkesinden arkadaşı Zafiri ve muhbiri Hulusi ile çıkıp da, Avangelıya Kilisesi'ne yaklaştıkları sırada, duvar dibinde ayakkaplarını boyamakta olan polis memuru Abdurrahman'ı vurdular. Yine polis memuru Cemal'in can verdiği ve polis memuru Huseyin'in de ağır surette yaralanmasıyle sonuçlanan Bulbulderesi'ndeki kahvehânede vukua gelen olaydan sonra, bir silâhlı çatışmada polis memuru Osman öldurulmuş, Hırisantos ise ancak omuzundan yaralanmıştı.

Ocak ayında Taksım, Çeşme Sokağı'nda sıkıştırılan şerirler, bu defa sivil polis memuru Nuri'yi kanlar içinde yere sererek kaçmaya muvaffak olmuşlardı. Bunu, mart ayında bir gece Galata da kilise arasındaki Todori'nin meyhanesinde, mıntıka devriyelerinden Mehmed'in öldurulmesi takip etti. Bu suretle on üçüncü cinayetini işlemiş oluyordu.

Hırisantos'un taraftarları onu Panayia (Allah)ın koruduğunu soylerlerdi. Hakikatte ise, bulunduğu muhitte soydaşları

Kaatil Hırisantos.

tarafından geniş himaye görmesi ve sıkıştırıldığı yerde, istediği kapının açılmasıydı. Ele geçmemesinin bir sebebi olarak da, polisten kovulma Hulûsi ismindeki bir hainin çeteye muhbirlik ediği gösterilir.

Artık bu seri cinayetlerine bir son verilmesi düşünülüyordu. O devirlerde Istanbul Emniyet İkinci Şube Müdürü Nevzad (Tandoğan) Bey ve muavini de Hidâyet (Demircan) Bey'di. Her ikisi de bu küstah palıkaryanın bir an evvel yakalanması için gereken her türlü fedakârlığın yapılmasına karar vermişlerdi.

Nitekim ilk hamlede polis memuru Ali Rıza tarafından tertip edilen baskında Hariton öldürülmüştü. Az sonra da Zafiri, dostu ile Tepebaşı'nda bir muhallebicide otururlarken, içeriye giren merkez memuru (Emniyet Âmiri) Faik Bey'i tabanca ile karnından yaralamasına rağmen, çabuk toparlanan Faik Bey'in attığı kurşunlarla ölmüştü. Bu suretle en önemli kollarını kaybeden Hirisantos, korkusundan yerini ve ismini değiştirdi

Fakat arkadaşları mutad soygunlara devam ediyorlardı. Polis memuru Necati ile bekçi Sabri'nin vurulmasından sonra (hastanede öldüler) çete kısa bir müddet Hirisantos'suz görülür. Bir soygun sırasında ise Niko bacağından vurularak yakalandığı zaman, polise yarar bilgiler vermişti. Çok geçmeden kasa hırsızı Demirci Andon, Galata'da Acem Ali'nin kahvehânesinin üzerindeki evde, metresi ile beraber bulunurken, kolundan yaralanarak yakalanmış ve akabinde de Fantoma Mehmed ele geçmişti

Hirisantos tertip edilen bir karnavalda tanındığını sezince, polis memuru Raşid'i vurup kaçarken, kendisini yakalamak isteyen iki Rum gencinden birini öldürmüştü. Bu olay üzerine Istanbul polisi işi daha sıkı tutup, gruplar halinde takibe koyulunca, artık sonunun geldiğini anlayan şımarık adam, selâmeti Türkiye'yi terk etmekte buldu. Bir gün sevgilisi Eftimia'yı yanına alarak, gizlice bindiği Gulcemal vapuru ile Yunanistan'a kaçtı. Ama orada da rahat durmamıştı. Eftimia'ya göz koyan bir jandarma onbaşısını öldürdükten sonra, sevgilisini kaptığı gibi soluğu Selânik'te aldı. Yunan makamlarınca arandığını anlayınca, bu defa gerek soydaşları ve gerekse işgal kuvvetleri tarafından

Hirisantos'un ilk sabıka fişi.

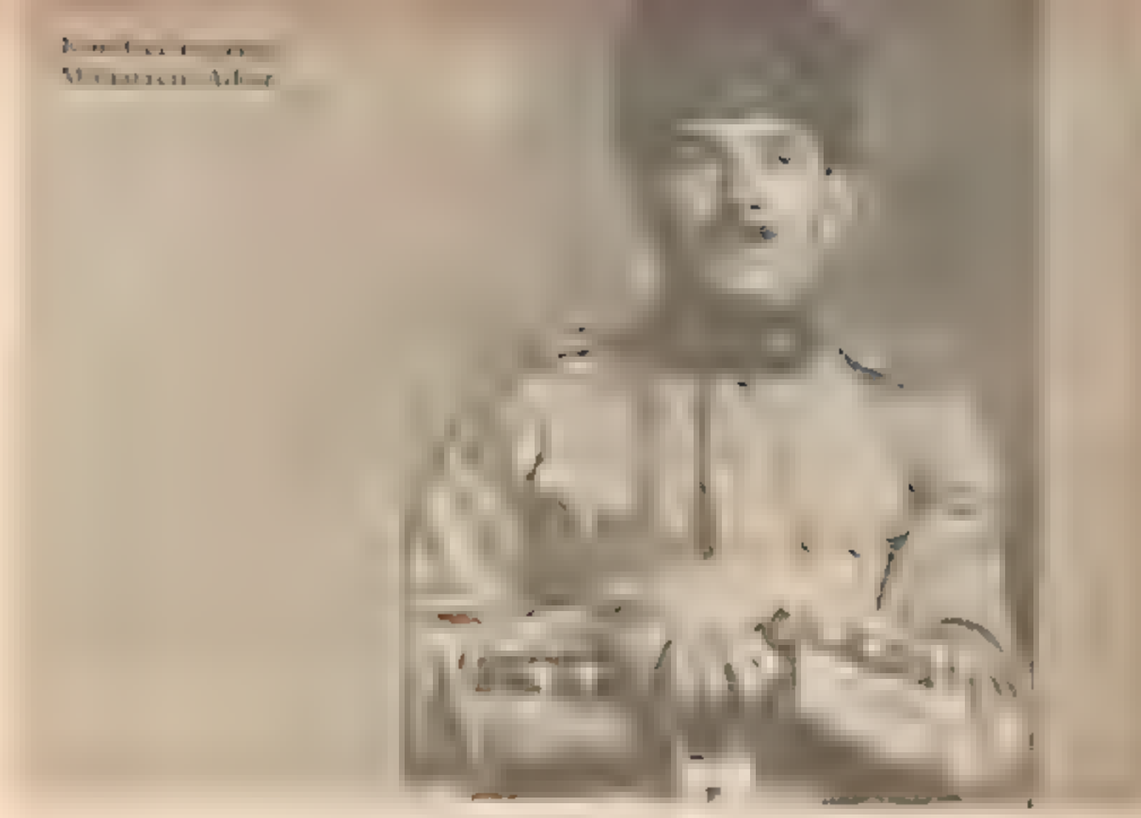

daimi surette himaye gördüğü Turkiye'ye döndü

Bu sıralarda Istanbul'da Kaatil Nobar diye biri zuhur etmişti. Hirisantos bununla birlik oldu. Yine bu aralarda, arkadaşı Anesti ile beraber bir Fransız subayını ayağından yaraladıktan sonra, Malatya ve İzmir'e kaçarak, oralarda iki ay kadar saklandı. Istanbul'a geldiği zaman anlaşmalarına göre kendisine afyon verecek olan bir gümrük memurunu, arkadaşı Anesti ile bir olup, Tophane rıhtımında bıçaklayarak cesedini denize attılar. Azılı palıkarya yine mel'anetlerine başlamıştı, belâ arıyordu. Bir gece de Tepeustü'nde arkadaşları Aleko, Marko ve Galip ile bir olup, yirmi kadar yolcusu bulunan tramvayı durdurarak, içindekilerin paralarını alıp sıvışmışlardı

Böylece kendi hâmilerini de rahatsız edecek kadar işi ileri götüren Hirisantos'u çekemez oldular. Vücudunun bir an önce ortadan kalkmasını isteyenler çoğalmıştı. Nerede ise ihbarı kendileri yapacaklardı.

Nitekim bu durumdan istifade eden Galatasaray merkez memuru (Emniyet Âmiri) Bahri Paşa-zâde Kemal Bey, Hirisantos'u çocukluğundan beri tanıyan ve her an yanına yaklaşabilen Agaton Gargaraça adında bir balıkçı ile anlaştı. Mesele ancak bu suretle sonuçlanabilirdi. Zira bir defa Lâz Tufan ile Kıranta Yakub'u araya koymuş, fakat karşılaştıkları kahvehânede şerirün kendini acındıracak sözlerine kanarak, onu güya müdafaasız öldürmeyi kabadayılıklarına yakıştırmamışlardı.

Merkez memuru Kemal Bey ile Agaton Gargaraça arasındaki mutabakattan kimsenin haberi olmadı. Bugüne kadar da olmamıştı ya... Ancak yakalama şekli mıntıka karakolu tarafından yapılacak ve başarı sağlayanlara iki bin lira ikramiye verilecekti.

Nihayet 7 eylül 1920 salı günü hava kararırken, Papazköprü polis karakolu komiser muavini Raşid'in yanına gelen balıkçı Agaton Gargaraça, aradıklarının, ayağından yaralı olarak Direkçibaşı sokağındaki bir evde olduğunu söylüyordu... Burası, Papazköprü'den yokuş yukarı çıkarken, Yunanlılar'a hizmet eden tulumbacı reisi Kılanti'nin evinin karşısında, o günlerde belediyece kabil-i iskân olmadığına dair raporlu, üç katlı, boş viran ahşap bir evdi. Hirisantos'u gizlice buraya getiren balıkçı, onu alt katın arka tarafındaki çöplük hâlme gelmiş mutfakta, evinden getirdiği yatağa yatırmıştı. Bir asker beylığının yarısını yatağın üzerine sermiş, diğer kısmını da şerirün üstüne örtmüştü.

Komiser muavini içkiye düşkün bir kim-

Polis memuru Cafer Tayyar.

seydi. Ummadığı anda aldığı ihbarı, o an için sonuçlandırmaya ne hâli ve ne de kadrosu musaitti. Bir ara kendini toplayan karakol âmiri Raşid, durumu telefonla Dolapdere Merkez Başkomiseri Hasan Tahsın Bey'e bildirirken, Agaton Gargaraça da, az evvel yanında ayrıldığı Hirisantos'un şüphelenmemesi için bulunduğu yere dönmüştü.

İhbarın diğerleri gibi doğru olup olmadığının tahkiki maksadiyle görevlendirilen Komiser Muavini Muharrem (Alkor) ile samimî meslekdaşı polis memuru Cafer Tayyar, az sonra Papazköprü karakoluna geldiler. Gecenin bir hayli ilerlemiş saatinde alt kat koridorda Komiser Muavini Muharrem'in sesi geliyordu:

— Akşamcılar da dahil, bütün memurları kaldır!

Daire nöbetçisi Eyüplü Naci telâşa kapılmıştı. Emri veren âmiri değildi ama, kendisininki fazla içkiden çoktan odasına çekilmişti. Gürültüye uyanan polis memuru Şükrü (Güzel) çağırılmadığını görünce, kendiliğinden giyinerek aşağıya indi. Buna Komiser Muavini Muharrem'in canı sıkılmıştı. Sert bir çıkışla:

— Sen niye geldin? sualine, polis memuru Şükrü'nün taaccüple:

— Kızmana sebep yok, memur aramıyor musunuz? Bu karakolda olduğuma göre, benim de olanlardan haberim olması gerek; cevabına karşı Muharrem de:

— Madem ki kalktın, söyleyeyim! .. Diyerek, meseleyi ona da açtı. Fakat bu defa merkezden gelen dokuz ve karakoldan toplanan beş memur ki, cemaatin dört kişi, tartışmaya koyuldular. Tutalım mı? Yoksa vuralım mı? deniyordu. Heyecanlanan Şükrü Efendi'nin teklifi yerinde idi:

— Yakalasak, nasıl olsa işgalciler elimizden alacak. Öldürelim daha iyi!

Bu konuşma arasında Nasrıçlı Mustafa ile Beşiktaşlı İbrahim adındaki iki polis memuru, gözcü olarak viran eve gönderilmişti. Tahtaperde dışında pusuya yatan bu iki memur, gelecek olan arkadaşlarını beklemeye koyuldular.

DOST ELİNDEN GELEN KURŞUN

Vakit hayli ilerlemişti. Hirisantos'un yanına dönen Agaton Gargaraça, polislerin gecikmesinden endişe ediyordu. Acaba ihbar edişini Rumlar da duymuşlar mıydı? Bir ara yattığı yerde olanlardan habersiz derin uykuya dalan Hirisantos'a baktı, sonra ani bir kararla eli belindeki tabancaya gitti.

Birbiri ardı sıra patlayan silâh seslerini işiten karakoldakiler, hemen harekete geçerek olay yerine geldikleri zaman, evvelce gönderdikleri iki polisi, şeridin başı ucunda ellerinde tabancalar olduğu halde beklerken gördüler. Bu defa Muharrem ile Cafer Tayyar da birkaç el daha ateş ettilerse de Hirisantos, Agaton Gargaraça'nın kurşunlarıyla çoktan can vermişti.

Hirisantos'un cesedi ertesi günü gönderildiği Sınankoy kilisesi papazına zorla kabûl ettirilerek, yakındaki mezarlığa gömdürüldü. Olay kısa zamanda etrafa yayılmıştı. Kimse onun olduğune inanmıyor, hâlâ Yunanistan'da olduğunu söylüyorlardı. Ama Agaton Gargaraça tarafından öldürüldüğünü anlayan yakınları, balıkçıyı tehdide başlamışlardı. Müşkül durumda kalan bu adam, evvelce anlaştığı Galatasaray Merkez Memuru Kemal Bey'e müracaat etti. Çare olarak, ailece Samatya'da Sancaktar Hayreddin mahallesinde, bir eve naklettirildi.

Fakat Hirisantos'un ağabeyi Koço, bu evi keşfetmiş ve olaydan iki ay sonra, oturdukları alt kata, intikam hırsıyle bomba atarak; on yaşındaki oğlu Aristidi'nin ayağından yaralanmasına ve on dört yaşındaki kızı Panayota'nın da kulağının kopmasıyle yüzünün yanmasına sebep olmuştur (Panayota, Yunanistan'da olmuştur. Kendisiyle görüştüğümüz Aristidi ise Dolapdere'de sobacılık etmektedir).

Netice olarak Hirisantos'un yirmi bir cana kıydığı bu cinayet serisinde, vurduğu on üç polisten ancak üçü yaralı kalmış, diğer dokuzu ise şehadet mertebesine erişmiştir ..

Denizaltı ile Afrika'ya Doğru

Yazan: İhsan Aksoley
Em. Ge. Dr. Müh.

BİNDİĞİM denizaltı gemisi takriben 250 tonluktu. 3 bölmeliydi. Bölmeler birbirinden bir insan geçecek büyüklükte yuvarlak deliklerle ayrılmıştı. Arka bölmede sağlı ve sollu monte edilmiş iki dizel motoru vardı. Normal hâllerde daima bir motor çalışırdı. İkinci motor, tehlikeli zamanlarda ve takıplerde çalıştırılırdı. Su üstünde bir motorla takriben 10 - 12 mil, iki motorla yaklaşık 18 mil yapardı. Su altında akümülâtörlerin çalıştırdığı elektrik motorlarından faydalanılırdı ve 2 - 3 mil yapardı. Denizaltı gemisinin dip kısmında bulunan akümülâtörler, ayrıca elektrikle işleyen cihazları da çalıştırırdı.

Orta bölmede kumanda merkezi vardı. Ayrıca sağa ve sola dar birer kanape konmuştu. Bu kanapelerin birinde mühendis subay diğerinde nöbetçi olmayan kaptan yatardı. Yatma sırasında bir perde ile kanapeler kapanırdı.

Baş kısımda boş bir yer vardı. Buraya Afrika grupları kumandanlığına gönderilen malzeme, eşya, ilâç ve cephane istif edilmiş, bunların üstünde ancak sürünerek girilebilecek kadar boş bir kısım bırakılmıştı. Bu yüklerle geminin bordası arasında, bir insan geçebilecek kadar boşluk vardı. Buradan Alman erleri, zaman zaman geminin baş tarafına geçerek çalışırlardı.

Bu bölmede yemek pişirmek için de bir yer ayrılmıştı. Bir kenarda da hepimizin kullandığı ve açıkta bir helâ küveti vardı.

Motor dairesinde 1, santralda 2, telsizde 1, ve kaptan kulesinde 2 er nöbette bulunurdu. Gündüzleri zaman zaman su altında, geceleri ise su üstünde seyrederdik.

Denizaltı gemisinde benim için çok zor olan iki şey vardı. Birisi açıkta ve herkesin gözü önünde olan helâ. Aynı zorluğu duyan çavuşlarım, bir battaniyeden yaptıkları külâhı, küvetin üstüne asardı ve biz de külâhın içine girerdik. Almanlar bizim bu hâlimize hayret eder, gülerlerdi. İkinci zorluk sandıkların üzerinden ancak sürünerek geçtikten sonra cephane ve altın dolu tahta sandıkların üzerinde yatmak. Asker her şeye kolayca alışıyor. Ben de alıştım buna.

Denizaltı gemisinin içinde gündüz ve gece fark edilmezdi. Beraber seyahat ettiğim kamacı ustası Hâlis Efendi, başımızın üs-

tünde yanan lambadan faydalanarak fasılasız Kur'ân, Ahmediyye ve Muhammediyye okurdu. 31 mart vak'asında «Şeriat isteruk» diye haykıranlar arasına da katılmış olan sıyah sakallı Hâlis Efendi'ye, Sefiller romanını okuduğumu söylediğim zaman, «Tübe de, tübe de» derdi. Bu romanın 40 - 50 sayfalarından birinde okuduğum bir cumleyi hiç unutmam: «Başkalarının kabahatini görenler, kendi kabahatini gizleyen mürailerdir».

Bir aralık aşçı efendi mânâsına gelen Herr Koh (Koch) diye çağırdığımız aşçı eri

— Mulâzım Efendi. Sizi, kumandan kaptan kulesine sabah kahvaltısına dâvet ediyor, dedi.

Demek sabah olmuştu. Aşçı çok munis, güler yüzlü, her arzumuzu her an ve derhal yapmaya hazır. Her aşçı gibi biraz şişmancaydı. Normal yemeklerden ve kahvaltılardan hariç olarak çay, kahve, sut, kakao, bisküvi, bira, her ne istesek — hattâ istemeden de — önümüze getirirdi. Esasen yemekler ve kahvaltılar pek güzeldi ve boldu

Kumandanın adı Wiedemann ve ikinci kaptanın adı Goldstein idi. Muhendis subayın adını unuttum.

Kaptan kulesine çıktım. Hava çok güzel. Güneş, deniz ve açık hava ne guzel şeymiş! Önce derin derin nefes aldım. Ciğerlerimi temiz hava ile şişirdim. Sonra kumandanı selâmladım ve dâvetine teşekkur ettim. Beraber getirdiğim Türk sigarası ile Türk yiyeceklerini kaptana verdim. Kaptan kulesinde gayet mukellef bir kahvaltı sofrası hazırlanmıştı. Gerek Viyana'da ve gerek Almanya'da her şey vesika ile idi ve mahduttu. Daha önce Almanya'da yaptığım staj devresinde, normal hakkımız olan yiyecek ve giyecek vesikalarına ek olarak, ataşemiliter ve sefir bana ayrı ayrı birer takım vesika daha vermişti. Yani bir Alman'ın istihkakından 3 mislı fazla. Buna rağmen Almanya'da, Viyana'da ve Pola'da, Bahriye Nezareti'nin lokantasında böyle mukellef bir kahvaltı sofrası görmemiştim.

Çok güzel olan Dalmaçya sahilıne yakın seyrediyoruz. Kaptan kulesinde iki er ellerindeki büyuk dürbünlerle aralıksız, denizi ve havayı gözetliyor.

Kumandanla bildiğim az Almanca ve az Fransızca ile çok guzel anlaşıyoruz. O, benden Türkiye hakkında bilgi istiyor, ben de ondan denizaltı gemisindeki hayatına ve maceralarına ait bilgiler alıyorum. Bütün erler cesur, istekli, çalışkan, itaatli, mukavemetli ve terbiyeli. Kısaca mukemmel birer asker.

Dalmaçya sahilinde Ragusa (Dubrovnik) kasabasına geldik. Rıhtıma yanaştık. Kumandan Wiedemann'la beraber sahile çıktık. Denizaltı gemisinden çıkarken kumandanın giydiği ceket, sağlı ve sollu nişanla dolu. Bu nişanlar torpillediği ve batırdığı gemiler dolayısıyle kendisine verilmiş.

Ragusa yemyeşil bir dağ eteğinde, çok şirin bir yer. Burası benim senelerce göremeyeceğim bir tabiat güzelliği. Halkının çoğu Müslüman Bosna'lı. Bir Türk subayını görmek onları pek sevindirdi. Etrafıma toplandılar. Beni gezdirdiler ve çok ikram ettiler. Saat onda hareket edecektik. Rıhtım birçok sandıklarla doldu. İçlerinde Ragusa'nın pek güzel olan elmaları vardı. Fakat geminin içinde bir sandık bile koyacak yer yok. Sandıklar, geminin güvertesine iplerle bağlandı. Ben de Ragusalılar'a kalan son hediyelerimi verdim. Çok samimi bir şekilde Ragusa'dan ayrıldım.

Otranto boğazında, yükseklerden denizin dibi daha iyi göründuğu için, havada denizaltı gemilerini gözetleyen bir balon gördük. Kumandan, tehlikeli bir durumla karşılaşmamız ihtimalini söyledi. Bir müddet sonra gözcü erler birçok gemilerin göründüğünü haber verdi. Kumandan dürbünle tetkik ettikten sonra dikkat kumandasını verdi ve arkasından alarm zilleri çaldı. Burundaki ve arkadaki kapaklar derhal kapandı. Ben kaptan kulesindeki kapaktan içeri girdim. Bir muddet orta bölmede kaldım. Biraz sonra kaptan kulesindeki nöbetçi erler ve arkalarından da kumandan içeri girdi. Denizaltı gemisi dalmaya başladı. Bir ara gözüm manometreye (derinlik ölçme âleti) ilişti. Manometrenin son haddi 90 metre idi. Kumandan periskopta. Üzerimizde patlamalar olmaya başladı. Daha derine iniyoruz. Fakat bizim kaç metreye kadar daldığımızı kesin olarak hatırlamıyorum. Her halde 50 metreden daha derine daldığımızı, ara sıra seyrettiğimizi ve bir ara meyilli bir vaziyette durduğumuzu hatırlıyorum. Bu heyecanlı saatler geçti. Patlamalar azaldı. Saate göre karanlık da olmuştu sanırım. Su üzerine çıktığımız zaman ben de kumandanla birlikte kaptan kulesine çıktım. Hava iyice kararmıştı. 4 - 5 saat su altında kaldığımızı tahmin ediyorum. Kumandan; hedef küçültmek için meyilli bir vaziyet aldığımızı ve denizaltı gemisine bir su bombasının sürünerek geçtiğini söyledi

Bu hâdiseden sonra kumandan Wiedemann, Sicilya ve Malta sahillerinde uzun uzun dolaştı. Av aradı. Bir av bulamadığı için üzgündü. Artık gemideki hayata alışmıştım. Malta'ya yaklaştığımız sırada iki uçak gördük. Uçaklar alçalmaya başlayınca, gereken kumandalar verildi, daldık. Bir muddet sonra su yüzüne çıktık. Tayyareler bomba atmış. Bu taarruzu da arızasız geçirdik. Malta adasını geçtikten sonra uzakta mayına benzer bir şey görduk Arada bir kayboluyordu. Yanaştık. Çok buyuk bir su kaplumbağası. Denizciler kaplumbağayı avladılar. Güverteye aldılar. İçini boşalttılar. Bazı kısımlarını yemek üzere aşçıya verdiler. İçi boş kaplumbağayı, baş taraftaki şişirme kayığın yanına bağladılar. Kumandan Wiedemann, Almanya'daki evinin civarında bulunan golde bu kaplumbağa kabuğunu, kayık olarak kullanacağını söyledi.

Malta adasını geçtikten sonra yine iki tayyare gorduk. Alıştığımız kumandalar verildi, daldık. Bir müddet sonra su yüzüne çıktık. Denizaltı gemisinin üzerindeki kapaklar, otomatik olarak kapanırdı. İçeriye girmekte geç kalmak tehlikeliydi. Nitekim Şehzâde Osman Fuad Efendi, gereken süratle içeri giremediği için, kapanan kapak başına çarpmış ve başında büyuk bir yara açmıştı. Osman Fuad Efendinin bu yarası aylarca kapanmadı.

Malta'dan sonra hava birden çok bozdu. Müthiş bir fırtına. Denizaltı gemisi, dalgaların üzerinde bir kabak gibi çalkanıyordu. Dalgalı havalarda belimize bir kemer takar, kemeri de civardaki bir demire yaylı bir çengelle tesbit ederdik. Aksi takdirde dalgalar bizi denize sürükleyebilirdi. Dalgalar üzerimden aşıp geçiyordu. Ben bu durumdan çok hoşlanırdım. Yalnız yemek zamanları, kumandandan denize dalmasını rica ederdim. 25 metre kadar daldıktan sonra, bir mezar sükûneti başlardı.

Bir akşam Afrika sahilleri görünmeye başladı. Sahile yakın bir yere demirledik Renkli havaî fişeklerle verdiğimiz şaretlere, karadan cevap verilmedi N beiçiler ya uyumuştu, ya da dalgaların buyükluğu verdiğimiz işaretlerin gorulmesine engel oluyordu.

İkinci kaptan Goldstein ile bir er, şişirme kayıkla sahile çıkmaya karar verdiler. Kumandan Widemann'dan izin alarak ben de kayığa atladım Büyük dalgalar'a mucadele ede ede zorlukla sahile yanaştık Denize düşmemek için, kayığın etrafındaki ip ağa sıkı sıkı tutundum Denizin üstü, kelimenin tam manâsıyle karmakarışıktı Bu kargaşalıkta kayık alabora oldu Küçükken geçirdiğim iki taraflı zatülcenb hastalığı dolayısıyle annem beni denize girmekten men etmişti Bu sebeple hiç yüzme bilmiyordum Üstümde palto

Mısrâta'daki karargâh binası önünde bir merasim.

ayaklarımda çizme var. Yüzmek bilsem, üzerimdeki bu ağırlıklar olmasa bile yüzemezdim. En mükemmel yüzücüler bile denizin bu karma karışıklığında kolay kolay yüzemez. İkinci kaptan ve er, bir elleriyle kayığı yüzdürerek tekrar denizaltı gemisine yaklaştırdı. Çok büyük dalgadan, bir ara gemi yükseliyor, biraz sonra bizim küçük kayık. Terazi kefesi gibi. Bizim kayığın yükseldiği sırada kendimi denizaltı gemisine atmamı ve korkuluk demirini yakalamamı söyledi kumandan. Yaptım bu işi. Ancak üzerimdeki ağırlıklar yüzünden, denizaltı gemisinin etrafındaki korkuluk demirini tutamadım. Ellerim geminin bordası üzerinde kaymaya başladı. Ben, geminin altına doğru gidiyorum. Bu sırada sağ elim bir deliğe girdi ve tutunabildim. Sol elimi de bu deliğe sokarak sıkı sıkı tutundum. Sonradan öğrendiğime göre, bu delikler geminin etrafındaki ikinci bir cidara açılan su muvazene delikleri imiş. Belinden iple geminin korkuluğuna bağlı bir er, kendini denize attı ve beni yakaladı. İkimizi birden yukarı çektiler. Bu suretle muhakkak bir ölümden kurtuldum. Kaptan çok üzüldü. Gecenin karanlığında, şiddetli dalgada ve üzerimdeki ağırlıklarla geminin altına gitseydim, bir daha denizin üstüne sağ çıkamazdım. Cesedim de bulunamazdı.

Kumandan benimle pek meşgul oldu. Soyundum. Bana denizci çamaşırı ve elbisesi giydirdiler. Birkaç kadeh konyak içtim. Bu sefer kumandanın yatağına yatarak güzel bir uyku çektim. Kumandanın bu daracık yatağı, bana pek rahat geldi. Uyandığım zaman sabah olmuştu.

Sahilden büyük bir kayık geldi. Gece kurutulmuş elbiselerimi giydim. Ben önce içinde İtalyan parası olan madenî bavulu ve altın sandıklarını kayığa yüklettim.

Guvertedeki erler, bellerinden korkuluklara bağlı. Dalgalar üzerlerinden aşıp geçiyor. Alman erlerinin yılmadan, usanmadan, büyük bir gayret ve enerji sarfederek çalışmalarını ve bir hava taarruzuna uğramadan boşaltma işini süratle bitirmek istediklerini hayret ve takdirle seyrettim.

Kumandandan aşçı erine kadar bütün Alman arkadaşlarıma teşekkür ve vedâ ederek, denizaltı gemisinden ayrıldım.

Sahile yaklaştığım zaman, Kuleli'den sınıf ve bölük arkadaşım İsmail Halid Beşiktaş'ı (Piyade Üsteğmen Halid Uras. Halen Muharip Gaziler Derneği'nde âzâdır) görünce pek sevindim. Kısa bir zamanda hummalı bir çalışma ile boşalan eşya, develere yüklendi. Mısrata'ya gönderildi. Akşam geç vakit ben de Mısrata'ya geldim.

Soldan sağa: Yaver Yzb. Şerâfeddin; teğmen İhsan (hâtıraların yazarı) ve kumandan şehzâde Osman Fuad Efendi.

Mısrata'da bulunduğum zamanlar U73 denizaltı gemisi geldikçe Kasr-ı Ahmed'e gider, kumandan Wiedemann'ı görür ve gemi hareket edinceye kadar gemide kalırdım. Her defasında kendisine kuru Fizan hurması, mevsime göre, taze hurma ve taze yemiş götürürdüm. O da bana, düşünceli olduğun zamanlar bir kadeh içersin kaydıyle, bir şişe konyak ve gemide bulunan nâdide yiyeceklerden hazırlattığı paketi verirdi.

AFRİKA'DA GENEL DURUM

Enver Paşa:

— I. Dünya Harbi'nden galip çıkacağına inandığından olacak, Fizan çölü ve Sahra dahil olmak üzere, Süveyş'ten Atlas denizine kadar bütün Kuzey Afrika'yı Osmanlı devletinin hudutları içine sokmayı ve buraları ortaksız Osmanlı devletinin hâkimiyeti altına almayı sağlamak amacı ile; halkı kahraman ve gönülden Türksever olan Bingazi, Derne, Tobruk, Fizan ve Trablusgarb'ta İtalyanlar'a karşı mücadele eden mücahitlere yardım etmek üzere personel, muhimmat ve silâh göndermiş ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın Süveyş üzerinden Mısır'a yapacağı taarruzda, İngilizler'in Süveyş'teki kuvvetlerinin bir kısmını batıya çekmesini ve bu suretle Cemal Paşa'nın Süveyş'e yapacağı taarruzu desteklemesini sağlamak amacıyla olacak; Tobruk, Derne ve Bingazi bölgesinde İtalyanlar'la devamlı mücadelede bulunan Seyyid Ahmedü's - Sünûsî kumandasındaki mücahitlerin Mısır'a taarruza geçmesini planlamış ve sağlamıştı.

Tobruk, Derne ve Bingazi bölgesinde bulunan Seyyid Ahmedü's - Sünûsî'nin, Sultan Vahîdeddin'e kılıç kuşatmak bahanesiyle İstanbul'a alınması ve el altında tutulması, o günlerde Kuzey Afrika bölgesi için fena bir sonuç vermiştir.

Cemal Paşa'nın Süveyş kanalına ve dolayısıyle Mısır'a yaptığı birinci kanal seferinde mücahidlerin ve arkadaşlarımızın Bingazi bölgesinden yaptıkları taarruz önce Matruh kasabasına kadar inkişaf etmiştir. Ancak bu taarruzumuz, İngilizler'in 35 bin kişilik bir süvari kuvvetiyle yaptığı mukabil taarruz karşısında, bir netice vermemiş ve Sünûsî'nin elindeki kuvvet ve Türk arkadaşlarımız iki kısma ayrılmıştır.

Sünûsî ve Nuri Paşa'nın dahil olduğu bir kısım, kuzeyden ve sahili takip ederek garba doğru çekilmiş ve Sünûsî, Teğmen Salim Efendi ile birlikte geldiği Sirt kasabasında karargâhını kurmuştur.

Nuri Paşa ve beraberindeki arkadaşlarımız sahili takip ederek ve Sirt körfezini geçerek Mısrata kasabasına gelmiştir.

Güneyden garba çekilmek isteyen ve çöle düşen bir kısım arkadaşlarımız da, açlıkla, susuzlukla, gündüzleri sıcakla, geceleri soğukla, vahşî hayvanlarla ve tabiatla mücadele ederek 4 - 6 ay sonra birer ikişer Mısrata'ya gelebilmişlerdi. Bu arkadaşlarımızı ilk bakışta tanımak mümkün olamamıştı. Saç, sakal, bıyık uzamış, ve birbirine karışmış, tırnaklar uzamış, yalın ayak ve âdeta çıplak denecek bir durumda ve vahşî birer insan gibi idiler. Bunlar arasında kızıl saçlı topçu İbrahim Çavuş berbat ve perişan bir halde idi. İbrahim Çavuş, ittirazına rağmen, tedavi edilmek üzere denizaltı gemisiyle Avusturya'ya gönderildi.

Seyyid İdris Es - Sünûsî'nin yanında irtibat subayı olarak bırakılan Binbaşı Sadık Bey, bir müddet sonra bu vazifeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Mısrata'ya gelmek üzere yola çıkan Binbaşı Sadık Bey, yolda şehid edilmiştir.

Bu faciadan sonra Tobruk, Derne ve Bingazi ile temasımız da sona ermiştir. Binbaşı Sadık Bey, Kuzey Afrika'da yerliler tarafından taarruza uğrayan ve şehid edilen tek Türk'tür. Diğer Türk subay ve çavuşları, Trablusgarb halkı tarafından birer kurtarıcı olarak kabûl edilmiş ve öz kardeş muamelesi görmüştür.

Doğu (Mısır) cephesinden çekilmek zorunda kalan Nuri Paşa, gerek halkının Türkler'e olan sevgisi ve gerek karşısındaki düşmanın kalitesi bakımından Trablusgarb bölgesinde çalışmayı ve münhasıran İtalyanlar'la mücadele etmeyi uygun görmüştür. Karargâhını da, denizaltı gemileri için müsait olan Kasr-ı Ahmed limanına 12 kilometre mesafedeki, Mısrata kasabasında kurmuştur.

Mısrata'da İtalyanlar'dan kalma iki büyük binadan birisini kumandanlık binası yapmış ve kendisi de aynı binada ikamet etmiştir. Karşısındaki binayı da personelin ikametine ayırmıştır.

Mısrata'ya yerleşen Afrika Grupları Kumandanlığı karargâhı, I. Dünya Harbi'ni sona erdiren Mondros mütarekesinden sonra da aralıksız burada çalışmalarına devam etmiştir.

ESİR KALAN İTALYANLAR

Aralarında yedi yıl esaret hayatı çekenlerin de bulunduğu İtalyan esirlerinin durumu, bir kelime ile, çok feci idi.

1911 yılındaki Türk - İtalyan harbinde ve bu harpten sonra, Trablusgarblı mücahidler çok sayıda İtalyan ve Habeşli esir

atmıştı. Hastalık, açlık ve sefalet yüzünden esirlerin sayısı günden güne azalmıştı. Esirler, kaçmamaları için olacak, Romalılar devrinden kalma ışıksız ve güneşsiz mahzenlere kapatılmıştı. Kendilerine — bilhassa kurak geçen yıllarda — gereği gibi gıda verilememiş, sağlık personelinin ve malzemesinin yokluğundan dolayı, hastalananlar da tedavi edilememişti. Kıtlık yıllarında günde bir avuç arpa ve bir avuç hurma ile yaşadıklarını işittiğim bu zavallıların elbiseleri ve ayakkabıları parça parça olmuş, âdeta insan kılığından çıkmışlardı.

7 yıldan beri aileleri ile muhabereden de mahrum kalan İtalyan esirlerinin moralleri tamamen bozulmuş ve ümitsizlenmişlerdi. İlk işimiz İtalyan esirlerinin durumlarını, mevcut imkân nisbetinde düzeltmek oldu. En kıdemlileri olan Kıdemli Yüzbaşı Bertolini'yi kamp kumandanı tayin ve bizimle her istediği zaman temasa memur ettik.

Değil kaçmaya, bazılarının yürümeye bile takatı olmayan ve kaçsalar dahi, avlanmaya namzet bulunan İtalyan esirlerini derhal mahzenden çıkardık ve müsait bir yere yerleştirdik.

Kendilerine aynı rütbedeki Türk personelinin aldığı maaşı, kâğıt Türk parası olarak verdik (O tarihte bir teğmenin maaşı 462 kuruştu). Yerli kumaştan elbise, yerli bezlerden çamaşır ve yerli deriden «madas» tâbir edilen ve bu gün sandal dediğimiz ayakkabılara benzeyen ve o zaman bizim de giydiğimiz ayakkabılar, çuhadan yapılmış başlıklar, yatak, yastık ve battaniye verdik. Kampta bir taboldot açtık

Afrika Grupları Kumandanlığı'nın elindeki İtalyan esirlerinin bir listesini, Homs cephesindeki İtalyan Kumandanlığına verdik. Ailelerine bildirilmesini sağladık.

İtalyan esirlerinin aileleri ile karşılıklı muhaberelerini sağlamak için de, Istanbul'dan iyi İtalyanca bilen bir subayın çok acele gönderilmesini istedik. İyi bir insan olan yedek Teğmen Vahdeddin Efendi kısa bir zamanda geldi. İtalyan esirlerinin aileleri ile muhabereleri sağlandı.

Vahdeddin Efendi sık sık kampa gider, ihtiyaçlarını sorar ve kendilerini teselliye ve arzularını karşılamaya çalışırdı. Gerek İtalyan esirleri ve gerek İtalya'daki yakınları Türkler'e minnetdâr olmuşlardı.

Burada bir olayı açıklayacağım

Mısrata'da kurduğumuz tamirhane ve atölyelerde çalıştıracak ustamız yoktu. İtalyan silâh arkadaşlarına karşı kullanacağımız silâhların tamiri ve muhimmatın imali hariç olmak üzere, İtalyan esirleri arasındaki ustalardan, tamirhane ve atölyelerde yevmiyeli olarak faydalandık. Sanatkâr İtalyan esirleri, İtalyan esirlerinin ihtiyaçlarını yaptığı gibi, yerli işçileri de yetiştirdi

PORTEKİZ VELİAHDI PRENS BREGANSA

Portekiz veliahdi iken cumhuriyetin ilânıyla, Viyana'ya yerleşmiş olan Prens Bregansa; habersiz olarak denizaltı gemisi ile, Afrika Grupları Kumandanı'na misafir olmak üzere Mısrata'ya geldi. Biraz Fransızca ve Almanca bildiğim için ben, prensin muhafazasına memur edildim. Birkaç lisânı edebiyatı ile bilen, çok kültürlü ve çok iyi insandı prens. Kendisiyle iyi arkadaşlık ettik. Tek kusuru, veliahtlıktan düştükten sonra, morfine alışmış olmasıydı. Benden çok memnun kalan prens, Avusturya'nın büyük bir nişanı ile taltif edilmem için Avusturya imparatoruna yazılı teklif yaptı.

Bir ara prens mühim bir rahatsızlık geçirdi. Zaman zaman kendisini kaybetti. Çok zayıfladı. Bir gün, kendisine gelince benden kâğıt ve kalem istedi. Titrek ve zayıf elleriyle ve satırları çarpık bir şekilde Viyana civarındaki malikânesinin bana verilmesi için vasiyyetini yazdı.

Hastalığı fazlalaşmıştı. Maiyetindeki biri Macar ve biri Avusturyalı olan iki eri ile birlikte, tedavi edilmek üzere Homs cephesindeki İtalyan kumandanına teslim edildi. İtalyanlar, Prens Bregansa'yı tedavi ettikten sonra, Napoli civarında İskiya adasında ikamete mecbur etmişlerdir.

İleride anlatacağım gibi, çok sonraları biz de İskiya adasında ikamete mecbur edilmiştik. Bizim İskiya'ya muvasalatımızdan 3 gün önce Prens Bregansa'nın öldüğünü ve adanın mezarlığına gömüldüğünü duydum.

İskiya adasında bulunduğum sırada Prens Bregansa'nın hemşiresi hem beni tanımak, bana teşekkür etmek, hem de kardeşinin mezarını ziyaret etmek ve yaptırmak maksadıyla İskiya adasına geldi. Pek nazik ve hassas olan bu prenses ile birkaç gün beraber kaldım ve birlikte Prens Bregansa'nın mezarını ziyarete gittim. Prenses mezar başında kardeşinin vasiyyetinden haberdar olduğunu ve kardeşinin vasiyyetini yerine getireceğini söyledi. Beni Viyana'ya dâvet etti. Fakat Napoli civarından başka bir yere gitmeye mezun olmadığımız için, prensesin bu dâvetini yerine getiremedim. İlerde ve serbest olduktan sonra kendisini görmek üzere Viyana'ya geleceğimi söyledim. Fakat savaştan sonra da Viyana'ya gitmediğim

Hâtıraların yazarını Afrika'ya götüren denizaltı gemisi.

gibi bir müddet hâtıra mahiyetinde muhafaza ettiğim bu vasiyyet mektubundan da istifade etmedim.

ZLİTEN'DE YENEN BEZİN YEMEĞİ

Trablusgarblılar'ın meşhur bir yemeği vardı: «Bezin». Aklımda kaldığına göre, fakirlerin arpa ve zenginlerin buğday ununda yaptığı bir hamur; tahtadan derin ve büyük bir çanağa, kubbe teşkil edecek şekilde konur. Bu hamur kubbenin muhtelif yerlerine suda iyice pişirilmiş ve kabukları soyulmuş yumurtalar, yarısına kadar gömulur. Zenginler tavuk, fakirler koyun etini pişirir ve kemikleri tamamen ayrılan etler, bu yumurtaların aralarına yerleştirilir. Hamur kubbenin üzerine dökülen et suyu, tahta kabla hamur arasında bir halka şeklinde toplanır. Bir hasırın ortasına konan tahta çanağın etrafına, eller yıkandıktan sonra, oturulur ve yemek faslı başlar.

Prens Bregansa ile yaptığım bir seyahatte, Zliten kasabasında konakladık. Daha önceden tanıdığım kaymakam, beni akşam yemeğine dâvet etti. Sofrada tam bir eşitlik hâkimdir. Misafirin hizmet eri de, misafir sayılır. Ev sahibinin tam karşısına, baş misafir olarak ben oturdum. Diğerleri de boş kalan yerlere yerleştiler. Benim hizmet erim siyahî Ali de, kaymakamın ısrarı üzerine, mahcup bir vaziyette sofraya oturdu. Tam demokrasi, tam eşitlik.

Ev sahibi, parmaklarıyla et suyu ile karıştırdığı hamuru, misafirin önüne «şap» diye atar. Bu arada sıçrayan et suyu etrafa yayılır. Misafir, ev sahibinin yaptığı bu ikramı yemeğe mecburdur. Yemek şöyle yenir:

Koparılan bir et parçası veya bir yumurta, ıstırılarak ağza atılır. Arkasından sağ elin baş, şehâdet ve orta parmakları, kaşık gibi bir üçgen teşkil edecek şekle getirilir. Çanaktan bu üçgenin içine alınan sulandırılmış hamur, baş parmakla alınır.

Prens Bregansa, bu yemek şeklini beğenmemişti. Hoş olmayan bir tavırla ve beni muahaze eder şekilde hiddetle yanı-

mızdan ayrıldı. Halbuki biz Turkler; yer lilerin her türlü âdetlerine kolayca uyar, kendimizi onlardan sayar, onları kuçumsemez ve bu hususta fedakârlık yaparak, aramızda büyük bir yakınlık sağlardık. Prens bu hususlarda tecrübesizdi.

Prensin tavır ve hareket tarzından alınanlar ve kendilerini tahkir ettiğini sananlar, prensi o gece öldürmeyi tasarlamışlar. Geç saatlerde yanıma gelen kaymakam, gizlice bana bu haberi getirdi. Tertibat almamı rica etti. Ben o gece Prens Bregansa'nın yattığı odanın kapısı önüne portatif karyolamı çekerek yattım.

ALMAN MÜFREZESİ VE KAYBOLAN SANDIKLAR

Mısrata'da, başlarında Baron Todonwart adında bir süvari yüzbaşısı bulunan 7 kişilik bir Alman müfrezesi vardı. Bu müfrezede; bir denizaltı gemi mühendisi, aynı zamanda muhabereci olan bir telsiz makinisti, denizaltı gemilerinde kullanılan cihazlarla ilgili bir teknisyen, bir dizel motoru makinisti ve iki telsiz telgraf muhaberecisi vardı. Bunlar denizaltı gemisinin haftalık seyahatleri sonunda gereken bakımı ve tamirleri yapardı. Bu müfrezeye her denizaltı gemisiyle bol miktarda ve en nadide yiyecek ve içecek malzemesi ile çok güzel giyecek eşyaları ve denizaltı gemilerine ait bol miktarda yedek parça gelirdi

Bir gün geçici olarak Mısrata'ya gelen ve esas binamızda yer olmadığı için kasaba içinde bir evde birlikte oturan binbaşı Emin ve Galib Beyler'e, evlerinin önünden geçerken, ziyaret maksadiyle uğradım.. Her ikisini de, kapakları açılmış iki sandığın başında, «bir sana, bir bana» yaparken gördüm. Hâdise şöyledir:

Almanlar'ın eşyalarını taşıyan deve kafilesinden haşarı bir deve, önündeki deveye bağlı olan ipini koparıp kafileden ayrılmış. Başı boş dolaşırken Emin ve Galib Beyler'in eline düşmüş. Onlar da sandıkları alıp, deveyi serbest bırakmışlar. Hoşsohbet olan Galib Bey, sandıkları evin içine aldıktan sonra, kapının önünde ve ancak yanındaki Emin Bey'in işitebileceği bir sesle 3 defa: «İki sandık buldum, kaybeden bana gelsın» diye bağırmış. Sahibi çıkmamış. Böylece sandıklar muhteviyatı şer'an kendilerine helâl olmuş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra sandıkların içindekilerini aralarında taksime karar vermişler. Bu sırada da ben uğramışım.

Arkadaşlar: «Bir bana, bir sana, bir de İhsan'a» yapmaya karar verdi. Taksime iştirak etmemem mevzubahis olamazdı. Üçte bir payı aldım ben de. Beheri yarım kiloluk kırmızı tenekelerdeki 12 kutu Holanda peynirinin ve diğer nadide yiyeceklerin lezzetini hiç unutamam. Hâdiseyi haber vermem katiyyen mevzubahis olamazdı. Kuleli'deki bir hâdiseyi anlatayım

Kuleli'nin son sınıfındayım. İkinci bölüğün hamam nobetçi onbaşısı olduğum bir gün, arkadaşlarıma kurna ayırmak üzere erkenden ve ilk olarak hamama gittim. O gün hamamdan son olarak ben ayrıldım. Bir ara yıkanan talebenin ve dellâklerin hamamdan dışarı fırlad.ğını gördüm İçerde kalan talebe kavgaya tutuşmuş. Hamamcıbaşı ihtiyar Osman Baba telâş içinde. Ben, ayaklarıma nalınları geçirdim ve elbiselerimle hamama girdim. Oluklardan kırmızımsı bir su akıyordu.

«Ahmed yapma, Nazmi yapma, Nadir yapmak. Abdürrezak yapma!» Dinleyen, duyan yok. Taslar ve üzerinde oturup yıkandığımız tahtalar havada uçuyor Usturalar elde. Nerde ise belimdeki kasaturaya saldıracaklar. Nihayet sona erdirdim kavgayı.

Efendi karakterli haşarı Ahmed Midilli (Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaveri, Ahmed Ataman) benden 4 sınıf önde iken, bir sınıf sonraya kalmıştı. Her sınıfı ikişer sene, pişire pişire okumuştu. Sabah müzakeresinde dershaneme ve yanıma geldi. Afili bir tarzda:

— Abicim! 45 günlük hapislığım var. Bir gün daha kodeste yatarsam, alaya çıkmak (yani okuldan kovulmak) var serde. Hamamda senden başka nobetçi onbaşısı yokmuş. Yazacağın curnala, benim adımı koyma abicim!

— Ben, hamamda curnal edecek bir hâdise görmedim.

Ahmed Midilli, sol elini sağ omuzuma hafifçe değdirip kaldırdı. Sol omuzu hafifçe sola eğik. Baş da sola doğru eğilmiş.

— Yaşa be kardeşim! Yaşa be İhsan!

Kendisine ikinci bölükte on gün hamama gidenlerin adlarını yazdığım ve altına da «hamamda hiç bir vukuat olmamıştır» kaydını koyup imzaladığım hamam defterini gösterdim ve ikinci bölükten kavgaya karışanların adlarını yazmadığımı da ilave ettim. Ahmed Midilli:

— Yaşa be kardeşim. Yaşa be Asım'ın kardeşi!

Ahmed Midilli benden iki sınıf üstte olan ağabeyim Asım Üsküdar ile de sınıf arkadaşlığı yapmıştı.

Ahmed Midilli, kendisine has yürüyüşü ile ve huzur içinde dershaneden ayrıldı.

(Devamı gelecek sayıda)

Atatürk'ün polis şefi Nureddin Tengüz'den birkaç hâtıra:

Amânullah Han'la Beraber

TAYYARE apartmanlarından birinin mütevazı fakat gayet itinalı döşenmiş bir dairesindeyim. Atatürk'ün polis şefi Nureddin Tengüz burada oturuyor.

Vaktiyle yedi liraya kiraladığı bu dairenin en eski kiracısı olduğunu, şimdi kiranın 300 liraya çıkarıldığını, emekli maaşından başka bir geliri bulunmadığını söyleyen Nureddin Tengüz'ü, misafir odasındaki bir divanın üzerinde buldum. Başucunda ilâçları duruyordu. 41 senelik eşinin yardımı ile yerinden doğruldu; sonra da arkasına konulan yastıklara dayandı...

Bu sırada gözlerim duvardaki tablolara takılmıştı. İmzaları merak ediyordum. Tengüz, bu merakımı hissetmiş olacak ki

— Gördüğünüz tablolar ağabeyimin eseridir, dedi

Bazılarında yeni, bazılarında ise eski yazılarla «H. Hüsnü» imzaları vardı.

— Hiç de yabancı gelmiyor bana bu imzalar, dedim

Şöyle izah etti:

— Rahmetli ağabeyim, eski bahriye ressamlarındandı. Sonradan meşhur olan bir çok talebesi vardır. Son aylarda vefat eden Ali Sami Boyar da, ağabeyimin yetiştirdiklerindendir. Muhtelif muessese, Büyük Millet Meclisi ve bazı müzelerde birçok değerli tabloları vardır... Vaktiyle hükumetin resmen kabul ettiği Cumhurbaşkanlığı forsunun 16 yıldızlı bayrak kompozisyonunu da ağabeyim hazırlamıştır

Düzgün bir ifade ile bunları anlatan Nureddin Tengüz, kelimenin tam anlamı ile eski bir İstanbul efendisinin örneklerinden birivdi.

1917 yılında emniyet mesleğine intisap etmiş olan Nureddin Tengüz, sırasiyle, İstanbul Polis Okulu'nu, Ankara Polis Enstitüsü'nün yüksek tahsil ve ihtisas kurslarını iyi derecelerde bitirerek, bu meslekte temayüz etmiş, emniyet müdürlüğü ve emniyet müfettişliğine kadar yükselmiştir.

Dürüst ve mert hareketleri ile daima âmirlerinin itimat ve takdirlerini kazanmış olan Tengüz, günün birinde Atatürk'ün maiyetlerindeki polis ekibinin şefi olarak görülür ve bu görevi 1927'den, Ata'nın ölüm tarihi olan 10 Kasım 1938 yılına kadar devam eder. Bu tarihi müteakip de bir müddet aynı görevle, İnönü'nün maiyetinde bulunur

1968'de, Atatürk'e ait bazı hâtıraları ile diğer hâtıralarını, bu satırların yazarına hasta yatağında anlatırken ömrü vefa etmemiş ve o günlerde hayata gözlerini yummuştu. Aşağıda, Nureddin Tengüz'ün hatıralarını kendi ifadesiyle okuyacaksınız:

ADİL ZİREN

Nureddin Tengiz (işaretli), Mareşal Çakmak ve Başyaver Celâl Bey.

Istanbul'un işgali sıralarında, emniyet 2. Ş.'de komiser muavini olarak bulunuyordum. Duşman çizmesi altında ezilen halk, gruplar halinde bir kurtuluş yolu aramaya çalışıyordu. Bazen fert olarak duşmandan hınç alanlar oluyordu. Bir kuytu köşede veya ıssız bir yerde duşman casetleriyle karşılaşmak her zaman için mumkundu...

O günlerde bazı adamlarımla birlikte, Lâleli taraflarındaki gizli bir yeraltı geçidinden Ahırkapı sahillerine silâh ve mermi taşıyarak bunların takalarla Anadolu'ya sevkini sağlardık... Yine bir sabah erkenden dört arkadaş, üzerlerimizde eski gemici elbiseleri olduğu halde, iki ağır tahta sandıkla sahile çıkmıştık. Sandıkların içinde külliyetli miktarda mermi ve silâh vardı. Bunların üzerlerini sebze ve bazı erzakla doldurmuştuk. Sahilde bağlı olan bir sandala yükleyeceğimiz sırada civardan bir düdük sesi geldi. Arkamıza donup baktığımız zaman, duşman devriyesinden üç kişinin koşarak bize doğru gelmekte olduklarını gorduk. Ben, o zamanlar kelimenin tam anlamıyla «Gozunü budaktan sakınmaz» takımındandım. Yanımdaki adamlar da benden aşağı kalmayan boylu boslu, seçme delikanlılardı.

— Arkadaşlar! dedim. Silâhlar meydana çıkarsa memleket namına çok şeyler kaybederiz; onun için hepimiz gozumuze birer tane kestirip bunlara birden saldıracağız, tek kalan arkadaş da yardımcı olarak ihtiyatta kalacak. Bundan başka çıkar yolumuz yok!

Yanımıza geldikleri zaman işaretle bunları erzak olduğunu, limanda demirli bulunan bir gemiye gotüreceğimizi anlatmaya çalıştık. İçlerinden birisi, sandıktaki sebzeleri ve erzak paketlerini kontrol ederek boşaltmaya başladı. Fakat tam bu esnada tuhaf bir olay oldu! Gemilerden iki el silâh ve onu takiben de düdük sesleri duyulmaya başladı. Bazı kimselerin koşuştukları da görülüyordu. Birden silâh ve düdük seslerinin geldiği yere kulak kabartan bu adamlar, kontrolu yarıda bırakıp, silâhlarına sarılarak o tarafa doğru koşmaya başladılar. İçlerinden birisi, yolumuza devam etmemiz için eliyle işaret etti. O günkü görevimiz de böylece kazasız belâsız sona erdi.

İşte böyle nazik bir zamanda, İngilizler tarafından desteklenen ve zararlı neşriyatından dolayı Milli Kurtuluş harekâtına büyük darbeler indiren, eski nâzırlardan meşhur gazeteci Ali Kemal'i yakalama emrini almıştık (18 kasım 1922). O günü hiç unutamam... Beyoğlu'nda erkânın tıraş olduğu mâruf bir berber dukkânı vardı. O gun Ali Kemal'in orada olduğunu öğrendik. Çevre sivil memurlar tarafından muhafaza altına alındı. Bir arkadaşımla berber dukkâna girdik. Tıraşı henüz bitmişti. Kendisini karakola davet ettik. Bizi istihzalla karşıladı. Gelmek istemedi. Ancak zor kullanınca da gelmeye mecbur oldu. Bir koluna ben, diğer koluna da arkadaşım girmişti. Bize hiddetle sordu:

— Ne istiyorsunuz benden? Nereye götürüyorsunuz beni?

Ehemmiyetli bir husus olmadığı zehabını uyandırmak için.

— Merkez memuru (Emniyet âmiri) istedi. Önemsiz bir meseleden dolayı malumat alacakmış, dedim.

İşi gurultusuz tarafından halletmek istiyorduk. Aksi halde İngilizler'in pençesine duşmek işten bile değildi. Daha evvel sağladığımız bir arabaya bindik. Ahırkapı taraflarında sahile yakın bir yerde indik. Sonra da kendisini o civarda bekleyen bir motora bindirdik. Zamanın meşhur merkez memurlarından Cem'i Bey'in muhafızlığı altında Ankara'ya götürülmek üzere İzmit'e çıkınca orada halk tarafından linç edilmek suretiyle öldürüldü!

Bu olaydan sonra İngilizler, Istanbul'da bazı karakolları basarak merkez memuru Cem'i Bey'i aramaya başladılar... Cem'i Bey, Horhor'daki Subhi Paşa Konağı'na sığındı. Ben de kendisini muhafazaya memur edildim. İzimizi kaybetmemiz için kıyafet değiştirmemiz icap ediyordu. İlk iş olarak bir hamal elbisesi tedarik ettim; sırtıma da eski bir küfe aldım. Bu kıyafetle oralarda dolaşırdım.

YABANCILARIN MEMLEKETİMİZİ ZİYARETİ

Memleketimizi ziyaret eden yabancı devlet başkanlarının, memleket içindeki gezilerine ekseriya görevli olarak katılırdım.

1928 senesinin mayıs ayında, uzunca bir geziye çıkan eski Afgan Kralı Amanullah Han, memleketimize uğramak arzusunu izhar etmiş olduğundan emrine, o zamanki İzmir gemisi tahsis edilmişti... O tarihlerde Istanbul Valisi Midhat Bey, şehremini (belediye başkanı) de Muhiddin Üstündağ'dı.

Kralı getirmek üzere Sivastopol'a gidecek olan İzmir vapurunda iki de yüksek rütbeli general vardı. Bunlardan biri, devlet başkanını temsil edecek, diğeri de mihmandarlığını yapacaktı.

Ayrıca, başta Seyrisefain müdür-i umumisi (Denizyolları Umum Müdürü) Sadullah Bey olmak üzere bazı denizyolları ileri gelenleri, bir kısım gazeteciler ve diğer zevat da bu heyete dahil olacaktı. Hatırımda yanlış kalmadı ise, Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet adlı muhriplerimiz de İzmir vapuruna refakat edeceklerdi.

Daha evvel gemide oldukça büyük bir tadilât yapıldı. Kamaralar çoğaltılarak bazıları genişletildi. Güverte kısmı kıymetli halılarla tefriş edildi. Salonda da bir kış

Hâtıraların yazarı (işaretli) Irak kral nâibi Prens Abdüllah ile.

Nureddin Tengüz (işaretli) Atatürk'le.

bahçesi meydana getirildi... Kral ve Kraliçe'ye ait daire, gayet ağır ipekli perdeler ve nefis tablolarla tezyin edilip, yatak ve yastıklar da tamamen kuş tüyünden yapılmıştı.

O tarihlerde, bu gemi ile Sivastopol'a giden bir gazeteci dostum bana, gemide geçen şu hoş olayı anlatmıştı: «Vapurun Sivastopol'dan hareketinden sonra, Afganistan'ın Ankara sefiri Gulâm Ceylânî tarafından diğer gazeteci arkadaşlarla birlikte teker teker Emanullah Han'a takdim edildik. Kral Hazretleri, İstanbul şivesi ile çok güzel Türkçe konuşuyordu. Kendileriyle bir müddet hasbıhalde bulunduk... Bir ara, Türk yemeklerini çok beğendiklerini ve daima bu yemekleri tercih ettiklerini söylediler... Bu sohbet toplantısı bittikten sonra bir gazeteci arkadaşımla birlikte hem konuşuyor, hem de gemının bazı kısımlarını dolaşıyorduk Kumanya dairesinın önünden geçerken süvari ile aşçıbaşı da dahil olmak üzere orada bulunan bir topluluk dikkatimi çekmişti. Bunların hepsinde de telâşlı bir hareket vardı. Kumanya dairesinde bulunan erzak sandıkları açılmış, bir kısım torbalar ve içi dolu kesekâğıtları teker teker elden geçiyordu. Pek çok merak ettiğim için eski bir dostum olan Lutfi Kaptan'a boyle telâşla ne aradıklarını sordum. «Hiç sormayın derdimizi, azizim» dedi «Safran arıyoruz, safran!. Kral Hazretleri zerdeli beyin istemişler...»

Gazeteci arkadaşlarla bu konu tartışılırken, gelen yeni bir haberle durum aydınlanmış oldu. Meğer Kral Hazretleri kendilerine takdim edilmiş olan bir şehir albumunü gözden geçiriyorlarmış. Bazı küçük resimler ilgisini çektiği için kamarottan hordabın mânasına gelen zerrebin, yani büyüteç istemişler. Kamarot efendi ne bilsin? Hemen çevirivermiş onu zerdeli beyine!... İş bununla da bitmemiş, gemide bulunan mahallî gazetelerden birinin muhabiri ilk haberi alınca koşuvermiş telsiz dairesine .. Ertesi günkü gazetesinde havadis tamam... Kral ve Kraliçe Hazretleri, gemide safran denilen madde bulunmadığı için arzuladıkları zerdeli beyini yiyemediler...

O zamanlar memleketimizdeki birçok yenilikleri merakla takip eden Amânullah Han, müzeleri, okulları, bırtakım sanat müesseselerini gezmiş, bu meyanda Guzel Sanatlar Akademisi'ni de ziyaret etmişlerdi. O sırada yanlarındaki heyette görevli olarak bulunuyordum. Kralın, Akademi'yi ziyaretlerinde, kendilerini Maarif Emini Behcet, Müderris Vahid Beyler'le, idare heyetine mensup kimseler karşıladılar. Kral, müessesnin sanat şublerini dolaşıp her kısımdan ızahat aldı. Bilhassa mimarî şubesinde fazlaca kalarak, buradaki kroki ve eserleri ayrı ayrı tetkik ettiler Sonra da öğrencilerle hasbıhalde bulunarak birlikte resim çekilmesine musaade ettiler

En az kaldıkları şube de, Namık İsmail'ın atelyesi olmuştu. Aradan bu kadar uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen o günkü manzara hâlâ gözlerimin önündedir. Ateliye kapısından içeriye girildiği zaman ilk göze çarpan manzara şuydu: Önlerinde şövale, ellerinde palet, içlerinde kız öğrencilerin de bulunduğu bir avuç sanatkâr arı gibi çalışıyorlardı .. Atelyede biraz ilerlendiği zaman, küçük bir paravananın siperinde kalmış, üstü desenli bir kumaşla örtülü yuvarlak bir çıkıntının üzerine uzanmış çıplak bir kadın model, bir heykel gibi hareketsiz duruyordu. Kral bunu görür görmez, hemen iki eli ile yüzünü kapatarak zor attı kendını dışarıya!

ATATÜRK'ÜN YANINDA

Atatürk son yıllarında, yaz aylarının bir kısmını Florya'daki koşkte geçirirdi Ben de görevli olarak orada kalırdım. Kendisi alâyişten hoşlanmadığı için, halkın arasına girmek, halkla temas etmek halk çocuğu gibi yaşamaktan zevk alırdı . Köşkten mayolu olarak çıkar, plajın en kalabalık olduğu saatlerde denize girer, bazen de sandalla dolaşarak etrafını çevreleyen kalabalık arasında uzun müddet kalırdı . Boyle anlarda kendisini korumakla görevli olan bizler daima huzursuz olurduk . Bu hususlarda daima müteyakkız olmamız için hükumet yetkililerinden sıkı emirler alırdık.

O gun Atatürk'un sandalla denize açılacağı bir sırada, oralarda şüpheli bir vaziyette dolaşan 17 - 18 yaşlarında bir genci memurlarımdan birisi yakaladı. O zaman ben de ilgilenerek yanlarına gittim. Genç adamın yanında bir de fotoğraf makinesi vardı. Atatürk'un resmini çekmek istiyormuş. Biz de resim çekmesine mâni olmak ve onu oralardan uzaklaştırmak istedik .. Biraz ileride duran Atatürk, durumu hissetmiş olacak ki, genci yanına çağırdı

— Oğlum, resim mi çekmek istiyorsun?

Bir hayli korkmuş olan delikanlı, kekeleyerek cevap verdi

— Evet Paşam!

— Neden çekmek istiyorsun resmımı?

— Hâtıra olsun diye Paşam

— Öyle ise haydi çek bakalım

Delikanlı heyecanla güneşin geldiği tarafa doğru resim almaya çalışırken Atatürk

— Oğlum ne yapıyorsun, güneşe doğru resim çekilir mi? Filmlerine yazık olur, dedi. Sonra da içinde bulunduğu sandalı musait bir duruma getirerek resmının çekilmesine musaade etti

Esasen kendisi fotoğraf çekilme hususuna her zaman musamaha ederdi. Nitekim, polis kadrosunda olan sofracısı Nuri'ye de resim çekme yetkisi vermiş olduğundan bu çocuk hiç umulmadık yerlerde Ata'nın gayet guzel pozlarını yakalardı.

Bir de Von Papen'e suikast meselesi var. O gun dairede nöbetçi müdürü olarak bulunuyordum. Bir ara telefon çaldı, karşımda komiser Sadık vardı... Heyecanlı bir sesle, bulvarda bir infilâk olduğunu, bunun Von Papen'e bir suikast olabileceğini anlattı. Hiç vakit kaybetmeden yanıma birkaç memur alıp, vaka mahalline gittim. İcap eden yerlerde bazı arama taramalar yaptım O gun edindiğim malûmat şuydu: Olay, sabah saat sekizde meydana gelmiş. Genç bir adam, elinde infilâk eden bir bomba ile tamamen parçalanmış, o sırada oradan geçmekte olan iki genç kız da muhtelif yerlerinden yaralanmışlar Emniyet Meydanı ile Kavaklıdere arasındaki bulvar uzerinde, Alman Buyukelçisi Von Papen, eşi ile beraber sefarete ait olan koşke iniyorlarmış. Rus sefaretinden birkaç kişi de onları seyrediyorlarmış Bu sırada genç bir adamın elinde kumaş parçasına sarılı bir cısım olduğu halde yukarıdan aşağıya indiği görülmüş Civarda da siyah renkli bir otomobil bekliyormuş.

Von Papen ile eşi, takriben on metre kadar yakınlarında patlayan bir bombanın sadmesi ile yere yuvarlanmışlar, fakat bir şans eseri olarak ikisine de bir şey olmamış .. II. Dunya Savaşı'nın devamı sırasında bu zata yapılan suikast teşebbüsunun mânâsı malûmdu... Türk - Alman dostluğunu baltalamak... İşte bu yönden tahkikata başladım. Uzun ve yorucusu bir araştırmadan sonra failleri ele geçirdik Bunlardan bir tanesi Moskova Harp Akademisi'nden bir kurmay albay, diğer bir Rus tercumanı, elindeki bombanın patlamasıyle parçalanan ise, bu kötü fiile âlet edilmiş olan Ömer isimindeki tıp talebesiydi

Kurmay albay, «istenmeyen adam» ilân edilip budut dışı edilirken ben de, Ankara Garı'nda — sıvıl olduğum halde — görevli olarak dolaşıyordum. Tam tren hareket ederken, beni uzaktan tanıdı. Ve pencereden sarkarak yumruğunu sıkıp tehdit mahiyetinde elini salladı .. Ben de mukabil olarak müstehzi bir guluşle, gule gule işareti yaptım

«Din Kavgamız Var O Küffâr İle»

KARS ve çevresi Ruslar'ın buyuk zulmüne uğramış, onlarla kahramanca savaşmış, gerçek destanlar yaratmıştır. Bu sayımızda okuyucularımıza yine birkaç savaş destanı sunuyoruz. İlk okuyacağınız Mehrali Bey destanıdır. Mehrali, Kars'ın serbest yaşamış, eşkıyâlık etmiş yiğitlerindendi. Rus saldırısı üzerine Doksan Üç Savaşı'nda topladığı Atlı Gönüllü Alayı'nın kumandanı olarak birçok savaşlar vermiş ve Ruslar'ı büyük kayıplara uğratmıştı

MEHRALİ BEY DESTANI

Ey ağalar beyler bizim ellerde
Cıhallık eyleyip dağlarda gezdı
Koçaklıktan yana bırdi Mehralı
Epey zaman kaçak durdu Mehralı

İptida gozünden düştü devletin
Cihana tanıttı şanın şevketin
Sonu göze girip buldu rağbetin
Bır eşsız nam-dâr erdi Mehralı

Kan kavga kopanda Kars'ın başına
Dort beş yüz atlıyı yığdı peşine
Doksan Üç'te baktı yurdun işine
Moskof'un cengine gırdi Mehralı

Muhtar Paşa kıydı ana nişanı
Şanı tuttu bütün Kafkasıstan'ı
Başladı dokmeye hûn-ı duşmanı
Koçaklardan düzdü ordu Mehrali

Orduv-ı İslâm'a rehnumun oldu
Duşman guzergâhı hep pürhun oldu
Tanrı aslanı çok şâd, memnun oldu
Leşlerini yere serdi Mehralı

Moskof ordusuna çok dehşet saldı
Osmanlı askeri tedabır aldı
Her hareketlerin keşfedip bıldı
Düşmana tuzağı kurdu Mehralı

Rus'u Şuregel'de pışman eyledı
Taburların hâkle yeksan eyledı
Yollarını kesıp husran eyledı
En dılâverlerin yurdu Mehralı

Mel'un Hacı Veli gor ne iş tuttu
Kars'ın teslımıne çok gayret ettı
Beş Kapig'e dinin, namusun sattı
Onu sağ paşaya verdı Mehralı

Dünyanın mukadder günü gelende
Düşmanların zafer gunü gelende
Bu hâl ile mahşer günu gelende
Ciğerine dağlar vurdu Mehralı

Ağlıya ağlıya yurdu terkettı
Nice ehl-i maraz şifaya yettı
Atlıların çekıp Suvaz'a gitti
Onlara bır taun, çordu Mehralı

Alnına yazılmış kara yazılar
Haberi gelırdi bazı bazılar
Murada yetmedi ağlar sızılar
Kars'ı her gidenden sordu Mehralı

Akıbet ona da bu fanî cıhan
Cennet-i âlâda tuttu bir mekân
Yâr olmadı göçtü kılmadı mıhman
Gazıler yanına vardı Mehralı

Sâdık

RUS DESTANI

Dın kavgamız var o kuffâr ile
Bızım ona çoktan burhanımız var
Çalışırız elde olan vâr ile
Adalet sahıbi Sultanımız var

Kâfirin bızimle nedir ıddıası
Donmeyız ne denlu çok olsa as'ı
Gıder kalbımizin silinir yası
Dilımizde vird-i Subhanımız var

Âlimler çağrışır NASRUN MİN ALLAH
Şımden gerû bızim İnşaallah
Gazâ yollarında hasbeten lillah
Emanet Huda'ya bir canımız var

Sıtk ile bend oldu gani Mevlâ'ya
Yeter bızim imanımız sermaye
Bır ordu kurarız Kızılelma'ya
Pıtsburg'a kadar meydanımız var

Erenler bu işe dediler beli
Kılıç kabzasına koydular eli
Huda'nın aslanı Hazret-i Ali
Elinde zulfikar aslanımız var

Dunyada sağ olan yazısın görür
Kuluna hidâyet Mevlâ'dan gelir
Din için kavgamız haşre dek sürer
Dahi aduvlerle çok kanımız var

Nice tuğyanların aldık bacını
Senin de alırız çok haracını
Boğazına geçiririz tacın
Ezel boyle ahd-ü amanımız var

Nıçın duşunmedın haın-i melanet
Sancak-ı Resûl var bızde emanet
Haşre dek bâkidır bu din bu devlet
Resûl-ı Ekrem'den fermânımız var

Mulâhaza etmedın son encamı
Çekindi cezandır serencamı
Mıhnet ile geçır subh-u şâmı
Sana gösterecek erkânımız var

Evvel yüksekte idın indın engine
Onumuz bedeldır bir bölüğüne
Ne kadar metanet verirsin kendine
İsmin kaldırmaya kümanımız var

Kuyuyu kazmadın kendi boyunca
Duşunmedın çıkmasını düşunce
Gelip burda tertıbatı görünce
Ol vakıt anladın ne şanımız var

Nufuzunla Gazi Abdulmecıd Han
Âdâları kıldı hak ile yeksan
Hayra dua kıldı hep sabî sübyan
Gayretkeş vezîr-i zi-şânımız var

Cennet-i âlâda vardır yerimiz
Şah vilâyetidir bızim pîrimiz
Bın tabura karşı durur birimiz
Elımızde kılıç kalkanımız var

Hiç yedın mi Osmanlı'nın nârını
Geri dönmez verirsin olan vârını

93 Harbi'nde, Türk topçusu taarruza kalkan Rus kuvvetlerini imha ederken.

Hemen tut sen balıkçılık kârını
Bizim ceng etmeye idmanımız var

Süratle gör orduna çatalım
Taburların birbirine katalım
Bir filde hezaran top atalım
Topçularda ateş nişanımız var

Sad hezarân lânet olsun canına
Sanma ettiklerin kalır yanına
Verelim tacını Kırım Hanı'na
Sonra sana turlu seyranımız var

Hezar mîrimiz var hezar paşalar
Adbaşı beraber bile kaşalar
Küheylan atları altın haşalar
Vezirlerde nice merdanımız var

Yürü asâkir İran Turan'dan
Kuşattılar kâfir seni her yandan
Dort yuz bın yayamız geçti Tuna'dan
Üç yüz bin de kuheylan rahşanımız var

Şımden gerü ağzın rüzgâra aç
Kızdırdın İslâm'ı elden gitti taç
Kurtar öz başını al bır yana kaç
Başına kopacak tufanımız var

Sağ olsun şevketlû bunkârın seri
Maşallah hesapsız vardır askeri
Cengci ferikleri hep iş erleri
Hezârân da mîr-i mîrânımız var

Yaşa padişahım sen binler yaşa
Nüfuzun işlesin dağ ile taşa
Sâdık vezirlerin verdi başbaşa
İçlerinde sâhıb - kırânımız var

Mehmed Ali Paşa bir erler erı
Abdülmecid Han'ın hoş dılâveri
Cihan seraskeri Hak'tır yaveri
Böyle bir yırtıcı aslanımız var

Yüz çavuş doksan atlı çıktı âşikâre
Kan saçar bır sâhıb - kırânımız var

Açılıp al, yeşil bayrak duzuldu
Her diyardan serdengeçti yazıldı
Boşandı aç kurtlar, bendi çözüldu
Ağzını açmış arslanımız var

Kalktılar lağımcı topçu cebeci
Düzünür askerini eyler çarhacı
Yıkarlar başına tahtını tacı
Ta Kızılelma'da nişanımız var

Sıpahi ağalar kalktı yürüdu
Yer göttürmez atlı cenkcı burudu
Binbaşılar çekti Aşiret Kürd'ü
Nice bın mızraklı toğanımız var

Bunca seyir seyran bın paşa hazır
Kırk dört üçer tuglu, şöhretli vezir
Sancağ-ı şerîfin rehberi yârdır
Resûl-i Kıbrıyâ'ya burhanımız var

Donanmay-ı Humâyûn gezer deryâda
Kalyoncu askeri hazır âmâde
Yelken üzerinde sancak küşâde
Kulların umurun koyanımız var

Boşnak, Arnavut hıç gelmez hesaba
Tatar Han askeri donmuş kasaba
Yakarlar ulkeni olur harabe
Oklar atar bunca kemanımız var

Yedı kral kalksa bozulur ırzı
İslâm'a yardımcı Mevlâ'nın fevzı
Seferdir şuhedâ menzil-i Rûzi
Bu yola ser feda îmânımız var

Rûzi

Aşık Selimi'nın bu destanı Üniversite Kütüphanesi, Yazma Eserler T. 580'deki Yazma Destanlar kitabından alınmıştır.

MOSKOF DESTANI

Yine baş kaldırdı Moskof kralı
Kaç kâfir sana meydanımız var
Seninle eyleriz ceng-ü cidâlı
Bu yolda ölecek kurbanımız var

Kaldırdı bu yüzden Sultan Ahmed Han
Çağrıldı ocaklı eyledi dîvân
Saf saf olup cumle geldiler hemân
Dediler uğruna bır cânımız var

Dağıldı fermanlar küşe-i çâre
Turacılar çıktı yuz bın serdâre

GELME MOSKOF

Gelme Moskof gelme Kars'a
Cennet kufre mâl olur mu
Cıhan bize karşı dursa
Asla burdan yol olur mu

Bize canı verup Hudâ
Olsun nazlı yurda feda
Kafeste ruh eyler nida
İslâm kufre kul olur mu

Katlanırız kamu derde
Bırakmayız yâdı yurda
Öluruz hep bu uğurda
Bundan iyi fi'l olur mu

Şehitler Rıdvân'a koşar
Gaziler şanı aşar
Nazlı vatan gamsız yatar
Bu îmâna âl olur mu

Karslı Bahrî

Motosikletin Doğuşu

Yazan: Paul Melot
Çeviren: Reşat Uzmen

İLK defa 1861 yılında, baba - oğul Micaux'lar tarafından imal edilen bisikletin uzerinden 8 yıl geçtikten sonra, 1869 nisanında, Paris'te çıkan «L'univers Illustré» dergisinde motor takılmış bisiklet gravürüne rastlanmıştır. Bu resim o zaman için tamamen hayali olup, arka tekerlek üzerinde ufak bir buhar kazanı goze çarpmakta idi.

«Buharlı velosiped» adı ile yapılmış bu imzasız resmin sahibi her halde bir sene once Parisli, Perrot adında, genç bir mühendisin gerçekleştirdiği buluştan habersizdi. Bu buluş, bir Michaux bisikletine, borulu kazanı alkol brülörü ile ısıtılan ufak bir motorun takılmasıydı. Mucidi 1868 yılında ihtira beratını aldığı cihazını ancak 1870 yılında denemek fırsatını buldu. Richard Lesclide adındaki yazar o zamanlar, «Vélocipède illustré» adlı bir dergide, Lenoir motoru ile mucehhez bir velosipedden bahsederek, mucidinin gizli tutmak istediği buluşu ifâ etmişti; ancak bu bisikletin iki veya üç tekerlekli olup olmadığından bahsetmemişti. Üç tekerlekli, motorla çalışan bisikletler bu konunun içine girmediği için üzerinde durulmayacaktır

Büyük bir tesadüf eseri Perrot'nun cihazı elimize hiç bozulmadan geçmiştir Bunu hiç şuphesiz ilk motosiklet olarak kabûl edebiliriz. Bugune kadar bu şekilde muhafaza edilmesi de, belki dunyada en iyi «iki tekerlekli» koleksiyonuna sahip Robert Grandseigne sayesinde mümkün olmuştur

Fakat uzun muddet kimse bu aracı varlığından haberdar olmamıştır. Nitekim ne Duncan ne de Bonneville'in bundan bahsettiği gorulmuştur. O zamana kadar iki tekerlekli motorlu araçların atası olarak Gottlieb Daimler'in cihazı kabul ediliyordu. Aynı yıllarda Kolonya yakınlarında Otto İşletmeleri'nde çalışan Daimler, kendi imal ettiği, aynı boyutlara sahip iki tekerlekli bir bisiklete patlamalı bir motor monte etmeyi düşünmüştü. Motor, iki tekerlek arasında olup, arka tekerleği bir kayış sayesinde dondurüyordu.

1855 yılında beratı alınan buluş, muhtemelen aynı yıl veya ertesi yıl gerçekleştirildi. Cannstatt'daki Mercedes firmalarında uzun zaman muhafaza edildikten sonra 1903'te çıkan ve bu büyük Alman işletmesini mahveden yangında yok oldu.

Daimler'in fikri pratik neticeler taşıdığından, 1888 den itibaren mekanik motorları bisikletlere adapte etmek hedefini güden bir sürü berat müracaatı ile karşılaşıyoruz.

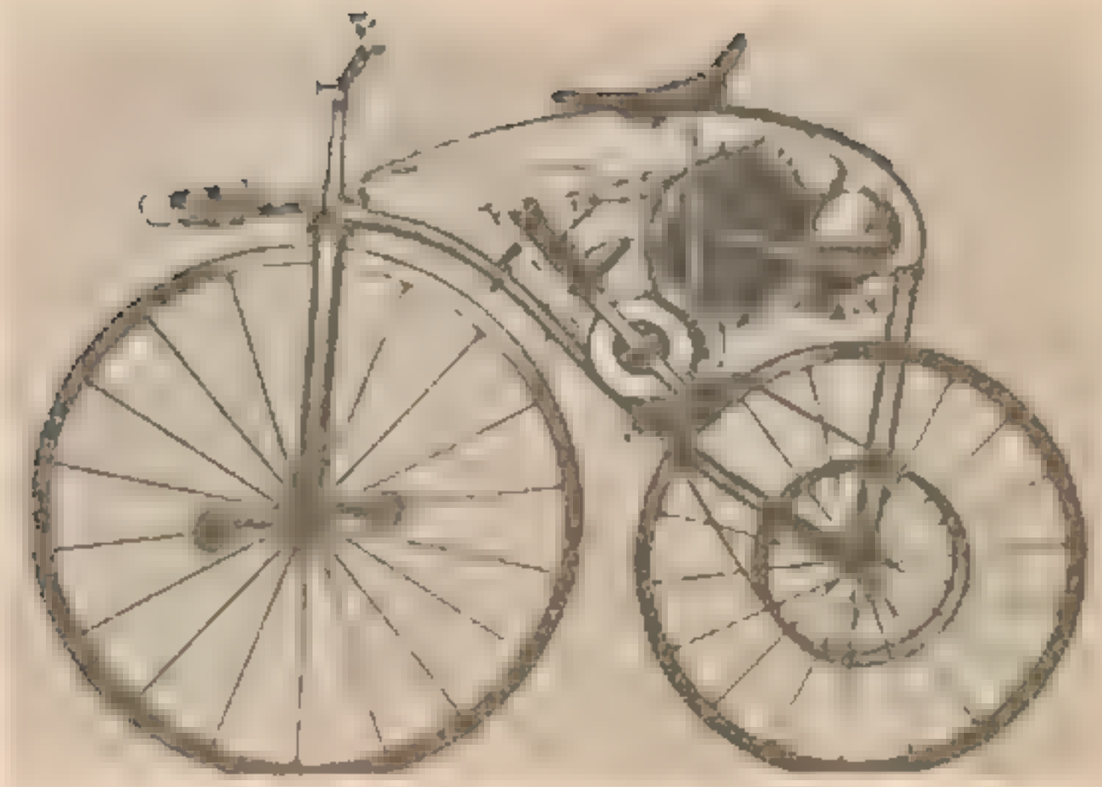

Perrot'nun yaptığı buharlı motosiklet.

Bunları sayarsak 1890 ilâ 1900 yılları arasında alınan beratları bitiremeyiz. Zaten bunlardan birçoğu uydurmadır. Meselâ «basınçlı hava ile çalışan» velosiped, «aşırı ısınmış hava ile» olanları, «amonyak veya alkali ile» gidenler veya «pervaneli bisikletler» gibi. Tabii bu arada, «daimî hareketle çalışan araç» yaptığını iddia eden hayâlperesti unutmamak gerekir.

Yukarda sıralanan bir sürü saçmalıklar arasında belirli bir neticeye ulaştıran fikirler, kavrayışlar ve hattâ kelimelere rastlamak mümkündür. Nitekim 1893 yılında, velomotor adını verdiği, «kendi geliştirdiği motorlu bisikletten» bahseden, ciddî bir mucide rastlıyoruz. Çağımızda olduğu gibi, o zamanlarda birçok buluş, çok erken doğmak veya gerekli sermaye bulamamak yüzünden hebâ olup gidiyordu.

Gerçekleşmek imkânı bulan cihazlara gelince, ilk olarak göze çarpan, petrol ile çalışan Félix Millet'nin bisikleti olmuştur. Beratının alınması 1888 yılına rastlamasına karşılık, gerçekleşmesi 1891 - 92 yıllarına kadar gecikmiştir. Aracın kendisi, bir tekerlek ve bunun ortasına yıldız şeklinde yerleştirilmiş beş silindirli bir motordan ibaretti. Boylece bu tekerlek her türlü velosipede monte edilebilirdi. Hiç şüphesiz motorlu araçlar tarihine ilk motorlu tekerlek olarak geçen bu buluş, aynı zamanda I. Dünya Harbi'nden sonra Gabriel Volsin'in düşündüğü «Motor - fly»ın da ilk temsilcisi olacaktır. 1894 yılında, «Güneş - tekerlek» adı altında Paris Bisiklet Salonu'nda teşhir edildikten sonra, 1895 yılında Paris - Bordeaux - Paris yarışına katıldı. Ancak ilk kilometrelerden sonra yarışı terk etmek zorunda kaldı. Bugün, Paris San'at ve Meslek Konservatuvarı'nda muhafaza edilmektedir.

KRALİÇE PROLET

Millet'nin cihazı, iki Bavyeralı olan Hildebrandt ve Wolfmuller'in 1894'de beratını aldıkları bir diğer cihazla kısa zamanda kendisine rakip bulmuş oldu. Bu yeni araç Fransa'da, o sıralarda çok gözde olan «kraliçe bisiklet» deyimine izafeten «Kraliçe Petrolet» adı ile tanıtıldı ve Fransız malı rakibi ile beraber Paris - Bordeaux - Paris yarışına katıldı; fakat o da yarışı bitirmek imkânı bulamadı. Çok çeşitli yeniliklerin yanında, bu yeni cihaz bazı modern buluşları da taşıyordu. Meselâ otomatik yağlama, bir pedalla kumanda edilen arka tekerlek freni ve iki silindirli benzin motoru gibi. Buna karşılık cihazı tanıtan broşürde şu garip satırlar okunuyordu. «Düşme neticesinde meydana gelecek hasarı önlemek için, motor, kalın bir kılıf içinde muhafaza edilmektedir; lâmba en kuvvetli rüzgârlarda bile sönmeyecek tarzda gizlenmiştir; ön tekerlek vantilâtör vazifesi görmek üzere, soğutma suyu tesisatı son derece dikkatle imâl edilmiştir, bütün cihazın tamamı 40 kg. gelir; kilometre başına sarfiyat 1 santim (0,01 frank) olup, saatte 30 kilometre hıza erişebilir.»

DALİFOL'UN BUHARLI BİSİKLETİ

Yine aynı yıllarda, otomobil, bisiklet imal eden büyük sanayicilerden Georges Richard, Dalifol tarafından icad edilen buharlı motosikletin beratını satın alıyordu.

Yukarıda bahsettiğimiz araçların motorları, yol alırken sık sık arızalanmaktaydı; nitekim mükemmel bir şekilde çalışan motorlu bisikletleri görmek ancak 1897 yılında mümkün oldu. O yıl içinde, zamanın iki meşhur bisiklet yarışçısı, Charron ve Osmont, bisikletlerine Dion - Bouton'un ünlü motorunu takmak suretiyle, asrın ölçülerine göre şahane yarışlar çıkardılar. Bu yarışlardan bir tanesi, Longchamp'da muazzam bir kalabalığın önünde yapıldı. Charron 35 kilometrelik mesafeyi 47 dakikadan daha az bir müddetle alarak birinci geldi ve aynı zamanda motosikletle yapılan saatte 52 kilometrelik ilk rekoru kırdı. Ufak bir kasabın oğlu olan Charron, sportmen olduğu kadar sosyete hayatı ve sanayideki başarılarıyle o devrin unutulmaz simalarından biri oldu.

İLK «MOTOSİKLET» ADI

Motorla hareket eden, kullanılması pratik, kolay ve emniyetli ilk bisiklet, aslen Avusturyalı olan, Parisli Michel Werner tarafından yapıldı. «MOTOSİKLET» adını ilk bulan da bu şahıs olmuştur. Firmanın çıkardığı katalogların birinde şu ilânı okuyoruz: «1898'den beri, kanuna uygun bir şekilde alınan «motosiklet» ismi, Werner kardeşler ve şirketinin mutlak tasarrufundadır.»

Fakat bu isim halk arasında o kadar yayıldı ki, asrın başından beri mekanik hareketli bütün bisikletleri ifade etmek için kullanıldı. Ancak kısa zamanda Werner'lerin rakipleri kendi mallarına orijinal isimleri bulmakta gecikmediler; meselâ Clément «Otosiklet»i, Peugeot «Moto-bisiklet»i, Terrot «Motoret»i vs. bun-

İlk motosikletlerden biri: Millet'nin petrollü motosikleti.

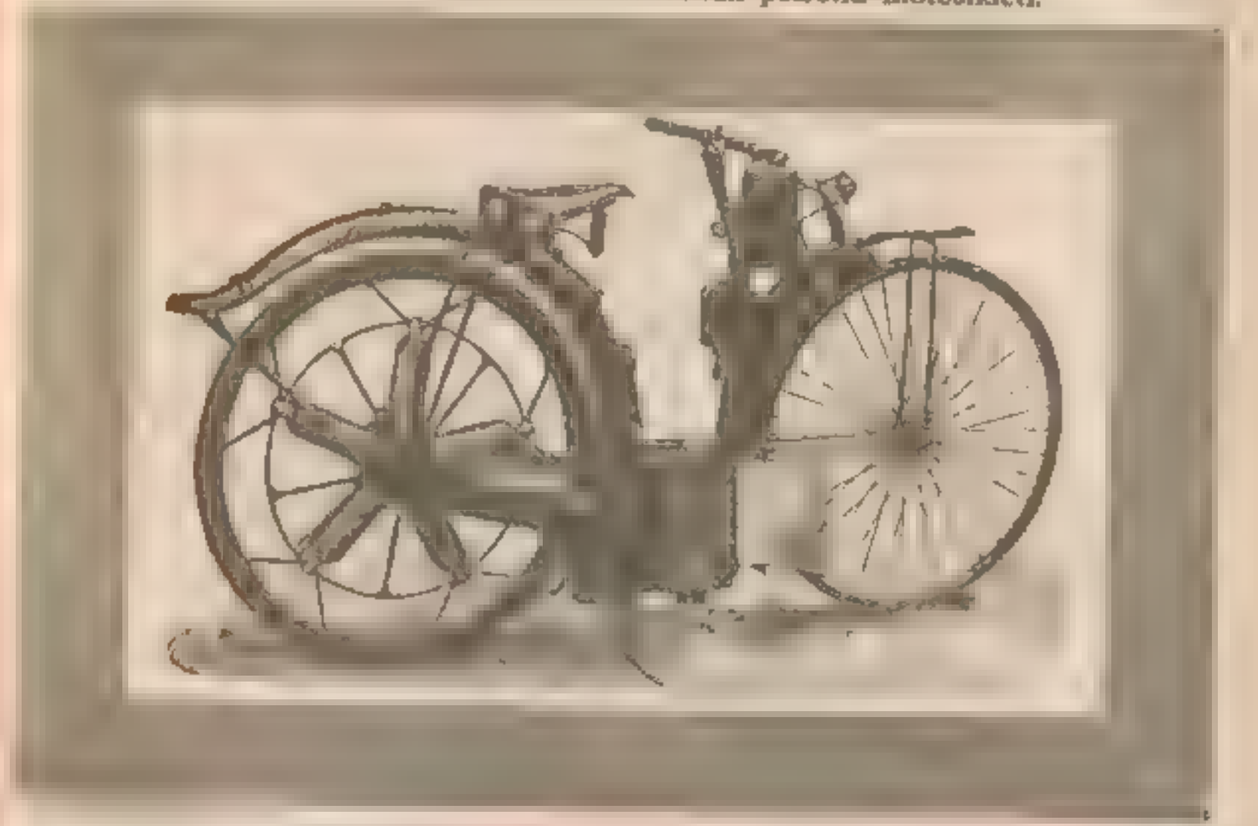

lar arasında sayılabilir

Önceleri Werner, çekme işlemini ön tekerlek yapacak şekilde düşündü. Motor, hâlen mevcut Velosolex'te olduğu gibi yerleştirilmekte, ancak dört zamanlı olup, ön tekerleğe yuvarlak bir kayış yardımıyla bağlanmaktaydı. Motor tamamen dik durmakta olup, ufak bir pervane yardımıyla soğumaktaydı. Rüzgâra karşı monte edilmiş olması soğumasını da ayrıca kolaylaştırıyordu. Zamanın ölçülerine göre çok süratli dönmekte olup (1200 devir/dakika) takriben bir beygir gücündeydi. Motorun çalışması, depodan beslenen benzin bruörünün kızıl hâle getirdiği platin bir tup sayesinde oluyordu. Bu depo aynı zamanda arka çamurluk vazifesi de görmekteydi. Uygun şartlar altında elde edilen hız rahatça saatte 30 kilometreyi buluyordu.

Werner bir müddet sonra bu modeli değiştirmek zorunda kaldı. 1900 yılından itibaren, motorun yere ne kadar yakın olursa ağırlık merkezinin de o kadar aşağıda olacağını ve dolayısıyle dengenin o kadar artacağını anladı. Asıl gayesi, motoru, bisikletin pedal takımının bulunduğu yere monte etmekti. Bu düşüncesi, kısa zamanda ufak değişiklikler ile diğer imalâtçılar tarafından da benimsendi. Bunlar aynı zamanda başka yeniliklerin de öncüsü oldular. Meselâ, suyla soğutma ve radyatör kullanılması Bruneau ve Bailleul, pedalların ayak koyma yeri yapılması René Gillet, ilk defa değiştirilebilen parçalı motosikletin piyasaya sürülmesi İsviçreli Dufaux tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu sıralarda, 1900 fuarında çok ilgi gören «elektrikli ev»in yaratıcısı olan Geaorgia Knapp başka bir düşünceyi ortaya koydu. Doğrudan temas prensibini güden bu yenilikte, arka tekerleğin sol furşu (tekerlek milinin bağlandığı çatal) üzerine monte edilmiş, motorun mili küçük bir çark taşımakta ve hareketi, arka tekerleğe takılmış daha büyük bir dişlinin içine girmek suretiyle doğrudan bu tekerleğe nakletmekteydi. Bu sistem sayesinde yarışlarda çok iyi neticeler alınmasına rağmen, motorun ömrünün kısa olması, modelin ancak 1903 - 1904 yıllarına kadar başarıyla kullanılmasını sağlamış, sonra bu model kalkmıştır.

Motosiklet zamanla otomobilden aldığı yeniliklerle onun kadar yaygınlaştı. Fakat gene de tehlikeli ve konforsuz olarak kabûl ediliyordu. Motosikletin sürücüsü, tekerlek furşlarının ve hızı düşük olduğu zaman, motorun sarsıntısından son derece rahatsız oluyordu. Buna ilâveten furş kırılmalarına ve sebep olduğu kazalara sık sık rastlanıyordu. Bu uygunsuzluklar bilgili bisiklet teknisyeni Jules Truffaut'nun ilk defa bulduğu ve Peugeot firmalarında geliştirilen «elastik furş» sayesinde giderilmiş oldu. Ateşleme, manyetonun sağladığı elektrik akımı ile yapılmaya başlandığından beri anî motor durmalarının önüne geçildi. Pompalı eski tip yağlama yerine de otomatik yağlama sistemi geliştirildi. 1905 ilâ 1914 yılları arasında «iki tekerlekli otomobil», çok silindirli motor, debriyaj, vites kutusu gibi yeniliklerle donatıldı. Bu sıralarda özellikle hareketin nakli büyük bir mesele teşkil etti. Önceleri kullanılan düz veya yuvarlak kayış, daha tutucu olan trapez şeklindeki kayışla, bu da zamanla zincirle yer değiştirdi.

1914 harbı başlarında, ikinci bir şahıs taşımak için ilk defa bagaj yerine takılan sele yapıldı. Bu yenilik önceleri, imalâtçılar tarafından, çeşitli dergilerde yapılan ilânlarla, imal ettikleri araçların iki kişilik olmadığı gerekçesiyle, tepki ile karşılandı.

1908 YILI: OTOMOBİL Mİ, MOTOSİKLET Mİ?

Motosikletin yanına takılabilen, tek tekerlekli, bir kişilik bir cins koltuk - sepet, en fazla ilgi gören buluş oldu. Böylece motosikletin taşıyabileceği insan sayısı ikiye (hattâ üçe) çıkıyordu. Buna benzer ilk araçlar, 1905 yılında Avusturya ordusunda görülmüş, fakat askerî alandan dışarı çıkmak fırsatı bulamamıştı. Büyük güçlü motosikletlerin müşteri bulamadığı 1908 krizinde, İngilizler bu fikri alarak geliştirdiler. Buluş, eski üç tekerlekli velosipedin yeni bir şekli olarak görünmekte ise de, bundan çok farklıydı; zira istenildiği zaman yandaki koltuk - sepet çıkarılarak normal bir motosiklet elde edilmekteydi.

Motosikletin yayılması otomobil ve bisikletinki gibi muntazam olmadı. Hattâ 1907 yılı sonlarına doğru öyle bir düşüş gösterdi ki, petrolle çalışan üç ve dört tekerlekli vasıtaların tamamen kaybolacağı sanıldı. Motosikletin gösterdiği bu düşüş, hemen hergün, iki kişilik, tek silindirli otomobilleri imal eden fabrikaların mantar gibi bittiği zamanlara rastlar. 1908 temmuzunda Fransa Otomobil Klübü'nün tertiplediği büyük yarışa bu cinsten 30 firma katılmıştı. Werner kardeşlerin erken ölümünden sonra, Werner fabrikaları da iki tekerlekli vasıtalardan vaz geçerek, müşterisine iki kişilik otomobiller sunuyordu.

1922 modeli bir İngiliz motosikleti ve 2 kişilik ilk skuterlerden biri.

İLK SKUTERLER

I. Dünya Harbı'nın sonlarında ortaya çıkan skuterin yerleşmesi, II. Dünya Harbı'nin başlarına kadar gelir. Bu kelime bir Anglo - Sakson kelimesi olup, Amerikan argosunda «savuşan» mânâsında kullanılır kadır.

Başlangıçta çocuklar için tornet adıyla çıkmış bir oyuncak olup, 1917 yılında böyle bir araç büyükler için düşünülmüştü. Aynı yıl, harbın devam etmesine rağmen Deauville'de bütün mevsim boyunca teşhir edildi. Harpten sonra, Paris'li bir imalâtçı, büyükler için yapılmış bu tornetlere bir sele ile ufak bir motor ilâve ederek yenilik yaratmış ve Japonca'yı andıran bir isim koymuştu: «Skutamota». Fakat bu motorlu tornetin ömrü pek fazla olmadı.

Buna rağmen, kadınlar için motosiklete nazaran daha kullanışlı ve daha temiz olması başlıca avantajlarıydı. Ancak kadınların, bilhassa motorlu araçlarda, spor yapması o kadar gelişmemiş olduğundan, küçük araç kendine müşteri bulamadı. Bundan sonra skuter 1945 yılından sonra tekrar ortaya çıkmak üzere kayboldu.

Ülkeler ve İnsanlar

PANAMA

Orta Amerika'da 74.000 km²'lik bu küçük cumhuriyetin nüfusu 1.200.000 kadardır. Meşhur Panama Kanalı, ülkeyi ikiye böler. Kanal Bölgesi'nin iki yanındaki beşer millik bir arazi parçası, Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir.

Mahalli kıyafetli, tipik bir Panamalı kadın, adak mumu dikiyor.

Yukarıda, Kanal bölgesindeki bir Amerikan okulu, sağda Panama verilsi bir Kızılderili.

Solda, muhafız bir dansı oynayan bir çift, aşağıda kanal bölgesindeki bir Amerikan üssü

Yukarıda, Panama kanalından bir görünüş, sağda yağmurdan kaçarak, muz vs. satıkları tezgâhın altına sığınan yerli çocuklar.

KARİKATÜR

60 yıl öncekî espriler

Islâhâttımıza nazarlık.

İmparator Wilhelm'in siyaseti

Jön Türkler'e: «Sulh yavrularım, sulh...» Bulgarlar'a: «İlk ateşi siz açınız»

— Ben size bu kadar gürültü etmeyin, uyandırırsınız demedim mi?

(Hüseyin Cahid'in bir karikatürü):

Meclis-i Meb'ûsân'a doğru.

(Yelkende, Tanin yazmaktadır).

Sürpriz kutusu (Kutunun üstünde: «Selânik'ten İstanbul'a», kılıçta: «Kanun-ı Esâsî» yazılıdır).

Tolstoy'un seksenînci yaş günü.

Arasında

Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri

Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, 1000 Temel Eser:** 22, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, 20.000 tiraj, 284 + 10 sayfa, 5 TL.

Büyük ve mütefekkir tarihçimiz İbrahim Kafesoğlu, bu eserde son derece büyük ehemmiyet taşıyan 37 yazısını bir araya toplamış. Yazılar, aktüel meselelerimizi şiddetle alâkadar eden mevzularda. Çok güzel bir dil, fevkalâde bir mantıkla kaleme alınmış. Görüşlerdeki vuzuh ve kanaat vericilik, bu kitabı, en mühim fikir eserlerimiz arasında mütalaa ettirecek yeterliktedir. Bahis başlıkları şöyledir:

Tarih ve Türk milleti, Tarihin ışığında Türk milliyetçiliği, Milliyetçiliğin yanlış tefsirleri, Milliyetçiliğin ilmî temelleri, Büyük dâvamız, Türk milletinin medeniyet yolu, Kültür nedir?, Millî kültürün kudreti, Kültür milliyetçiliği, Bir Türk kültürü yok mudur?, Türk kültürünün vasıfları, Türkçe'nin yarını, Türk milliyetçiliği ve Türk dili, Milliyetçilikte şahsiyet, Milliyetçilik ve aile, Milliyetçilik ve iktisat, Milliyetçilik ve ideoloji, Milliyetçilikte ihtilâl görüşü, Demokraside soysuzlaşma ve milliyetçilik, Millî siyaset, Devlet siyasetimizde milliyetçilik, Atatürk ve Türk devleti, Atatürk ve Atatürkçülük, Hakikat yolu, Bir millî kültür siyasetine ihtiyacımız var mıdır?, Hümanizm ve milliyetçilik, Türkiye'de gençlik buhranı, Türkiye'de ilmî millileştirme meselesi, Bütün Türklük, Millet anlayışımız, Esaret ve istiklâl, Ziyâ Gökalp, Türk kültüründen bir yaprak, Türk zaferleri, Türk ordusu, Ordunun vazifesi, Türk milliyetçiliği nedir?

Türk Musikisi Klasikleri

Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Musikisi'ni Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu, **Türk Musikisi Klasikleri,** cilt: I, fasikül: 2, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, 5.000 tiraj, 10 TL.

Mayıs 1970 nüshasında bahsettiğim **Türk Musikisi Klasikleri**'nin 2. fasikülü de çıktı. Çok büyük boyda, fevkalâde bir baskı ile çok iyi ve kalın kâğıda yapraklar hâlinde basılan bu muazzam külliyât, Komisyon başkanı Dr. Nevzad Atlığ ve arkadaşları tarafından hazırlanmaktadır. Bu fasikülde şu eserlerin notaları yer almaktadır:

Benli Hasan Ağa, **Rast Peşrevi;** Zahariya, **Rast Beste;** Dilhayat Hanım, **Rast Beste;** Receb Çelebî, **Rast Ağır Semâî;** Mandoli Artin, **Rast Yürük Semâî;** Benli Hasan Ağa, **Rast Saz Semâisi;** Dede Efendi, **Rast Şarkı;** Mustafa İzzet Efendi **Segâh Şarkı;** Ârif Bey, **Hüzzâm Şarkı;** Hâşim Bey, **Hicâzkâr Şarkı;** Ârif Bey, **Hicâzkâr Şarkı;** Ârif Bey, **Hicâzkâr Şarkı;** Fâik Bey, **Hicâzkâr Şarkı.**

Y. Ö.

TARİHE AKAN BİR AY

Mayıs 1970

1 MAYIS

Resmî bir ziyaret için Ankara'ya gelen Pakistan Devlet Başkanı Yahyâ Han, gece Sunay'ın şerefine verdiği yemekte, «Türkiye - Pakistan ilişkileri milletler tarihinde gıpta edilecek seviyededir» dedi.

2 MAYIS

ABD Başkanı Nixon, sabaha karşı yaptığı konuşmasından sonra, Vietnam'da üslenen Amerikan askerlerinin Kamboç sınırını aşarak bu ülkenin topraklarında üslenmiş olan Kuzey Vietnam ve Vietkong kuvvetlerine karşı geniş bir harekâta başladıklarını açıkladı.

● YTP eski genel başkanı ve Diyarbakır milletvekili Dr. Yusuf Azizoğlu vefat etti.

3 MAYIS

MP 4. büyük kongresinde kavga çıktı, kürsü parçalandı, genel başkan Osman Bölükbaşı salonu terk etti.

4 MAYIS

Türkiye Amatör Kulüpler Şampiyonası için Siirt'te yapılan Adana Millî Mensucat - Siirt Gençlikspor maçının berabere bitmesinden sonra olaylar çıktı, 2 kişi öldü, 10 kişi yaralandı.

6 MAYIS

Başkan Nixon'un Kamboçya'daki harekâtla kararını protesto eden üniversite öğrencileri ile Millî Muhafız Kuvvetleri'nin çatışması sonucu 4 öğrenci öldü.

7 MAYIS

Dün saat 16.05'te Büyük Efes Otelî'nde İran, Pakistan ve Türk devlet başkanları ve heyetlerinin katılmasıyla RCD üçlü zirve toplantısı başladı.

12 MAYIS

Türk - İş 8. Genel Kongresi, Erzurum Halk Eğitim salonlarında başladı. Kongrede Türk - İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy bir konuşma yaparak «Türk - İş»in aşırı akımlara karşı olduğunu belirtti.

15 MAYIS

Anayasa Mahkemesi'nin 931 sayılı İş Kanunu ile savcılarla ilgili 2 kanun maddesini iptâl kararı, 6 ay sonra yürürlüğe girecek.

● Türkiye Ziraat Odaları Birliği 7. Genel Kurul toplantısı Türk Standartlar Enstitüsü'nde çalışmalarına başladı.

16 MAYIS

1970 malî yılı bütçesi Cumhuriyet Senatosu'nda 38 red oyuna karşı 94 oyla kabûl edildi. Oylamaya 133 senatör katıldı.

17 MAYIS

Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, Personel Kanununun 15 haziranа kadar meclisten çıkarılacağını söyledi.

18 MAYIS

AP belediye başkanının ölümü üzerine yapılan Çorlu belediye başkanlığı seçimini 16 oy farkla CHP adayı Şinasi Kurşun kazandı.

19 MAYIS

Bakanlar Kurulu demir fiyatlarına ortalama % 40 kadar zam yapıldığını açıkladı.

20 MAYIS

19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı bütün yurtta törenlerle kutlandı. Bu arada Devlet Başkanı, Başbakan ve çeşitli kuruluşlar bildiri yayınlayıp görüşlerini açıkladılar.

21 MAYIS

Hükümet bütçe açığını kapamak üzere 3 yeni vergi tasarısını TBMM'ne sundu. Bu tasarılar kanunlaştığı takdirde dokuz ayda 2,4 milyar liralık ek gelir beklenmektedir.

25 MAYIS

Mısır topçusunun Süveyş kanalı kıyısında açtığı ateş sonucu 10 kadar İsrail askeri öldü.

26 MAYIS

Ünlü gazeteci Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu anî bir kalb krizi sonucu hayata gözlerini yumdu.

27 MAYIS

Anayasa ve Hürriyet Bayramı yurtta çeşitli törenlerle kutlandı.

Tarih Postası

Nurettin Çınar (Kuşluca — Trabzon)

İsrâil devleti ne zaman ve nasıl kuruldu? Daha önce bu topraklarda kimler yaşıyordu?

İsrâil devleti, 1948'de kuruldu. 1918'de Türkiye, Birinci Cihan Harbi'nin neticesinde fiilen Filistin'i kaybedince, İngiliz mandası başladı. Ülke, tam bir Arap memleketiydi. 1918'den sonra hızlı bir Yahudi akını başladı. Cihan Harbi sırasında İngilizler, burada bir Yahudi yurdu kurulacağını söyledikleri için, Yahudiler, iki bin yıl önce kaybettikleri bu ülkeyi benimsemişlerdi. İkinci Cihan Harbi'nden sonra Yahudiler'in sabotaj hareketlerinden bıkan İngilizler, Filistin'i bırakıverdiler. Birleşmiş Milletler, ülkeyi Yahudiler'le Araplar arasında taksim etti. Bu taksime razı olmayan Arap devletleri, savaşa girdiler. Savaşı Yahudiler kazandı ve İsrâil devleti, fiilen kuruldu. Sonunda Filistin, İsrâil'le Ürdün arasında bölüşüldü. Gazze kesimini de Mısır aldı. Son savaşta İsrâil, Filistin'in diğer parçalarını da işgal etti. Bu toprakların kaderi şimdi münakaşa mevzuudur. Dördüncü bir Arap - İsrâil savaşı çıkarabilecek bir çıban başı teşkil etmektedir.

Ahmed Akgül (İstanbul)

II. Abdülmecid nerede gömülüdür? «Evliyâ Çelebi Seyâhat-Nâmesi» ile «Hadîkatu'l-Cevâmi'in eski yazma nüshaları nerededir?

II. Abdülmecid'in cenazesi, uzun yıllar Paris Camii'nde bekletildikten sonra — Türkiye'ye sokulmak imkânı bulunamadığı için — Medine'ye götürülüp oraya gömüldü. — Evliyâ Çelebi'nin Seyâhat-Nâme'sinin müellif yazım nüshası elimizde değildir. Çeşitli ciltlerin yazmaları, çeşitli kütüphanelere dağılmıştır. Beşir Ağa ve Topkapı Sarayı yazmaları, yüksek değerde sayılır. Hadîkatu'l-Cevâmi'nin müellif Hüseyin Ayvansarâyî'nin aliyyesi ile olan nüshası İstanbul'da Fâtih'te Millet Kütüphanesi'ndedir.

Sıtkı Karaltoğlu (Samsun)

Şeyh Şâmil, Türkiye'ye ne zaman geldi?

Şeyh Şâmil, Ruslar'a esir düştükten bir müddet sonra serbest bırakıldı ve Türkiye'ye yerleşmek üzere 1870'te Rusyadan ayrıldı. Arzularının yerine getirmeye çalışacağız. Duygularınıza teşekkür ederiz. Cevdet Paşa'nın dînimiz üzerindeki mühim iki mektubu, mecmuamızın 1969 şubat sayısında yayınlanmıştır.

İnayet Özkaya (Erenköy — İstanbul)

«Yunanistan Küçük Asya'dan» adlı eserin tercümesi var mı?

Aslen Yunanca olan bu kitabın Türkçe tercümesi, Askerî Neşriyat arasında yayınlanmıştır.

Seydi Ağır (Çapa — İstanbul)

Gaziantep yakınlarında bir mağarada birtakım şekil ve yazılar var. Bunlar hakkında bilgi verebilir misiniz?

Anlattığınız şeyler hakkında bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak kopya ettiğiniz üç kelime Yunanca olduğu için, mağaranın Helenistik Çağ'dan kaldığı yani hemen Milâd'dan önceki veya sonraki asırlar içinde yapıldığı anlaşılıyor.

H. Naci (Ankara)

«Türkiye Tarihinin lüks kâğıda basılmış baskısı var mı?

Hayat müessesesinin yayınladığı «Türkiye Tarihi»nin bir renkli kartun kapak içinde halk baskısı, bir de lüks kâğıda basılmış ciltli baskısı vardır. Lüks baskı, az miktarda basılmıştır.

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Tarih Bilmecesi

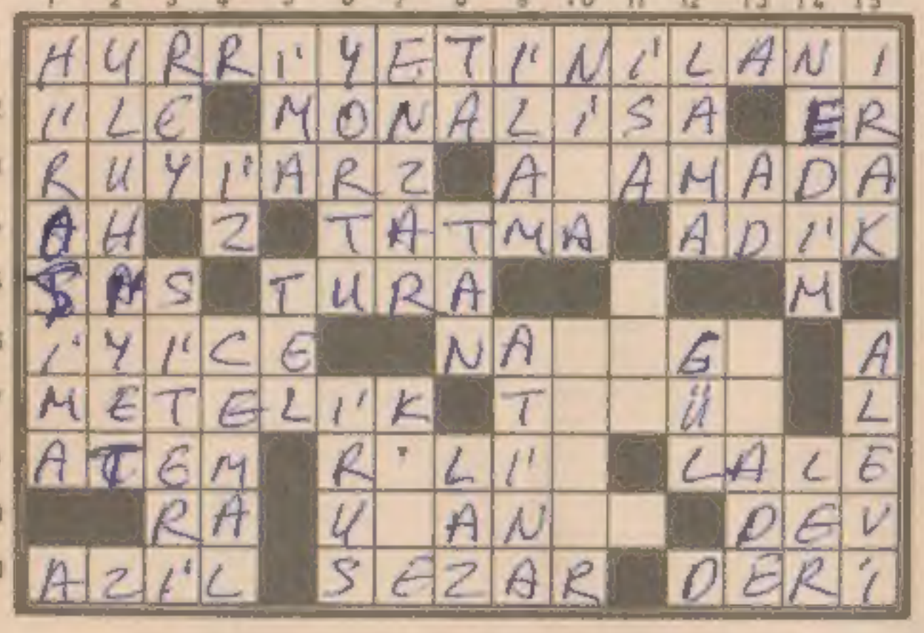

SOLDAN SAĞA: 1 — 1908'de yürürlüğe giren yeni siyasî idare şeklinin herkese duyurulması (İki kelime). 2 — Dağ adı; 1519'da ölen mimar, mühendis ve bilim adamı olarak da tanınan ünlü İtalyan ressamı, Leonardo Da Vinci'nin «La Gioconda» diye anılan Paris Louvre müzesindeki en tanınmış eserinin diğer adı; Rütbesiz asker. 3 — Yeryüzü (eski ada); 1960'da bağımsız bir Zenci Cumhuriyeti olan Kamerun'un kuzeyinde bir bölge. 4 — Bir nida; Lezzetine bakma; Nezir. 5 — Bir kebap nevi'i; Padişah damgası. 6 — Fenaca değil; 1719'da ölen büyük bir Türk şairinin adı. 7 — Eskiden değeri olan on paranın adı; Bir Türk cihangirinin adı. 8 — Tersi ticaret malı; Üçüncü (eski ada); Tarihimizde adını bir devre veren çiçek. 9 — Tersi şikâr; Yayma (eski dilde çokluk); Masallarda ismi geçen pek iri yaratık. 10 — Görevden almak; Öldürülürken, yakın bir dostunun son sözleri «Sen de mi, Brutus!» olan ünlü İmparatorun adı; Canlıların vücut örtüsü.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — 1945'de Atom Bombası'nın atıldığı şehrin adı. 2 — Tasnîsiz (eski deyim). 3 — Oy; Kışa dair (eski söz). 4 — Belirti; Güzellik manâsına gelen erkek ismi. 5 — Dolayısıyle anlatma; Kiriş. 6— Hıristiyanlar'ın bayramı; Eski Mısırlılar'ın en büyük tanrıçası. 7 — Bakış (eski dilde çoğul); Müstahkem, büyük yapı. 8 — Uzaklık edatı; Alacakaranlık; Karadeniz'de, Trabzon'un doğusundaki yerli halktan olan. 9 — Mahkemeden çıkar; Kuzey devletlerden birinin başkenti. 10 — Ünlem; Küçük kale. 11 — Bir peygamber adı; Gümüş. 12 — Güney Amerika'da yaşayan memeli bir hayvan; Güzel kokulu bir çiçek. 13 — İstiridye; Buyruktu. 14 — Türkçe'nin Farsça'dan üstün şiir dili olduğunu göstermeye çalışmış eski bir şairimizin adı; Çokluk edatı. 15 — Eski bir Türk eyaleti olan Arap devletlerinden biri; Hazret-i Ali'ye mensup.

GEÇEN SAYIDAKİ BİLMECENİN HALLİ:

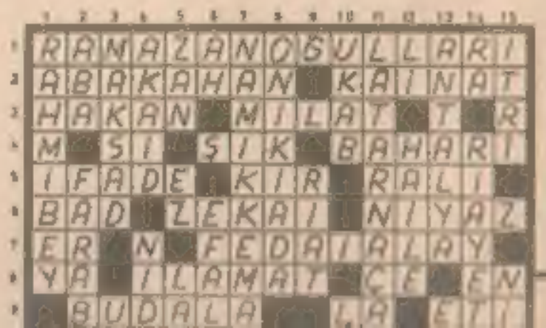

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira